

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MAGISTRSKA NALOGA

Smer: Politologija - Ameriške študije

Naslov:

**VLOGA IN POMEN VELEPOSLANICE CLARE BOOTHE LUCE PRI
REŠEVANJU TRŽAŠKEGA VPRAŠANJA**

Mentor: red. prof. dr. BOGOMIL FERFILA

So-mentor: akad. red. prof. dr. JOŽE PIRJEVEC

Avtorica: TANJA MLJAČ

Ljubljana, junij 2005

POVZETEK

Magistrska naloga se, zlasti na podlagi neobjavljenih ameriških arhivskih virov, nanaša na ključna povojna leta, ko se je v zunanjih okvirih hladne vojne reševalo tržaško vprašanje, pri čemer se natančneje osredotočamo na leti 1953 in 1954. Cilj naloge je bilo znotraj glavnih zgodovinskih dejstev postaviti in ovrednotiti delo in vpliv takratne ameriške veleposlanice Clare Boothe Luce. V času zaključnih poglavij reševanja tržaškega vprašanja ter med samimi pogajanja, ki so pripeljala do podpisa Londonskega memoranduma (5. oktobra 1954), je vseskozi čutiti njeno razumevanje pojava hladne vojne v smislu agresivne protikomunistične in protisovjetske, še posebno pa protijugoslovanske usmeritve. Kot izjemno vplivna osebnost Eisenhowerjeve administracije je imela Clare Boothe Luce neposreden dostop do glavnih akterjev odločanja, s tem pa tudi veliko možnost usmerjanja odločitev v smereh, za katere se je tako odločno zavzemala in za katere je menila, da so v interesu ZDA in njihove zaveznice Italije. Iz njenih dnevnih poročil State Departmentu in predsedniku Eisenhowerju je razbrati, da je v svojih opazovanjih in diplomatskih predvidevanjih, predvsem kar se tiče komunistične nevarnosti v Italiji, precej pretiravala, kljub temu pa je z njimi uspela zdramiti ameriško administracijo, da se je morda prej odzvala na nekatere ključne dogodke, ki so postali delček mozaika zgodovine. Vsekakor si je Clare Boothe Luce (»naša luč«, kot so jo imenovali Italijani) prislužila to, da se njeno ime v povezavi z dokončno priključitvijo Trsta in cone A Italiji vsekakor uvršča med ključna imena italijanske zgodovine. Naslednje vrstice kažejo na to, da je Clare Boothe Luce vzbujala upanje ne samo Italijanom v domovini, temveč tudi izseljencem po svetu.

Il Patto Tripartito
A Clara Boothe Luce

Fra queste glorie antiche, e sempre nuove,
tu sei venuta, Ambasciatrice Luce,
e quale stella il nome tuo riluce
che il nostro cuore col tuo cuor si muove.

Valga la tua missione a confermare
Che l'Istria fu ed é italiana ancora,
E che Trieste può drizzar la prora
Liberamente ed il suo mar varcare.

Il mare d'Adria etrusca ove pur splende
la sfolgorante gloria veneziana,
cui mai strappò le vele la buriana;
il mar che un montanaro or ci contende.

Piacciati, dunque, o bella Ambasciatrice,
ad Inghilterra e a Francia rammentare
che sempre i patti son da rispettare,
e che violarli al gentiluom non lice.

FABIO FRASSETTO¹

¹ »A souvenir from an American citizen from the state of Delaware to her Excellency Ambassador to Italy«, NARA, LC, MD, CBL, 632.

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem staršem in noni za pomoč in podporo, generalnemu konzulu Republike Slovenije v Trstu Jožetu Šušmelju za razumevanje in številne strokovne nasvete, mentorjema prof. dr. Bogomilu Ferfili, ki me je vodil skozi magistrski študij in akademiku prof. dr. Jožetu Pirjevcu za dragocene usmeritve v zgodovinski stroki, še posebno pa se zahvaljujem za strokovno in prijateljsko pomoč ter vzpodbude dr. Gorazdu Bajcu.

KRATICE

CLNAI	Comitato di liberazione nazionale Alta Italia
CLNG	Comitato di liberazione nazionale Giuliano
DC	Democrazia cristiana (italijanska ljudska stranka, Krščanska demokracija)
EDC	European Defense Community (Evropska obrambna skupnost)
EOS	Evropska obrambna skupnost
ERP	Evropski program obnove
FRUS	Foreign Relations of the United States
MZZ	Ministrstvo za zunanje zadeve
NARA	National Archives and Record Administration, Washington
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Organizacija severnoatlantske pogodbe)
NSC	National Security Council (Državni svet za varnost)
OZN	Organizacija združenih narodov
PCI	Partito comunista italiano (Komunistična partija Italije)
SZ	Sovjetska zveza
VB	Velika Britanija
VP	veleposlaništvo
VP Luce	veleposlanica Clare Boothe Luce
VS	Varnostni svet
VUJA	Vojaška uprava jugoslovanske armade
ZDA	Združene države Amerike
ZVU	Zavezniška vojaška uprava

KAZALO

POVZETEK	
KRATICE	
KAZALO	4
1. UVOD	5
1.1. Relevantnost teme	5
1.2. Postavitev hipoteze	8
1.3. Struktura analize	8
1.4. Metodološki okvir	11
2. ZGODOVINSKI OKVIR TRŽAŠKEGA VPRAŠANJA	12
3. ZUNANJA POLITIKA ZDA – ZAČETEK OBDOBJA HLADNE VOJNE IN EISENHOWERJEVA ADMINISTRACIJA	25
4. CLARE BOOTHE LUCE – ORIS NJENEGA POLITIČNEGA VZPONA IN ODLOČNEGA NASPROTOVANJA KOMUNIZMU	31
4.1. Življenje in delo Clare Boothe Luce	31
4.2. Politične usmeritve Clare Boothe Luce in njeno odločno nasprotovanje komunizmu	39
5. TRŽAŠKA KRIZA 1953 – 1954 IN REAKCIJE AMERIŠKE ADMINISTRACIJE; VPLIV CLARE BOOTHE LUCE	48
5.1. Dogodki pred viškom tržaške krize leta 1953	48
5.2. Višek tržaške krize avgust - november 1953	62
5.3. Jesenska kataklizma	75
6. POGAJANJA ZA TRST 1954 IN RAZPLET KRIZE – ODMEVI O VLOGI CLARE BOOTHE LUCE	84
7. ZAKLJUČEK	111
8. VIRI IN LITERATURA	115
8.1. Neobjavljeni viri	115
8.2. Objavljeni viri	115
8.3. Časopisi	115
8.4. Literatura	116

1. UVOD

1.1. Relevantnost teme

Diplomatsko delo nekdanje ameriške veleposlanice Clare Boothe Luce, ki je v letih 1953 in 1956 službovala v Rimu in tako ali drugače soustvarjala zgodovino povojnega reševanja mednarodnih odnosov, zlasti tržaškega vprašanja, doslej še ni bilo znanstveno ovrednoteno, zato je magistrska naloga na to temo novost v množici že objavljene zgodovinske literature. Iz literature izhaja, da je Clare Boothe Luce močno vplivala tako na italijansko notranjo politiko kot na ameriška zunanjepolitična stališča Eisenhowerjeve administracije, vendar znanstveno vpliv še ni bil dokazan in ovrednoten. Iz posameznih poskusov biografij, ki se bolj ali manj posvečajo njenemu umetniškemu delovanju, zatorej ni mogoče razbrati pomena in vpliva, ki ga je imela v takratni diplomaciji reševanja tržaške krize.

Za izdelavo naloge sem kot primarni vir informacij uporabljala arhivsko zbirko dokumentov, ki jo hranijo Državni arhivi v Washingtonu². V Čitalnici rokopisov (*Manuscript Reading Room*), v zgradbi James Madison je shranjenih okoli 1000 škatel³ z dokumentarnim gradivom o življenju in delu Clare Boothe Luce ter 41 kolutov mikrofilmov, na katerih je shranjenih na tisoče člankov, objavljenih v najpomembnejših ameriških, angleških in italijanskih medijih. Čas njenega službovanja v Rimu je dokumentiran na mikrofilmih od številke 17 do 39, pri čemer sta leti 1953 in 1954 zajeti na filmih 17-32.

Že prvi dnevi službovanja v Rimu so bili za Clare Boothe Luce prežeti s problematiko Trsta, ki je bila tudi ena glavnih italijanskih notranjepolitičnih tem, sicer že med vojno - od kapitulacije Italije 8. septembra 1943 dalje, zlasti pa od podpisa Pariške mirovne pogodbe leta 1947. Zgovorno je pismo C .D. Jacksonu⁴, sredi septembra 1953, v katerem mu VP Luce razkrije trenutni »nesrečni« položaj in dejstvo, da »smo glede

² Pri citiranju arhivskega gradiva se bom držala naslednje oblike : **NARA** (kratica za National Archives and Record Administration, Washington DC), **LC** (Library of Congress), **MD** (Manuscript Division), **CBL** (Clare Boothe Luce Collection), **št. škatle, opis vsebine z datumom** (kjer le-ta obstaja).

³ Vsaka škatla vsebuje nekje od 15 do 20 vsebinsko in kronološko razporejenih map.

tržaškega vprašanja na zelo dobri poti, da storimo eno najbolj groznih in dragih napak v zgodovini«. ⁵

VP Luce se je takoj po prihodu v Rim korenito spoprijela tudi z italijansko notranjo politiko, pri čemer je že med volilno kampanjo leta 1953 sprožila veliko polemik z izjavo, da bodo v primeru zmage levice, ZDA primorane sprejeti ekonomske sankcije proti Italiji. Iz njenih ocen političnega stanja ⁶ v državi sprejemnici je razvidno, da je slab rezultat, ki so ga pozele desnosredinske stranke skupaj z zmagovito Krščansko demokracijo (Democrazia Cristiana, DC) pripisati predvsem ameriškemu neodločnemu stališču do tržaškega vprašanja. S svojo odločno podporo tripartitni izjavi, z dne 8. oktobra 1948, je VP Luce tudi postavila pod vprašaj stališča Eisenhowerjeve administracije za podporo Titu. ⁷

Pogostejša korespondenca med VP Luce in State Departmentom je opazna nekje od septembra 1953 dalje, ko so se stvari na italijanskem notranjepolitičnem prizorišču začele zapletati. Dne 3. septembra je italijanski predsednik vlade Giuseppe Pella poklical VP Luce na pogovor in ji razložil, da je ugodna rešitev tržaškega vprašanja ključni element za rešitev vseh notranjepolitičnih težav. Tu je bila mišljena predvsem nevarnost padca desnosredinske vlade in vzpon komunistične stranke (Partito comunista italiano, PCI), proti kateri je VP Luce povsem odločno nastopala. Istega dne je državni sekretar John Foster Dulles na novinarski konferenci podal izjavo, da so ZDA pripravljene poiskati tudi druge alternative rešitve tržaškega vprašanja (mimo tripartitne izjave), kar je seveda v Italiji povzročilo veliko napetost in zaostrovanje razmer. Pella je že naslednjega dne poklical VP Luce na ponovni razgovor, v katerem je izpostavil Dullesovo izjavo kot razlog za poslabšanje italijansko-ameriških odnosov v najslabšem primeru pa tudi kot razlog za padec vlade. Sledilo je zgoraj omenjeno pismo C.D. Jacksonu (opomba št. 4), ki ga je v zadnjih dneh septembra vključil v memorandum za predsednika. Eisenhower je v nadaljevanju pozval Dullesa, naj se vendarle najde rešitev za Trst. Tako italijanski kot ameriški mediji so že v prvih dneh oktobra poročali o tem, da bo rešitev znana v mesecu dni. Dne 8. oktobra 1953 sta

⁴ C.D. Jackson – podpredsednik družbe Time-Life, katere lastnik je mož VP Luce, Henry Luce. Leta 1953 ga predsednik ZDA Eisenhower imenuje za posebnega svetovalca za psihološko vojno.

⁵ NARA, LC, MD, CBL, 635/7, Pismo VP Luce - C.D.Jackson 1953.

⁶ 19 strani obsežno poročilo, ki ga je VP Luce 19.6.1953 naslovila na predsednika Eisenhowerja in državnega sekretarja Dullesa.

ameriška in britanska vlada javnost seznanila z odločitvijo, da sta pripravljene umakniti zavezniške čete iz cone A in prepustiti oblast italijanski upravi, istočasno pa sta tudi skrivno obvestili Tita, da ne bosta nasprotovali jugoslovanski priključitvi Cone B, saj sta se zavedali, da zahodni vojaški odnosi s Titom temeljijo prav na rešitvi tržaškega vprašanja.⁸

Kljub vsemu pa je skupna ameriško-britanska izjava sprožila novo krizo tako na italijanski kot na jugoslovanski strani. Italijani so bili sicer zadovoljni, saj so dobili zagotovilo za cono A, ne da bi se morali formalno odpovedati tudi coni B in so si obljubo razlagali kot morebitni začetek implementacije tripartitne izjave. Jugoslovanska stran je z noto zavrnila predlog in ga označila za nepravilen in nevaren. Položaj na meji se je zaostril, saj sta obe strani po Titovi izjavi 10. oktobra okrepili svoje vojaške enote ob celotni razmejnitveni liniji.

Oktobrska kriza je končno dobila epilog v predlogu, da bi se vprašanje dokončno rešilo na konferenci štirih vpletenih strani, ponovno pa je dosegla vrh med 3. do 6. novembrom 1953, ko je v Trstu prišlo do demonstracij, streljanja in uboja protestnikov.⁹

Nemiri, ki so se razširili po vsej Italiji so povzročili razdor med pro-italijanskimi strankami in skupinami v Trstu, pomembno pa je to, da so spodkopali tla pod nogami predsednika vlade Pelle.¹⁰ Reakcija VP Luce je bila po poročanju časopisa New York Times 7. novembra 1953 ponovno na strani Italije, saj je v enem od svojih govorov poudarila obžalovanje ob nedavnih tragičnih dogodkih, ki so doleteli mesto, ki je Italijanom še posebno pri srcu. V članku beremo:

»I hope I may be permitted not as an Ambassador of the United States but as a friend of Italy and as one who like many of you has known profound sadness to express my emotion at the great grief that has stricken in this tragic way the city so very dear to all Italian hearts.«¹¹

⁷ Rabel, str. 148.

⁸ Novak, 1970.

⁹ Npr. Valdevit, 1986.

¹⁰ Novak, 1970.

¹¹ New York Times, 7. november 1953.

VP Luce je State Departmentu poslala tudi svoj predlog rešitve italijansko-jugoslovanskega spora, ki pa ni bil sprejet, saj je v celoti povzemal zaključke tripartitne deklaracije, ki je Italiji obljubljala celotno območje Svobodnega tržaškega ozemlja. V novonastalem položaju, v katerem je bila Jugoslavija po uradnem razdoru s Sovjetsko zvezo (1948), si ameriška administracija ni želela, da bi se Jugoslavija ponovno naslonila na Sovjete, temveč si je v luči novega obrambnega načrta v sredozemskem prostoru, prizadevala za čim ugodnejšo rešitev tako za italijansko kot za jugoslovansko stran. Zavezniške sile so se zavedale, da bi vsakršno zaostrovanje položaja lahko pomenilo nova razmerja moči na evropskem prizorišču hladne vojne.

1.2. Postavitev hipoteze

Hipoteza, ki jo bom poskušala v nalogi dokazati je, da je nekdanja ameriška veleposlanica v Rimu (v obdobju med leti 1953-1956) Clare Boothe Luce na italijanski strani odigrala pomembno vlogo pri reševanju tržaškega vprašanja. Glede na to, da je bilo o dogodkih, ki so tako ali drugače vplivali na problematiko italijansko-jugoslovanskih odnosov v času po drugi svetovni vojni že mnogo napisanega, se bom opredelila na ključne trenutke odločanja, se pravi na leti 1953 in 1954, ki sta pripeljali do rešitve tržaške krize in podpisa Londonskega sporazuma 5. oktobra 1954, pri čemer pa bom skozi študijo arhivske dokumentacije, ki jo hranijo Državni arhivi v Washingtonu poskušala ovrednotiti vpliv takratne ameriške veleposlanice na diplomacijo zahoda.

1.3. Struktura analize

Temeljni del raziskovalnega procesa bo študija dokumentacije v Državnih arhivih v Washingtonu, kjer hranijo veliko zbirko dokumentov, predmetov in ostalega gradiva, ki ga je zapustila Clare Boothe Luce v različnih življenjskih vlogah - kot igralka, pisateljica, vojna dopisnica, novinarka, urednica, žena in mati, krščanska spreobrnjenka, članica ameriške elite, poslanka v Kongresu ter nenazadnje veleposlanica v Rimu med leti 1953 - 1956. Ugotovitve bom podprla s pomočjo študija literature, ki je bila napisana v zadnjih petdesetih letih na slovenski, italijanski, britanski, francoski in ameriški strani.

Raziskovalni proces bo torej sestavljen iz dveh delov: prvi del bo zajemal študijo v Sloveniji in v Italiji dosegljivih virov (primarnih in sekundarnih), pri čemer bom obdelala zgodovinska dejstva, ki so pripeljala do Londonskega sporazuma, kot jih prikazujejo dela ključnih avtorjev, ki so se ukvarjali s tržaškim vprašanjem; Bogdan Novak, Diego de Castro, Jože Pirjevec, Raoul Pupo, Giampaolo Valdevit, Massimo de Leonardis in Janko Jeri. Drugi – izvorni - del bo zajemal delo v Državnih arhivih v Washingtonu, kjer bom iz neobjavljenega in doslej neuporabljenega gradiva z analizo in interpretacijo virov poskušala dokazati oziroma zavreči postavljeno hipotezo. Preučila bom ohranjeno diplomatsko korespondenco v času mandata VP Luce v Rimu, tako z osrednjo ameriško vlado kot tudi z italijansko vlado¹² ter celotno dosegljivo dokumentacijo, ki se nanaša na njeno politično kariero veleposlanice in poslanke republikanske stranke v ameriškem kongresu. Dodatna znanstvena literatura, poročila in članki mi bodo v pomoč pri iskanju in potrjevanju dejstev, ki so me pripeljala do postavitve hipoteze.

V metodološkem smislu bom torej s pomočjo primerjalne analize zgodovinskih virov ter pridobivanja novih, še neobjavljenih podatkov - njihove analize in interpretacije, poskušala ovrednotiti vlogo, ki jo je v letih 1953 in 1954 pri reševanju tržaškega vprašanja odigrala takratna ameriška veleposlanica v Rimu. To zadnje obdobje bo tudi osrednji predmet mojega raziskovanja.

Tržaška kriza in pogajanja, ki so sledila povojnim dogodkom predstavljajo pomembno poglavje v preoblikovanju evropskega prostora po II. svetovni vojni. Iz doslej objavljene zgodovinske literature o pogajanjih, ki so pripeljala do podpisa Londonskega sporazuma ni moč razbrati in oceniti vloge in pomena VP Clare Boothe Luce, zato se bom pri magistrski nalogi opredelila na pomen, ki ga je imela Luce pri izvajanju politik (*policymaking process*).

V prvem poglavju bom orisala historiografski okvir tržaškega vprašanja, ki ga nikakor ne moremo obravnavati zgolj v luči hladne vojne, temveč je potrebno poznati njegovo

¹² Iz takratnih medijskih poročil izhaja, da je Clare Boothe Luce močno posegala v notranjo italijansko politiko in se kot odločna proti-komunistična glasnica celo posluževala tehnike diplomatskega izsiljevanja do tedanjih italijanskih oblasti.

geohistorično, etnično, socialno, ideološko in ekonomsko ozadje. Z analizo bom pokazala: zakaj je problem italijansko-jugoslovanske meje predstavljal klasičen teritorialni nesporazum v zgodovini Evrope. Sledila bo analiza temeljnih znanstveno-raziskovalnih del o tržaškem vprašanju, pri čemer se bom posvetila predvsem študiju ameriških reakcij na povojne dogodke v Evropi, natančneje odnosom med ZDA in Italijo ter ZDA in Jugoslavijo. V osrednjem delu naloge (tretje, četrto, peto in šesto poglavje) bom tematiko tržaškega vprašanja najprej postavila v širši kontekst zunanje politike ZDA v času hladne vojne. Obdobje od leta 1948 do 1953, se pravi obdobje po izključitvi Jugoslavije iz kominforma, razdeli Heuser v svoji študiji z naslovom *Western 'Containment' Policies in the Cold War; The Yugoslav Case, 1948-53* na dva dela: prvi je obdobje od junija 1948 do junija 1950 (začetek korejske vojne), v katerem je bila Jugoslavija obravnavana predvsem kot obrobje rastočega komunističnega monolita, drugi del pa je obdobje od junija 1950 do marca 1953, ko so zahodne velesile v Jugoslaviji videle predvsem obrambni ščit za NATO območja.

Sledila bo analiza kariere Clare Boothe Luce ter njene proti-komunistične ideologije, ki je odsevala ameriško-sovjetske odnose ter jih neposredno aplicirala na koncept italijansko-jugoslovanskih odnosov v času hladne vojne. Novembrske volitve v ZDA leta 1952 in izvolitev republikanskega predsednika Eisenhowerja so pripeljale do imenovanja soproge vplivnega newyorškega urednika revij *Time*, *Life* in *Fortune* ge. Luce na mesto veleposlanika ZDA v Rimu¹³. Nova veleposlanica se je kmalu po akreditaciji soočila z veliko krizo v italijansko-jugoslovanskih odnosih leta 1953, čemur je sledilo obdobje pogajanj in podpis Londonskega sporazuma. V tem delu bom skozi študijo arhivskih virov in njihove interpretacije prišla do spoznanj, kolikšnega pomena je bil vpliv veleposlanice Luce na razvoj dogodkov, ki so jih sicer v prvem planu ustvarjali Llewellyn Thompson, Geoffrey Harrison, Vladimir Velebit in Manlio Brosio. Predpostavka je, da so bila pogajanja leta 1954 močno pogojena z Lucevim agresivnim protikomunističnim razumevanjem pojava hladne vojne. Vse kaže namreč, da ji je kot izredno vplivni osebnosti Eisenhowerjeve administracije uspevalo, da so bili njeni zunanjepolitični pogledi upoštevani v najvišjih državniških krogih in prav

¹³ Veleposlanika pravim zato, ker se je takratna italijanska diplomacija (pa tudi ameriška) znašla v velikih protokolarnih težavah, saj doslej ni bilo v navadi, da se na tako visoko mesto imenuje žensko. Veleposlanico Luce so naslavljali v moškem spolu 'njegova ekscelenca, veleposlanik Clare Boothe Luce'. Prav tako se je Luceova (sicer po pričakovanjih) v začetku svojega mandata v Rimu znašla pred

tako izgleda, da ji je uspelo, da so iskanja rešitve potekala v smeri, ki je odgovarjala politiki ZDA ter posledično tudi njeni zaveznici Italiji.

1.4. Metodološki okvir

Pri raziskovanju diplomatskega dela Clare Boothe Luce sem uporabila različne metode znanstvenega raziskovanja, v glavnem pa je poudarek na analizi primarnih zgodovinskih virov, s pomočjo katerih sem sintetizirala zgodovinska dogajanja, ki so pripeljala do podpisa Londonskega sporazuma leta 1954. S pomočjo konceptualne analize arhivskih gradiv¹⁴ o diplomatskem delu Clare Boothe Luce sem poskušala priti do zaključkov, ki sem jih v nadaljevanju vgradila v sintezo zgodovinskih dejstev. Pri raziskovanju arhivov sem uporabljala tako kvantitativne (opazovala sem številne spremenljivke v določenem časovnem obdobju) kot tudi kvalitativne metode raziskovanja. Pri analizi virov sem v določenem trenutku uporabila tudi primerjalno analizo – primerjava zunanjepolitičnih stališč ZDA, Sovjetske Zveze, Velike Britanije, Francije in Jugoslavije, seveda s poudarkom na stališču ZDA, ki ga je soustvarjala tudi Clare Boothe Luce. Rezultat naloge bo pokazal v kolikšni meri in na kakšen način ji je posredovanje uspelo.

velikim neodobravanjem in skorajšnjim preziranjem s strani italijanskih oblasti prav zato, ker je bila ženskega spola.

¹⁴ Predmet raziskave bo pomen koncepta – pomen njenega diplomatskega dela, spreminjanje in razvoj le-tega ter odnosi med posameznimi pojmi/koncepti.

2. ZGODOVINSKI OKVIR TRŽAŠKEGA VPRAŠANJA

Tržaško vprašanje, znotraj katerega bom poskušala analizirati vlogo diplomatskih prizadevanj Clare Boothe Luce v letih 1953 in 1954, je postalo ključnega pomena zlasti proti koncu druge svetovne vojne. Zgodovinsko gledano je tržaško vprašanje pogojevalo slovensko-italijanske odnose sicer že na prelomu 18. in 19. stoletja, ko se začenjata slovenski in italijanski narod oblikovati na temeljih sprememb naseljenosti, civilizacije in sestave prebivalstva. Prvič se je misel o slovenskih narodnih mejah izoblikovala s političnim programom Zedinjene Slovenije (1848) kot temeljne ideje večine slovenskih političnih programov. Problem razmejitve je takrat na italijanski strani zahteval narodno državo in strateške meje, ki bi potekale po razvodjih.¹⁵ Problematika stičišča kultur sega torej stoletja nazaj pred letnico 1918, ki jo imajo mnogi zgodovinarji za mejnik, ki je zarisal začetno točko konflikta. Konflikt med slovanskim in romanskim svetom se je na tem področju začel s križanjem razlik med potomci beneških in rimskih Italijanov ter med južnimi Slovani, ki so poselili zaledje in pritiskali navzdol proti morju. Italijani in Slovani so stoletja živeli eden ob drugemu, medtem ko so se velesile potegovale za nadvlado nad njimi. Konflikt je prerasel v nacionalno in etnično zavest po razpadu Avstro-ogrskega imperija, ko so težave začele dobivati politične razsežnosti. Kazalec politične moči se je v tem obdobju nagibal bolj na italijansko stran, kljub posredovanjem predsednika Wilsona, ki je zagovarjal načelo pravice do samoodločbe narodov.

Področje, ki ga bom obravnavala leži torej na stičišču štirih narodov – slovenskega, hrvaškega, italijanskega in avstrijskega, s tem pa tudi na stičišču treh velikih svetov – slovanskega, germanskega in romanskega. Območje Julijske krajine¹⁶ nikdar v

¹⁵ Prvi pobudniki italijanskega zedinjenja t.i. karbonarji so v programu 'patto d'Ausonia' predlagali mejo, ki bi potekala po Julijcih preko Snežnika po gorskih vrhovih vse do Boke.

¹⁶ *Venezia Giulia* (termin *Julijska Benečija* se je uporabljal le na začetku, potem se je uveljavilo ime *Julijska krajina*. Med NOB sta bili za Julijsko krajino v uporabi imeni *Slovensko Primorje* in *Istra*, nemška okupacijska oblast pa je 1943. ustanovila *Jadransko Primorje* (*Adriatisches Küstenland*)- ime je vključevalo tudi nekdanjo italijansko *Ljubljansko pokrajino*, ker je bilo celotno območje anketirano k Nemčiji. Po osvoboditvi je bila Julijska krajina razdeljena na cono A pod zavezniško in cono B pod jugoslovansko vojaško upravo. Z mirovno pogodbo 1947 sta bila Istra in pretežni del Slovenskega primorja priključena k FLRJ, za Trst pa so našli rešitev v STO, ki je obstajalo do londonskega sporazuma 1954. Od leta 1963 so Tržaška, Goriška in Videmska pokrajina ter Pordenone združene v avtonomno deželo Furlanijo-Julijsko krajino (*Friuli Venezia Giulia*). Ime Julijska krajina se je uveljavilo v obdobju med leti 1945 in 1947, ko je v skladu z Devinskim sporazumom (20. junija 1945)

zgodovini ni bilo samostojna državna enota, občasno je bilo vključeno v eno, še večkrat pa razdrobljeno med več držav. Posamezne države so prostoru vtisnile svoj pečat in vplivale ne le na njegov razvoj, temveč tudi na razvoj narodov, ki so se tu križali.

Področje Julijske krajine, kot jo poimenujejo italijanski zgodovinarji oziroma v dobesednem prevodu Julijska Benečija je po prvi svetovni vojni – po razpadu Avstroogrškega cesarstva¹⁷ in italijanske okupacije obsegala območje Goriško-Gradišanske z delom Notranjske in Koroške, Trst ter Istro s Cresom in Lošinjem. Z Rapalsko mirovno pogodbo, podpisano 12. 11. 1920 je območje Julijske krajine prešlo pod Italijo. Na razmejitvenih pogajanjih po 1. svetovni vojni sta italijanska politika in diplomacija vztrajali pri maksimalnih ozemeljskih zahtevah na osnovi tajnega londonskega pakta iz leta 1915¹⁸, ki je dobil v javnosti pečat značilnega primera kršitve mednarodno priznanega načela samoodločbe in politike sile. Primorsko-jadransko vprašanje se je torej že v začetku pariške mirovne konference razvilo v zapleten mednarodni problem, pri čemer so ZDA (predsednik Wilson; 1913-1921) zastopale stališče pravice narodov do samoodločbe. V okviru novega načela samoodločbe, za katerim je stalo Društvo narodov, so se morale meje spremeniti predvsem na osnovi izraženih narodnostnih značilnosti. Delegacija kraljevine SHS je v začetku pogajanj v Versaillesu zahtevala razmejitev na osnovi etnične črte.¹⁹ Prišlo je do Wilsonovega predloga, kot neke vrste kompromisa med njegovimi načeli,

postalo uradno ime za sporno območje med rapalsko in avstroogrško-italijansko mejo iz leta 1915. Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina niso bile del Julijske krajine, kljub temu, da jih včasih pojmujejo kot del Primorske.

¹⁷ Po razpadu avstroogrške monarhije oktobra 1918 so se jugoslovanski narodi, ki so živeli v njenem okviru najprej združili v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (do 1.12.1918), za tem pa je nastala Kraljevina SHS, ki je po Pariški mirovni pogodbi leta 1919 dobila status države v nastajanju, kar je oteževalo njena prizadevanja za določitev meje. Kraljevino SHS so prve priznale ZDA (februarja 1919).

¹⁸ Za prekinitvev zavezništva v trojni zvezi (Avstro-Ogrska, Nemčija, Italija) in vstop v prvo svetovno vojno na strani antante (Anglija, Francija, Rusija) naj bi Italija dobila Goriško, Gradiško, Trst z okolico, Kanalsko dolino, del Notranjske, Istro (brez Reke), severno polovico Dalmacije (do Trogira), Cres in Lošinj ter dalmatinske otoke do Paga in Mljeta, Palagružo in Latovo. Ozemeljsko rešitev so pogajalci sprejeli brez vednosti Srbije in zainteresiranih držav. Po zaključenih vojaških operacijah je razmejitvena črta potekala po črti Kepa, Peč, Jalovec, Triglav, Porezen, Blegoš čez Poljansko in Selško dolino, med Vrhniko in Logatcem, Bička gora, Črni vrh na Hrvaškem, Kvarnerski zaliv.

¹⁹ Delegat Kraljevine SHS Ante Trumbić je v obrazložitvi 18.2.1919 zahteval priključitev Trsta, Goriško-Gradiškega (razen jugozahodnega dela in območja Beneške Slovenije) in Istre. Že pred tem je delegacija predlagala (11.2.1919), da bi sporno ozemeljsko vprašanje rešili z arbitražo, ki bi jo zaupali predsedniku Wilsonu. Italija je predlog zavrnila. 16.4.1919 je bil z jugoslovanske strani predlagan plebiscit kot edini demokratičen način reševanja spora, vendar je Italija pobudo ponovno zavrnila in se

objavljenimi leta 1918 v programu, ki je vseboval 14 točk, na katerih naj bi bil zasnovan poveljni mir, italijanskimi zahtevami in stališči dveh velikih zaveznic. Wilsonova črta je potekala čez Karavanke, Bohinjsko Bistrico, Cerčno, Trnovski gozd, Vipavo, preko Učke, Raše, do morja. Po tej zasnovi, ki se tudi pozneje ni bistveno spremenila, bi dobila Italija 6.680 km² novega ozemlja, na katerem je takrat živelo okoli 345.000 Italijanov in 570.000 Slovencev in Hrvatov, medtem ko bi v Jugoslaviji ostalo le 75.000 Italijanov. Italijanska zavrnitev predloga in v nadaljevanju D'Annunzиеva zasedba Reke in razglasitev njene priključitve k Italiji je še nadalje otežilo iskanje razsodnega izhoda za rešitev mejnega vprašanja. Po umiku ZDA sta si italijanska politika in diplomacija zagotovili odločujočo podporo zaveznic Velike Britanije in Francije.

Z rapalsko mirovno pogodbo je Italija priznala obstoj Kraljevine SHS²⁰, razmejitev pa je bila na slovenskem narodnostnem območju bistveno neugodnejša celo v primerjavi s črto londonskega pakta, saj je zagotovila Italiji prek te linije Trbiž, Postojno in Snežnik. Julijska krajina je bila s to pogodbo torej priključena Italiji. Obsegala je 908 834 ha ozemlja, naseljenega z 901 364 prebivalcev, med njimi je bilo 50,2% slovensko in hrvaško govorečih (podatek popisa iz leta 1910). Po italijanskem štetju iz leta 1921 je bilo Italijanov 51,8%, Slovencev in Hrvatov pa 38,7%.²¹

Vprašanje meje je dobilo prvorazreden mednarodno-politični pomen po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943. Velika Britanija si je hotela zagotoviti popolni nadzor nad Trstom in Julijsko krajino kot pogoj za poveljno zagotovitev britanskega političnega vpliva v Italiji, Srednji Evropi in na Balkanu. Gre za politično ozadje Churchillovih prizadevanj za močno vojaško akcijo, ki bi z vojaškim vdorom v Istro omogočila

sklicevala na memorandum (7.2.1919), v katerem je zahtevala poleg tistega, kar naj bi dobila z londonskim paktom, še Reko.

²⁰ Po težavnih pogajanjih je bila sprejeta naslednja mejna črta: Peč, Jalovec, Triglav, Možic, Porezen, Blegoš, med Davča in Novaki, Hotedršica, Planina, Javorniki nad Cerknico, Bička gora, Snežnik, Kastav, vzhodno od Matuljev, morje. Italija je dobila še mesto Zadar (enklavo) in otoke Cres, Lošinj, Sarkane, Unije, Lastovo in Palagružo.

²¹ Upravno je bila Julijska krajina najprej enota z vojaškim guvernerjem (P. Di Roreto), od julija 1919 do oktobra 1922 z generalnim civilnim komisarjem (A. Mosconi), nato so imeli oblast v rokah prefekti. Januarja 1923 je fašistična vlada z namenom, da bi razbila enotnost Slovencev, deželo razdelila na Tržaško (tržaški in postojnski okraj) ter Istrsko in Puljsko pokrajino (koprski, poreški, pazinski, puljski, lošinski, volosko-opatijski okraj); pretežni del Goriške (gradiščanski, goriški, tolminski, trbiški, idrijski okraj) je priključila k Videmski pokrajini. Po priključitvi Reke k Italiji (1924) je bila ustanovljena Kvarnerska ali Reška, januarja 1927 pa še Goriška pokrajina.

zasedbo Trsta in napredovanje skozi Ljubljanska vrata do Dunaja in Budimpešte, da bi tako preprečili Rdeči armadi prodor v osrčje Evrope.

Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja je glavne usmeritve za delovanje ob koncu vojne sprejelo že avgusta 1944. Akcija naj bi pripeljala do dveh zelenih ciljev – do priključitve Primorske ter vzpostavitve "ljudske oblasti". Menili so, da je treba vzdrževati dobre odnose z zahodnimi zavezniki, zlasti z Veliko Britanijo, ki je bila do jugoslovanskih zahtev manj odklonilna od ZDA, obenem pa so med množicami organizirali kampanjo za močnejšo naslonitev na SZ. Tako so na seji CK KPS avgusta 1944 sklenili, da mora jugoslovanska osvobodilna vojska prva zasesti Primorsko vse do etnične meje. V okviru spremenjenih mednarodnih razmer v času priprav na konec vojne, pridobivanja pozicij ter delitve interesnih sfer je dobilo vprašanje Julijske krajine, poleg narodne, tudi ideološko razsežnost, iz katere so se rojevala nasprotovanja med zahodno demokracijo in komunizmom, zlasti po tem, ko je postalo jasno, da bo v Jugoslaviji prevladal vpliv Sovjetske zveze²². Jože Pirjevec je v svojem govoru na simpoziju zgodovinarjev (Ajdovščina, 5. maj 2005), ki je bil posvečen 60. obletnici ustanovitve in zasedanja narodne vlade Slovenije 5. maja 1945 poudaril, da je bil avgust 1944 odločilnega pomena kar zadeva vprašanje Primorske. »Jugoslovani so najprej mislili, da se bodo mogli dogovoriti z Britanci, s katerimi je prišlo v tem času do pomembnih pogovorov na najvišji ravni. 7. avgusta je ob jezeru Bolsena Tito srečal feldmaršala Alexandra, poveljnika zavezniških sil v Sredozemlju, 12. avgusta pa v Caserti samega Winstona Churchilla. Alexander je bil v diskusiji zelo razpoložljiv, saj je izjavil »na Kardeljevo veliko veselje«, kakor je poročal Tito, da se bo vprašanje Slovenije in Istre uredilo tako, kot to želijo Jugoslovani, češ da ga politična ureditev ne zanima, temveč le komunikacije in njihov nemoten nadzor. Že pogovori Tito – Churchill pa so pokazali, da vse le ne bo tako enostavno. Iz uradnih zabelešk je razbrati, da so Britanci zahtevali Julijsko krajino zase, češ da se bo o dokončni meji treba pogovoriti na mirovni konferenci, čeprav so bili Jugoslovani prepričani, da jim je britanski premier naklonjen, a da vsega ne more obljubiti iz obzira do Američanov. Pet let pred smrtjo je Tito v intervjuju za ljubljansko Delo povedal, da mu je Churchill v Caserti izrecno izjavil, da bo Jugoslavija sicer dobila

²² Sporazum jugoslovanske osvobodilne vojske z Rdečo armado 23. septembra 1944 v Moskvi ter osvoboditev Beograda 20. oktobra 1944.

Istro, ne pa Trsta. Tega pa po lastnem priznanju ni obešal na veliki zvon, ker se je bal, da si bo odtujil Slovence, če jim pove vso resnico.«²³

Množičen razmah splošne vstaje proti fašizmu in strateško učinkovita akcija 4. armade JA skupaj z enotami IX. korpusa ob podpori organiziranih oboroženih protifašističnih sil sta pripeljala do osvoboditve Slovenskega Primorja in Istre skupaj s Trstom in Gorico – ozemlje do Soče (1.5.1945). Na ozemlju so vzpostavili jugoslovansko vojaško zasedbeno oblast. Jugoslovansko vodstvo je pri tem izhajalo iz preteklih izkušenj in sklepalo, da bo imel tisti, ki bo prvi zasedel območje, prednost tudi na pogajanjih za meje. CK KPS je konec aprila 1945 razglasil osvoboditev in zasedbo Trsta za glavno partijsko nalogo; hkrati je to postala tudi najpomembnejša naloga IX. korpusa, 4. armade in Komande mesta Trst. Generalni sekretar KPI Palmiro Togliatti je 30. aprila 1945 v skladu z že prej sprejeto politiko svoje stranke, ki je podpirala jugoslovansko zasedbo Julijske krajine ne pa tudi priključitve, poslal poziv tržaškim delavcem, naj sprejmejo Titove čete in naj z njimi sodelujejo. Zaradi tega so druge italijanske stranke Togliattija pozneje obtožile, da je poslal telegram podpore jugoslovanski priključitvi Trsta, dejansko pa je samo pozdravil zasedbo Trsta, podobno kot so pozdravili anglo-ameriško zasedbo v Milanu in francosko v Torinu.²⁴

V nadaljevanju je pritisk Velike Britanije²⁵ in ZDA pripeljal do podpisa Beograjskega sporazuma (9. junija 1945), ki je določil, da so se morale enote JA 12.6.1945 umakniti iz Trsta, ki je prešel pod nadzorstvo zavezniških sil. Velika Britanija je sicer poskušala doseči dogovor z jugoslovansko stranjo tako na vojaškem področju kot tudi glede vprašanja demarkacijske črte, medtem ko so ZDA ostale zadržane, celo nekoliko sovražne. Njihov odnos je odražal spremembe v vodstvu, saj je Rooseveltovo politiko dogovarjanja zamenjala Trumanova politika konfrontacije.²⁶

²³ Pirjevec (2005), Referat na simpoziju zgodovinarjev v Ajdoščini 5. maja 2005, objavljen kot podlistek v Primorskih novicah, 13.5.2005.

²⁴ Troha, str. 22.

²⁵ Vprašanje zasedbe Julijske krajine je ob kocu vojne ostalo nerešeno, zato so poleg Jugoslovanske armade 2. maja na del območja (Trst, Gorica in Tržič) prišle tudi enote 8. britanske armade. Po ukazu vlade Velike Britanije je vrhovni zavezniški poveljnik za Sredozemlje feldmaršal Harold Alexander poslal vrhovnemu komandantu JA Josipu Brozu Titu brzojavko z zahtevo, da enote JA zapustijo Trst, kar pa je Tito odklonil.

²⁶ Valdevit, 1986, str. 95-102.

Jugoslovanske enote so se torej 12. junija 1945 umaknile na območje vzhodno od Morganove črte²⁷, ki je potekala od Debelega rtiča čez Kras, Vipavsko dolino, Banjško in Trnovsko planoto ter vzhodno od Kobarida in Bovca.

Avgusta 1945 je sledila Potsdamska konferenca, na kateri so si velesile pridržale odločilno vlogo pri sklepanju mirovnih pogodb (ustanovitev sveta zunanjih ministrov). Svojo takratno politično strategijo glede vzhodne meje je italijanska diplomacija zasnovala na predpostavki o nujnosti razdora med zahodnima velesilama in SZ. Italijanska vlada, ki si je močno prizadevala, da bi dobila status zaveznice, vendar ji je uspelo pridobiti le status sobojevnice in je zato bila ob koncu vojne premagana država, je že med vojno zahtevala zahodno zavezniško upravo nad celotno Julijsko krajino in ohranitev Rapalske meje, ki jo je opravičevala s 650 tisoči umrlimi na soški fronti v letih 1915-1917. Politika duha Rapalla in poskusi ideoloških prikazovanj Jugoslavije kot komunistične nevarnosti za zahodni svet, se je po prihodu Alcida De Gasperija na mesto zunanjega ministra decembra 1944 še okrepila.

Naraščanje nesoglasij med tremi velikimi je olajšalo italijanskim političnim krogom, da so prikazali sporno vprašanje razmejitve v Julijski krajini kot pomembno konfliktno mednarodno vprašanje in čeprav so se nova merila v diplomatskih odnosih med velesilami uveljavila le sčasoma, je v političnem ravnanju ljudi na meji med Italijo in Jugoslavijo kaj kmalu prevladalo ozračje spopada med civilizacijama. Medtem ko je bil ob koncu prve svetovne vojne zaradi razmerja sil v Evropi italijansko-jugoslovanski mejni spor potisnjen na vzhodni rob spornega ozemlja, je zasuk v razmerju moči med obema državama po drugi svetovni vojni premaknil potegovanje za mejo na zahodni rob območja.

Po začetnem omahovanju so zadnje mesece vojne Italijani sicer odstopili od poizkusov ponovne vzpostavitve rapalske razmejitvene linije in predložili kot svoj

²⁷ Imenovana po ameriškemu generalu W.D. Morganu, ki je v Beogradu predstavil zavezniški predlog vojaškega sporazuma, določena po podpisu beograjskega sporazuma 9.6.1945 in devinskega sporazuma 20.6.1945 in je delila ozemlje Julijske krajine v cono A pod Zavezniško vojaško upravo (ZVU) in cono B pod Vojaško upravo jugoslovanske armade (VUJA). Črta je potekala na slovenskem ozemlju od obale severno nad Koprom čez miljske hribe proti Sežani do vzhodnega roba Gorice, do izliva Idrijce v Sočo in naprej proti severu, proti avstrijski meji 5 km vzhodno od Trbiža. V sporazumu je pomembna dika, da linija ne prejudicira dejanske končne razmejitve, dejstvo pa je, da je bila delitev na okupacijski coni vpliven dejavnik pri nadaljnjem odločanju o državni meji.

razmejitveni predlog Wilsonovo črto in hkrati zahtevali, da bi Reka ponovno postala svobodna cona, Zadar pa naj bi imel poseben režim. Jugoslovanska vlada je pred prvim zasedanjem sveta zunanjih ministrov v Londonu objavila memorandum vlade Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ) o Julijski krajini, v katerem je poudarila, da je edina pravična rešitev priključiti Jugoslaviji vso Julijsko krajino, Istro in Trst. Kot temelj določitev nove meje naj bi vzeli staro avstrijsko-italijansko mejo, ki bi bila na nekaterih mestih popravljena tako, da bi čim bolj sovpadala z narodnostno mejo; ta naj bi bila v južnem sektorju spremenjena v korist Italije, v severnem pa v korist Jugoslavije. Na podlagi te spremembe bi dobila Italija ozemlje, ki meri 198 km² z okoli 28.000 prebivalci, medtem ko bi Jugoslaviji pripadlo ozemlje, ki meri 900 km² z okoli 80.000 prebivalci. Mesto Trst naj bi dobilo politični status ene izmed federativnih enot v okviru DFJ. Tržaškemu pristanišču bi zagotovili položaj svobodnega pristanišča in olajšave v železniškem prevozu. V skupnem poročilu se je predlog SZ v glavnem ujemal z jugoslovansko zasnovo, ameriški predlog je bil nekoliko spremenjena inačica Wilsonove črte in je puščal Italiji Beneško Slovenijo, Kanalsko dolino, Gorico, Trst in polovico Istre z raškimi premogovniki. Britanski predlog se je razlikoval od ameriškega predvsem v tem, da je puščal raške rudnike Jugoslaviji. Francoski predlog je ubral pot med angleškim in sovjetskim predlogom, vendar je Italiji pripisal Gorico in Trst in v Istri Koprski in Bujski okraj (južna meja na Mirni) razen Beneške Slovenije in Kanalske doline. Francoski predlog je temeljil na načelu etničnega ravnovesja, po katerem naj bi ostalo v vsaki državi približno enako število pripadnikov druge narodnosti.

Italija si je že v času pred koncem vojne prizadevala, da bi dosegla dogovor v neposrednih pogajanjih, najprej z jugoslovansko begunsko vlado, nato pa z NKOJ (Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije), vendar zaradi vloge agresorja tudi po 8. septembru 1943 ni imela večjega vpliva na odločitve o usodi svoje zahodne meje. Poleg vlade so se v dogovore o vprašanju meje na italijanski strani vključevali tudi Narodnoosvobodilni odbor za severno Italijo (*Comitato di liberazione nazionale Alta Italia, CLNAI*), ki je imel na zasedenem območju pooblastila vlade, ter neposredno prizadeti italijanski krogi v Julijski krajini, zlasti Narodnoosvobodilni odbor za Julijsko krajino (*Comitato di liberazione nazionale Giuliano, CLNG*).²⁸

²⁸ Novak, 1970, str. 127-128.

Glede Trsta je na zasedanju sveta zunanjih ministrov (21. 6. 1946) francoski zunanji minister Georges Bidault predlagal, naj bi mesto z zaledjem postavili pod neposredno nadzorstvo OZN. Svet zunanjih ministrov je 2. 7. 1946 sprejel nekoliko popravljen francoski predlog, po katerem naj bi Jugoslavija dobila ozemlje vzhodno od obmejne črte, ki jo je predlagala francoska delegacija. Ozemlje zahodno od nje pa bi razdelili na dva dela, ki bi ju ločila nekaj kilometrov dolga črta vzdolž izliva Timava v morje. Severni del, ki je zajemal Kanalsko dolino in Gorico naj bi ostal v Italiji. Iz južnega dela, ki je obsegal ozek pas od Štivana proti Trstu, tržaško občino in Istro do Mirne, pa naj bi ustanovili svobodno tržaško ozemlje. Po dogovoru v svetu zunanjih ministrov o ustanovitvi samostojnega in nevtralnega tržaškega območja je jugoslovanska stran izgubila še zadnje upanje, da bi lahko dosegla bolj organsko povezavo Trsta z njegovim neposrednim zaledjem.²⁹ Nadaljevanje mirovnih pogajanj je potekalo v zaostrenem vzdušju. Nesoglasja med SZ in zahodnimi velesilami o takratnih osnovnih mednarodnih vprašanjih (povojna ureditev Nemčije, razorožitvev, problemi Daljnega vzhoda) so se poglobljala. Odločitve so tako večinoma narekovali subjektivni interesi velesil, ne pa objektivna merila ob nepristranskem tehtanju dokazov.

Dne 10. 2. 1947 so predstavniki 21 držav v Parizu podpisali mirovno pogodbo z Italijo, ki je stopila v veljavo 15. 9. 1947, ko so jo štiri velesile deponirale pri francoski vladi. Po uveljavitvi mirovne pogodbe se je znašel Trst v novem položaju, v katerem je bila politika tista, ki je odločala, ali se bo strategija iz obdobja med obema vojnama nadaljevala, ali pa bo Trst v konstruktivni povezavi s svojim zaledjem ponovno razvil svojo nekdanjo funkcijo. Dne 14. oktobra 1948 je bila cona A STO vključena v Evropski program obnove (ERP) – Marshallov načrt.³⁰

²⁹ Zaman je bil tudi predlog jugoslovanske delegacije 18. 7. 1946, da bi mesto Trst z neposredno okolico tvorilo svobodno ozemlje pod nadzorstvom VS OZN, vendar v povezavi z Jugoslavijo.

³⁰ Ob tej priložnosti sta poveljnika angloameriške cone in italijanska vlada skupno izjavila, da bosta nadaljevala politiko tesnega posvetovanja glede vprašanj vzajemnega interesa na gospodarskem področju. Dne 23. novembra 1948 je posebni ameriški odposlanik izjavil, da bo udeležba angloameriške cone pri ERP zahtevala tesno in trajno posvetovanje med cono in italijansko vlado, z namenom zagotovitve, da bi programi upoštevali njune skupne koristi ter da se bodo spoštovale določbe gospodarskih sporazumov, sklenjenih med cono in Italijo na osnovi začasnega režima STO. Iz sklada ERP so coni A STO nakazali 37,5 mio USD. (Jeri, str. 212)

Že konec leta 1947 je začel italijanski zunanji minister Carlo Sforza skupaj s predsednikom vlade A. De Gasperijem pripravljati teren v zahodnih prestolnicah za revizijo mirovne pogodbe glede STO, pri čemer se je skliceval na praktično neuresničljivost njenih določb glede nevtraliziranega ozemlja in na italijanske notranjepolitične razmere. Dne 20. marca 1948 so tri velesile sprejele politično deklaracijo (znano kot tripartitna nota) za vrnitev STO pod italijansko suverenost.³¹ Izjava treh vlad je bila povsem politično-psihološkega pomena in je imela, kar se pravnega položaja tiče, le značaj navadnega predloga, ki so ga vlade ZDA, Velike Britanije in Francije poslale vladi SZ in Italije (Jugoslaviji ga niso poslale). Pri tem velja omeniti, da je šlo v mednarodnih odnosih za *precedens*, saj so zahodne velesile s tem predlagale revizijo mednarodne pogodbe, ki je bila v veljavi šele pol leta. Pravno zadeva ni bila posebnost, kajti vsaka revizija bi terjala privolitev SZ, ki pa na to ni bila pripravljena pristati.³² Italijanska diplomacija je tristransko deklaracijo štela za temeljni kamen svoje povojne politične rehabilitacije in izhodišče za rešitev tržaškega vprašanja. Splošno načelno stališče italijanskih uradnih krogov je bilo, da je rešitev tržaškega vprašanja v smislu tristranske izjave *conditio sine qua non* za izboljšanje odnosov med Jugoslavijo in Italijo, kar pa je praktično že v naprej onemogočilo kakršenkoli poizkus sporazumnega reševanja odprtih vprašanj med obema državama.

Preobrat v politiki velesil do Jugoslavije ter s tem tudi do reševanja tržaškega vprašanja se je zgodil z resolucijo kominforma proti Jugoslaviji 25. junija 1948. Od njega je bila odvisna tudi nadaljnja usoda STO, v katerem se je razbila enotnost močnega slovensko-italijanskega protifašističnega gibanja na Tržaškem, ki je imelo skupne korenine v odporniškem gibanju med vojno.³³ V cono A se je tako začel razdor med Vidalijevo in Babičevo linijo komunistične partije, kar je močno ošibilo njihovo

³¹ Izjava je bila prvotno zamišljena kot dvostranska in so šele pozneje, da bi ji dali večjo težo, k podpisu pritegnili še Francijo. Izjava predlaga sklenitev dodatnega protokola k mirovni pogodbi z Italijo, s katerim bi STO ponovno prešlo pod italijansko suverenost. Kot formalna razloga za sprejetje tristranske izjave sta bila navedena dejstvo, da ni bilo mogoče doseči sporazuma o guvernerju ter ravnanje Jugoslavije v cono B STO.

³² Jeri, str. 206-208.

³³ 3. in 4. julija 1948 se sestane najvišje telo znotraj KP STO - Izvršni komite, ki ga je sestavljalo deset članov, z namenom, da bi razpravljalo o resoluciji kominforma. Šest članov (z Vidalijem na čelu) se je z resolucijo strinjalo, štirje (na čelu z Brankom Babičem) pa so zagovarjali jugoslovansko stran. Konec avgusta 1948 je situacija taka, da sta v STO dve komunistični partiji, ena pod vodstvom Vidalija, druga pod vodstvom Babiča. Veliko pro-kominformistov je v tem času zapustilo cono B in se odselilo v cono A. (Novak, str. 299-301)

pozicijo nasproti ZVU.³⁴ Obdobje po oktobru 1948 zaznamuje drugo fazo reševanja tržaškega vprašanja, čeprav se je realnejša politika zahodnih zaveznic do Jugoslavije začela kazati s precejšnjo zamudo. Temeljne politične prvine, ki so pripeljale do druge faze so postopna vključitev Italije v zahodne vojaške organizacije kot posledica sodelovanja v okviru Marshallovega plana (Italija postane članica NATO - 4. aprila 1949), dokončen razdor med Vzhodom in Zahodom ter prelom Jugoslavije s kominformom.

Od poletja leta 1948 se začne v zahodnih prestolnicah uveljavljati spoznanje, da pri razpravljanju o tržaškem vprašanju ne bo več možno prezreti Jugoslavije. Ta delna sprememba v stališču velesil je italijansko diplomacijo prisilila, da naposled odstopi od svojega apriorističnega stališča, da je mogoče tržaško vprašanje rešiti le z enostransko in integralno uveljavitvijo tristranske izjave, čeprav je bila pripravljena le na minimalne kompromise³⁵. Glede STO si je Jugoslavija prizadevala za sporazumno rešitev z neposredno prizadeto Italijo in pri tem predlagala načelo postopnosti. Pripravljena je bila sprejeti rešitev internacionalizacije območja, toda na način, ki bi enakovredno zaščitil interese in vpliv obeh držav. To je bilo tudi vsebinsko izhodišče jugoslovanskega predloga o kondominiju (marca 1952), ki naj bi uresničil zamisel o tržaškem območju kot o nevtralnem ozemlju. Predlog je vseboval idejo o vzpostavitvi instituta alternativnih guvernerjev, ki bi ju izmenoma za obdobje treh let imenovali Jugoslavija in Italija (ko bi bil guverner Jugoslovan, bi bil viceguverner Italijan in obratno). To bi v nadaljevanju omogočilo, da bi se STO po določenem obdobju lažje in pravičneje odločilo o svoji državni pripadnosti, za Jugoslavijo pa bi pomenilo v določeni meri jamstvo, da ne bi STO postopoma v celoti prešlo pod italijansko oblast. Po uveljavitvi mirovne pogodbe je prišlo v coni A STO do številnih ukrepov (marčni gospodarski sporazumi iz leta 1948 o vključitvi cone A v italijanski gospodarski sistem, majski sporazumi iz leta 1952 o italijanski soudeležbi pri upravi cone A STO),

³⁴ Novak, str. 300-301.

³⁵ Med razgovorom z jugoslovanskim poslanikom v Rimu 11. februarja 1950 je C. Sforza zahteval priključitev vsega obalnega pasu v obeh conah, v zameno pa je Italija nudila le nekaj ozemeljskih koncesij v notranjem delu nevtraliziranega področja, sklenitev dogovorov za razvoj gospodarskega sodelovanja ter olajšave pri uporabi tržaškega pristanišča, glede carin in železniškega tranzita. C. Sforza je še v svojem govoru na sedežu Inštituta za proučevanje mednarodne politike v Milanu dne 8. aprila 1950 izjavil, da bi morala biti tristranska deklaracija izhodišče za morebitni sporazuma, pri čemer je izrazil pripravljenost, da bi neposredni sporazum vseboval modifikacije meje v interesu lokalnega prebivalstva, ukrepe za pozitivitev gospodarskega in drugega sodelovanja med državama ter režim prostega pristanišča na širših temeljih, kot je bilo to urejeno s prilogo VIII mirovne pogodbe. (Jeri, str. 224)

ki so še dodatno okrepili prevladujoči vpliv Italijanov in s tem porušili ravnovesje, kakršnega naj bi uveljavila mirovna pogodba s svojimi določbami glede STO. Italijanska stran je predlog zavrnila³⁶, Jugoslavija pa je kategorično zavračala italijanske ozemeljske zahteve glede cone B STO. Na srečanju Tito – Eden septembra 1952 je bilo govora med drugim tudi o tržaškem vprašanju, pri čemer se je pokazalo, da bi bila v trenutnih razmerah edina realistična rešitev razdelitev STO po Morganovi črti iz leta 1945. Italijanska diplomacija se je še bolj oprijela stare metode pritiska na zaveznike, ki naj bi posredovali v Beogradu v smislu italijanskih zahtev. Da bi popravila neugoden vtis, ki ga je v svetovni javnosti naredilo italijansko aprioristično zavračanje jugoslovanskih pobud, je italijanska vlada dne 11. marca 1952 predlagala rešitev tržaškega vprašanja s takojšnjim plebiscitom pod nadzorstvom nevtralnih sil na vsem območju STO. V utemeljitvi odklonitve je jugoslovanska vlada navedla, da bi bilo moč izvesti plebiscit na STO le pod pogojem, če bi pri tem popravili krivice, storjene jugoslovanskemu prebivalstvu v času italijanske uprave. To normalizacijo bi bilo mogoče doseči v obdobju 15 let, med katerimi bi bilo STO pod skupno upravo Italije in Jugoslavije. Jugoslovanska vlada torej načeloma ni zavračala italijanskega predloga, vendar je postavila pogoj, da je potrebno pred izvedbo plebiscita na omenjenem ozemlju ustvariti položaj, kot je bil leta 1918 (pred začetkom italijanskega asimilacijskega pritiska nad slovenskim prebivalstvom). Predlog je bil z italijanske strani odločno zavrnjen.

V obdobju med leti 1950-1953 je torej prišlo do številnih večstranskih in dvostranskih stikov glede rešitve ozemeljskega vprašanja³⁷, pri čemer se je razpravljalo o raznih možnostih razmejitve. Italija je pri tem vztrajala, da dobi razen celotne cone A STO še ves obalni pas cone B STO. To je bilo za Jugoslavijo nesprejemljivo, saj bi pomenilo skorajšnjo izpolnitev nekoliko spremenjene tristranske note iz leta 1948, ki jo je Italija vseskozi zagovarjala kot edini realni koncept rešitve tržaškega vprašanja.

³⁶ Premier A. De Gasperi je med drugim dne 25. februarja 1952, na zasedanju Atlantske zveze v Lizboni izjavil, da bi izpolnitev tega predloga zaostрила notranja nasprotja na ozemlju STO in da je potrebno rešitev iskati na temelju tristranske izjave.

³⁷ A. Bebler (rokopis napisan za Jugoslovansko enciklopedijo) se spominja, da so jugoslovanski predstavniki (J. Brilej, M. Ristić, A. Bebler) na teh razgovorih izjavili pripravljenost vlade FLRJ, da odstopi Italiji vso cono A, vendar z manjšimi popravki meje v korist Italije (Koper), vendar to ni zadovoljilo italijanske strani. (Jeri, str. 231)

Dne 13. marca 1951 je generala Terencea Aireya (ZVU), ki je bil znan kot vnet zagovornik tristranske izjave zamenjal general John Winterton (skupaj z Aireyem sta bila odpoklicana tudi politični svetovalec Sullivan in general za civilne zadeve Eddelman), za katerega se je zdelo, da bo vodil objektivnejšo in manj italofilsko politiko.

Zaostritev razmer se je v Trstu začela kazati v začetku leta 1952, saj je postajalo italijansko prebivalstvo do anglo-ameriške politike že precej nestrpno. Dne 20. marca 1952, ob četrti obletnici sprejema tristranske deklaracije, je tržaško društvo za obrambo italijanstva v Trstu in Istri (*Comitato di difesa per l'italianità di Trieste e dell' Istria*) v gledališču Verdi organiziralo zborovanje. V svojem govoru je takratni tržaški župan Ganni Bartoli obtožil Angloameričane, češ da naj bi igrali dvojno igro. Množica, ki se je zbrala na zborovanju se je nato odpravila proti glavnemu trgu, kjer je prišlo do spopadov s policijo, demonstranti so napadli angleški klub, neredi pa so se nadaljevali še v naslednjih dneh.³⁸

Poleti leta 1953 so se jugoslovansko-italijanski odnosi zaostrili do te mere, da je italijanska vlada poslala na meje oklepne enote, na kar je Jugoslavija reagirala s podobno akcijo. Odločno stališče jugoslovanske vlade je prispevalo, da je nenazadnje 8. oktobra 1953 prišlo do konfrontacije za zeleno mizo. Britanska in ameriška vlada sta uradno objavili, da nista več pripravljeni nositi odgovornosti za upravo v coni A STO in sta se zato odločili umakniti iz območja pod njuno kontrolo svoje oborožene sile in prepustiti kontrolo cone A STO italijanski vladi na dan, ki naj bi ga še določili. Jugoslovanska stran se je na odločitev odzvala s protestno noto in jo označila za enostransko kršitev mirovne pogodbe. V noti je zahtevala, da se onemogoči izpolnitev namere in si pridržala pravico, da zaščiti svoje legitimne interese na tržaškem območju. Postopoma se je stanje umirilo in strani sta se dogovorili o obojestranskem umiku vojaških enot z meje.³⁹ Januarja 1954 so se predstavniki Jugoslavije, ZDA in Velike Britanije sporazumeli o metodi pogajanj, po kateri naj bi potekali najprej razgovori med Jugoslavijo in zahodnima velesilama, temu pa bi sledili podobni razgovori z Italijo.

³⁸ Jeri, str. 234, 235.

³⁹ Jugoslovanski predlog, ki ga je italijanska vlada sprejela 5. 12. 1953.

V prvi fazi pogovorov sta se izoblikovali dve možnosti: po prvi bi razdelili STO, ob manjši spremembi tedanje demarkacijske črte v korist Jugoslaviji, z obljubami obeh zahodnih velesil, da ne bosta podpirali nadaljnjih teženj nobene od prizadetih strani; po drugi pa bi zagotovili Jugoslaviji izhod na morje v Tržaškem zalivu (območje Škednja in Žavlje). V drugem primeru bi bila Jugoslavija pripravljena razpravljati o usodi nekaterih italijanskih etničnih otokov v coni B. Ameriško-britanske različice, ki so upoštevale to možnost, čeprav skrajno omejene glede jugoslovanskega izhoda na morje v Trstu, so izpolnitev vsake jugoslovanske zahteve pogojevale z velikimi kompenzacijami v korist Italije v coni B STO. Jugoslovanska diplomacija se je zavzemala za pravno obliko dokončne rešitve s tem, da mora vsaka ozemeljska rešitev nujno vsebovati tudi podrobno razčlenjena zagotovila za slovensko narodno skupnost, ki bi ostala na območju pod italijansko upravo. Na osnovi ozemeljskih določb memoranduma o soglasju, ki je bil parafiran 5. 10. 1954, so z novo mejno črto dodelili Jugoslaviji še ozemlje, ki je merilo dodatnih 11,5 km² z okoli 3.000 prebivalci. Italija Londonskega sporazuma nikoli ni ratificirala, tako da je razmejitveno vprašanje dobilo epilog šele z Osimskih sporazumi (podpisani 10. 11. 1975, stopili v veljavo aprila 1977 z izmenjavo ratifikacijskih listin v Beogradu).

3. ZUNANJA POLITIKA ZDA – ZAČETEK OBDOBJA HLADNE VOJNE IN EISENHOWERJEVA ADMINISTRACIJA V ODNOSU DO TRŽAŠKEGA VPRAŠANJA⁴⁰

V obdobju po drugi svetovni vojni so ZDA prevladovali na prizorišču svetovnih procesov. V domovini, ki ni utrpela vojnih razdejanj se je narod zavedal poslanstva, ki ga ima doma in na tujem, predvsem pa se je zavedal dejstva, da mora obvarovati demokratični ustroj ter porazdeliti pridobitve napredka. Za ameriški državniški aparat kot za urednika revije Time Henryja Lucea je to obdobje pomenilo 'ameriško stoletje'.

V prvem povojnem obdobju je bila hladna vojna⁴¹ najpomembnejša politična tema, ki je zrasla iz dolgoletnih razhajanj med SZ in ZDA, ki sicer segajo v čas 19. stoletja, nato pa tudi v čas po nastanku SZ in zlasti v čas med drugo svetovno vojno. Naznanili sta jo dve izjavi za javnost leta 1946; prva je bila Stalinova izjava, češ da mednarodni mir ni mogoč v okoliščinah kapitalističnega razvoja svetovnega gospodarstva in druga je bila Churchillova izjava med dramatičnim govorom, ki ga je imel v Fultonu, Missouri, ko je dejal, da se je od Sczczina na Baltiku do Trsta na Jadranu po vsej celini spustila železna zavesa. Jeseni leta 1947 je Ždanov na ustanovni konferenci kominforma izjavil, da trenutno obstajata dva svetovna tabora – socialistični in imperialistični, kar je Christopher Warner 20. oktobra 1947 označil za začetek novega obdobja, v katerem lahko govorimo o pojavu komunizma, ki se postavlja proti vsemu ostalemu.⁴²

Veleposlanik ZDA v Moskvi George Kennan je nova stališča glede hladne vojne podal v svojem t.i. dolgem telegramu State Departmentu 22. februarja 1946. V njem je opozoril na ruski tradicionalni občutek ogroženosti in na prepričanje Moskve, da z Združenimi državami Amerike ni mogoče doseči nekega stalnega *modus vivendi*. Kennan je zagovarjal tezo, da je potrebno pritisk Moskve zaustavljati s trdnim in budnim zadrževanjem njihovih teženj po širjenju, pri čemer pa je poudarjal predvsem

⁴⁰ Poglavje je napisano na osnovi uporabljene literature o politiki ZDA v času hladne vojne, od tega Ferfila (2002), Kissinger (1994), Schulzinger (1998), Lees (1976) in Cincotta (s. a.).

⁴¹ Termin hladna vojna je skoval novinar Herbert Bayard Swope, ko je leta 1947 pripravljal govor za finančnika in Clareinega prijatelja Bernarda Barucha. Termin se nanaša na strateški in politični boj, ki se je vnel po kocu druge svetovne vojne za prevlado na svetovnem prizorišču med ZDA in SZ.

pomen ekonomske in psihološke moči zahodnih demokratičnih sil.⁴³ Ameriški vojaški načrti so vključevali določena ključna področja, ki so bila Britanija, zahodna Evropa in Japonska, Sredozemlje kot strateško pomembna oskrbovalna os ter Srednji Vzhod kot strateška letalska baza.

Prvič se je doktrina zadrževanja, ki jo je John Foster Dulles v času Trumanove administracije označil kot premalo odločno, pokazala v Sredozemlju, ko je VB podprla Grčijo, v kateri so komunistične sile ogrožale vladajočo monarhijo, nato pa še v Turčiji, na katero je SZ pritiskala z zahtevami po ozemeljskih koncesijah ter terjala pravico, da zgradi pomorska oporišča na Bosporu. Leta 1947 je VB uvidela, da sama vsega finančnega bremena ne zmore več, zato je prosila za pomoč ZDA. Predsednik Truman je bil pripravljen stopiti na novo pot intervencijske politike in iz te odločitve tudi izhaja t.i. Trumanova doktrina, ki sloni na izjavi, da mora ameriška politika podpirati svobodna ljudstva, ki se upirajo podjarmljenju s strani oboroženih manjšin in zunanjim pritiskom. V tem duhu je predsednik Truman zahteval od kongresa, naj zagotovi gospodarsko in vojaško pomoč Grčiji in Turčiji, kar se je tudi uresničilo. Da bi si Truman zagotovil podporo ameriške javnosti glede politike zadrževanja pa je moral nekoliko pretiravati s pretečo nevarnostjo s strani SZ, tako da je sprožil val histeričnega antikomunizma po vsej državi in tako ustvaril podlago za pojav markantizma⁴⁴. Tovrstna politika je v primeru obnove povojne Evrope zahtevala veliko gospodarsko podporo, ker se je ameriška politika zavedala, da lahko gospodarska in politična nestabilnost v mnogih državah povzroči vzpon komunističnih strank, ki bi se okoristile s svojimi zaslugami v boju proti nacizmu in države popeljale pod sovjetski vpliv. Takratni državni sekretar George Marshall je predlagal načrt za gospodarsko obnovo Evrope in leta 1947 je 16 držav postavilo zahtevek v višini 17 milijard dolarjev za štiriletno obdobje. V začetku leta 1948 je kongres izglasoval pomoč in pobudo označil za eno najuspešnejših pobud ameriške zunanje politike v vsej zgodovini. Kljub temu pa je Zahod skrbela sovjetska prevlada v Vzhodni Evropi. Bruselski sporazum, ki so ga podpisale VB, Francija in države Beneluksa marca 1948

⁴² Heuser, str. 7.

⁴³ Heuser, str. 3-10.

⁴⁴ Markantizem – gibanje, imenovano po ameriškemu republikanskemu senatorju Josephu R. Mc Carthyju, ki pomeni gonjo proti naprednim elementom, zlasti pa je bil izraz v rabi v smislu boja proti komunizmu v ZDA (v letih 1947 – 1954).

ter Vandenbergško resolucijo⁴⁵, sprejeto junija 1948 lahko razumemo kot posledico strahov zahodnih zaveznic pred prevlado sovjetskega komunizma v vzhodni Evropi. Oba dokumenta sta zagotavljala zavezanost k skupni obrambi, še posebno pa velja omeniti Vandenbergško resolucijo, s katero so se ZDA prvič v zgodovini zavezale k tovrstnim obljubam v času miru, resolucija pa je služila tudi kot pogoj za poznejšo sklenitev Atlantske pogodbe. ZDA in 11 drugih držav so torej leta 1949 ustanovile Organizacijo severnoatlantske pogodbe (NATO) - zvezo, ki je temeljila na načelu kolektivne varnosti, pri čemer je napad na eno članico pomenil napad na vse, in nanj je bilo potrebno ustrezno odgovoriti s silo.

Leta 1950 je Državni svet za varnost (NSC) izdal dokument, ki je natančno opredeljeval ameriške obrambne cilje, znan kot NSC-68. Iz njega je izhajala nova usmeritev ameriške zunanje in obrambne politike, ki je ZDA zavezovala, da mora pomagati vsaki zavezniški državi, za katero meni, da ji grozi sovjetska agresija.

Clare Boothe Luce je v enem od svojih poznejših govorov z naslovom *U. S. Foreign Policy & Italy; The Communists and Detente*, ki ga je imela v Washingtonu 2. aprila 1976 na Konferenci o politični stabilnosti v Italiji⁴⁶, opisala preteklo politiko ZDA do Italije, pri čemer je v prvi vrsti označila svoje poglede na razvoj dogodkov v ameriški zunanji politiki od pojava hladne vojne in njene zgodnje faze, do prehoda v politiko zadrževanja (*Containment*) in naposled popuščanja napetosti (*Detente*). Politika zadrževanja, ki so jo zaznamovali štirje ameriški predsedniki in je trajala 25 let je po njenem mnenju pomenila ameriški globalni odgovor na splošno nevarnost, ki jo je v svetu predstavljal revolucionarni komunizem. Sama beseda *containment*, kot pravi, je že sama po sebi nosila pomen in jasen politični cilj, kar pa ni mogoče trditi za novonastalo obdobje popuščanja napetosti, na katerega gleda zelo kritično. Šlo je za preprečitev ideološke in vojaške širitve totalitarizma v nekomunističen oziroma 'svobodni svet'. Politika zadrževanja, kot nadaljuje, je temeljila na treh točkah: 1. na utrjevanju ameriške prevlade v zraku, na morju ter na področju jedrskega orožja, kakor tudi na prisotnosti v vojaških bazah pri evropskih zaveznicah; 2. na zadrževanju komunističnega ideološkega ali političnega ekspanzionizma, ki je temeljilo predvsem

⁴⁵ U.S. Senate Resolution 239, 80th Congress, 2nd Session, 11th June 1948 (The Vandenberg Resolution), Nato Basic Documents (www.nato.com).

⁴⁶ Govor objavljen v reviji *Vital Speeches of the Day*, Vol. 32, No. 16, 1. junij 1976, str. 482-484.

na ameriški ekonomski pomoči državam zunaj železne zaves, za katere je veljala nevarnost, da se zaradi povojnega opustošenja oprimejo totalitarnih rešitev; 3. uspeh politike zadrževanja je temeljil predvsem na trdni volji ameriškega ljudstva in njihovega vodstva, ki se je bilo pripravljeno žrtvovati za dosego političnega cilja. Politiko zadrževanja Clare Boothe Luce razume tako s stališča idealistične kot tudi realistične politike, ki je bila sprejeta z namenom zaježitve splošne komunistične nevarnosti na vseh področjih - vojaškem, političnem in ideološkem. Italijo označuje z izrazom "evropski bolnik" ("*the sick man of Europe*"), ki je med leti 1947 in 1972 postala "evropski čudež" ("*the miracle of Europe*"), kar seveda pripisuje pozitivnim vplivom ameriške zunanje politike v obdobju politike zadrževanja. V Italiji, kot nadaljuje, je leta 1972 (letnica zaznamuje uradni konec obdobja politike zadrževanja) Komunistična partija Italije (*Partito comunista italiano* - PCI) dosegla le 8% glasov, država pa se je tudi odrekla revolucionarnim metodam in sprejela princip svobode govora in tiska, kakor tudi princip svobodnih volitev.

Med tem, ko so si ZDA po drugi svetovni vojni prizadevale preprečiti, da bi komunizem pridobival nove privrženca v Evropi, so se odzivale tudi na izzive po svetu. Američane je skrbelo napredovanje Mao Cetunga in njegove komunistične stranke na Kitajskem, tema, ki sta jo zakonca Luce tudi budno spremljala. Med drugo svetovno vojno se je nacionalistična oblast pod vodstvom Čangkajšeka zapletla v državljansko vojno s komunisti, čeprav so bili v vojni z Japonci. Čangkajšek je bil ameriški zaveznik v vojni, toda njegovega režima, ki je bil med drugim zelo neučinkovit in podkupljiv ni mogla obvarovati niti močna ameriška podpora. Maove sile so se leta 1949 naposled le dokopale do oblasti, podprle so SZ v boju proti 'imperializmu' ZDA in kmalu je bilo jasno, da se je komunizem v Aziji začel naglo širiti.

Sledila je Korejska vojna, ki je povzročila tudi oborožen spopad med ZDA in Kitajsko. Po koncu druge svetovne vojne so Korejo, po tem ko so jo osvobodili izpod Japoncev, zavezniki razdelili po 38. vzporedniku. Japonci so se severno od 38. vzporednika vdali Sovjetski zvezi, južno pa Združenim državam Amerike. Razmejitevna linija, ki je bila prvotno postavljena iz vojaških razlogov je sčasoma, vzporedno s stopnjevanjem napetosti hladne vojne, postajala vse bolj toga. Obe sili sta si v svoji coni izoblikovali vlado, ki sta jo podpirali še po odhodu okupacijskih sil.

Junija 1950 so severnokorejske enote prestopile 38. vzporednik, prodrle proti jugu in zasedle Seul. Takratni ameriški predsednik H. Truman, ki je v Severni Koreji videl zgolj sovjetsko orodje v svetovnem spopadu, je zbral ameriške sile in ukazala generalu Douglasu Mac Arthurju, naj krene v Korejo. Julija 1951 so se začela pogajanja o premirju, ki pa so se zaključila šele v času prvega mandata predsednika D. Eisenhowerja, julija 1953.

Politika predsednika Eisenhowerja se je kljub podobnim težnjam glede nevarnosti komunizma in pogledom na zunanjepolitična dogajanja vendarle razlikovala od predhodne Trumanove politike. Najprej je potrebno poudariti, da je bil Eisenhower junak zadnje vojne in je bil med Američani zelo priljubljen, med tem ko za Trumana to ni mogoče reči.

Eisenhower je v svojem prvem političnem nagovoru dejal, da se "sile dobrega in zla kopičijo, oborožujejo in si stoje nasproti kot redkokdaj v zgodovini. Svoboda se zoperstavlja suženjstvu, svetloba mraku"⁴⁷. S tem je nakazal težnje nove ameriške zunanje politike, ki je zagovarjala dejstvo, da politika zadrževanja ne bo kos sovjetski nevarnosti, in da bo za osvoboditev podjarmljenih narodov potrebna napadalnejša politika. Njegova temeljna odločenost zaustavitve komunizma je še okrepila ameriška prizadevanja za vzpostavitev jedrskega ščita. Med drugo svetovno vojno izdelanemu načrtu Manhattan, ki je proizvedel atomski bombi, je v času Trumanove administracije, leta 1950, sledil načrt razvoja novega in močnejšega hidrogenskega orožja. Eisenhowerjevo administracijo je tako zaznamovala politika "množičnega povračila", po kateri bi bile ZDA, če bi bila država ali njeni življenjski interesi napadeni, pripravljene uporabiti tudi jedrsko orožje.

Hladna vojna pa ni oblikovala le zunanje politike, temveč je močno vplivala tudi na notranja politična dogajanja. K protikomunistični histeriji tistega časa so prispevali dogodki na tujem in vohunski škandali. Leta 1949 je SZ izvedla svojo atomsko eksplozijo, kar je Američane še dodatno vznemirilo, saj so bili prepričani, da bodo postali tarča sovjetskega jedrskega napada. Leta 1950 je prišlo do odkritja britansko-ameriške vohunske mreže, ki je SZ oskrbovala s surovinami za izdelavo atomske

⁴⁷ Ferfila, 2002, str. 530.

bombe. Aretacija in sojenje Ethel in Juliusu Rosenbergu zaradi suma izdaje tajnih podatkov o jedrskih napravah sta med Američani še poglobila prepričanje o komunistični nevarnosti.

V tako napeto ozračje, kar je bilo že prednost številnih raziskav, je potrebno umestiti delovanje Clare Boothe Luce, kar nam bo omogočilo objektivneje razumeti njeno dejansko vlogo in pomen pri reševanju tržaškega vprašanja. Ideološki predznak je bila sicer stalnica v kontekstu politike ZDA, trdimo pa lahko, da je bila Clare Boothe Luce v svojem protikomunističnem nastopanju precej odločna in radikalna.

4. CLARE BOOTHE LUCE – ORIS NJENEGA POLITIČNEGA VZPONA IN ODLOČNEGA NASPROTOVANJA KOMUNIZMU

4.1 Življenje in delo Clare Boothe Luce⁴⁸

Ker primarna naloga dela ne bo biografsko zbiranje podatkov o Clare Boothe Luce, se bom le na kratko ustavila pri glavnih letnicah, ki so zaznamovale njeno življenje. Clare Boothe Luce se je rodila 10. marca 1903 v New Yorku. Leta 1913 sta se starša Ann Clare Snyder Boothe, igralka in plesalka ter podjetnik William F. Boothe ločila. Od leta 1915 do 1917 je obiskovala zasebno šolo v New Yorku - *Cathedral School St. Mary*, od 1917 do 1919 pa je šolanje nadaljevala v Tarrytownu na šoli *Castle School* in nato še gledališko šolo v New Yorku. Mati se je med tem ponovno poročila z dr. Albertom E. Austinom (pozneje imenovan za kongresnega predstavnika IV. Okrožja zvezne države Connecticut, v nadaljevanju ga nasledi sama Clare Boothe Luce) in leta 1920 vsi trije odpotujejo v Evropo. Med potovanjem Clare spozna O. H. P. Belmont, znano ameriško aktivistko, ki se je v začetku 20. stoletja zavzemala za žensko volilno pravico. Preko ge. Belmont se Clare začne zanimati za politiko, vladanje in zavzemanje za javno dobro, preko nje pa se tudi spozna z bodočim možem Georgeom Tuttlejem Brokawom.⁴⁹

Dne 10. avgusta 1923 se Clare poroči s premožnim lastnikom tovarne oblek Georgeom T. Brokawom in 24. avgusta 1924 se jima rodi hčerka Ann Brokaw. Zakonska sreča ne traja dolgo, saj Clare kmalu spozna, da je George alkoholik. Leta 1929 zahteva ločitev. Leta 1930 se po petih mesecih dela pri reviji *Vogue* zaposli pri reviji *Vanity Fair* in kot avtorica znamenite kolumne 'Hall of Fame', namenjene znanimosebnostim tistega časa, dobi nalogo, da objavi članek o mladem in uspešnem uredniku časopisa *Time*, g. Henryju Robinsonu Luce-u. V času pred njuno poroko se je Clare politično nagibala k levici; vneto je prebiral Karla Marxa in njegove privrženice ter bila prepričana, da je Marx izumil popolno formulo srečne družbe.

⁴⁸ Povzeto po Hatch (1956).

⁴⁹ NARA, LC, MD, CBL, 638, Zapis radijske oddaje z naslovom Personalities in Your Government, WLW Continuity, 4. oktober 1955.

Clare se je v newyorških krogih kmalu uveljavila kot prava intelektualka, okrog katere so se zbirala znana imena ameriška pisateljev, slikarjev, politikov in intelektualcev tistega časa, kot so John O'Hara, Paul Gallico, Condé Nast, Bill Hale, Dorothy Hale, Donald Freeman, Frank Crowninshield, George Jean Nathan, Elsa Maxwell, R. Buckminster Fuller, Ferenc Molnar, Harrison Smith, Père Lorenze, Bernard Baruch in številni drugi.

Clare je od svoje matere podedovala umetniško žilico, saj se je že kot mlado dekle poizkusila v gledališki vlogi, leta 1931 pa je izšla njena prva zbirka satiričnih esejev z naslovom *Stuffed Shirts*. Leta 1932 je bila imenovana na mesto odgovorne urednice revije *Vanity Fair*, in srečanje s finančnikom Bernardom Baruchom jo je pripeljalo na konvencijo demokratov v Chicago, kjer se je za predsedniško mesto potegoval demokratski kandidat F. D. Roosevelt. Baruch je Clare uvedel v svet politike; predstavil ji je številne vplivne ameriške osebnosti in na pobudo Barucha je bila naposled imenovana v vladno komisijo za revizijo gledališkega in radijskega kodeksa znotraj državne uprave (*National Recovery Administration*) Rooseveltovega nacionalnega programa obnove (1933), ustanovljenega v okviru Nacionalnega programa za obnovo ameriškega gospodarstva (*National Recovery Act*). Preko te komisije je spoznala velika imena ameriškega teatra, med drugim tudi Maxa Gordona, ki ji je pozneje pomagal pri režiji njene komedije z naslovom *The Women*. Baruch jo spozna še z drugimi pomembnimi osebnostmi, kot so Al Smith (demokratski kandidat v volitvah proti Hooverju), Owen D. Young (politik in odvetnik, ki je sodeloval pri določitvi plačila vojnih reparacij za Nemčijo na Pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni), uveljavljena novinarka Mark Sullivan in Arthur Crock ter ostala imena iz demokratskega tabora.

Leta 1934 Clare pusti službo pri reviji *Vanity Fair* in se odloči za sodelovanje s časopisno hišo *Hearst*. Že naslednjega leta se v vlogi dopisnice odpravi v Evropo, od koder poroča za rubriko *This Our World*. Njena poročanja o nevarnem preraščanju evropske stvarnosti v totalitarizem in odločno zagovarjanje ameriškega intervencionalizma, jo privedejo v konflikt s splošnimi izolacionalističnimi prepričanji vodstva *Hearsta*, ki jo naposled tudi odpusti. Novembra 1935 se Clare vrne v ZDA, kjer premierno uprizori komedijo z naslovom *Abide With Me*. Na kosilu pri Thayer Hobsonovih se Clare ponovno sreča s Haryjem Luce-om in 23. novembra 1935

postaneta mož in žena. Clare se po poroki za nekaj časa posveti literarnemu delu; leta 1936 premierno uprizori že omenjeno komedijo *The Women*, ki kmalu postane brodwejska uspešnica. Sledita komediji z naslovom *Kiss the Boys Good-By*, ki je uprizorjena na Broadwayu leta 1938 ter leta 1939 izzivalna komedija o nesmiselnosti nacizma z naslovom *Margin for Error*, uprizorjena v Washingtonu v bližini nemškega veleposlaništva.

Clare je ob svojem možu, uglednemu uredniku in odločnemu republikancu, pozorno spremljala dogajanja v Evropi septembra 1939 in v tem času se je tudi izoblikovala njena bodoča politična usmerjenost, saj se je postavila nasproti idealizmu, ki ga je nekoč gojila do komunizma (pred rusko-nemškim paktom avgusta 1939) in postala vneta zagovornica takrat zelo nepopularne teze, da bi se ZDA morale boriti proti vsaki vrsti tiranije v svetu. Želja po tem, da bi se prepričala o slednjem, jo je ponovno vodila v Evropo. Ker takratne ameriške oblasti niso izdajale potnih listov za potovanje brez posebnega razloga, jo je moral Henry Luce imenovati za evropsko dopisnico za revijo *Life*. Vztrajal pa je pri tem, da ne potuje sama, zato se je na pot odpravila s prijateljico Margaret Case, ki si je potni list pridobila kot dopisnica za revijo *Vogue*, z nalogo, da bi spremljala dogajanja na področju francoske mode. Novinarki sta 3. novembra 1940 pristali v Neaplju. Na njeno presenečenje se v Rimu o politiki ni dosti govorilo. Povabljena je bila na sprejem na veleposlaništvo ZDA in za tem še na kosilo, ki ga je priredila Donna Cora Caetani v čast Mussolinijevemu zetu in ministru za zunanje zadeve grofu Galeazzu Cianu. Clare se je tako lahko spoznala s Cianom, s katerim pa se je pogovarjala zgolj o umetnostni zgodovini in literaturi. Med obiskom v Rimu je prisostvovala tudi udienci Papeža Pija XII.

Iz Rima sta se novinarki odpravili v Pariz, kjer se je, za razliko od Rima, dalo razpravljati o politiki. Henryjeva poznanstva so ji omogočila razgovore z različnimi vplivnimi možmi francoske vlade in prav tako ni manjkala na sprejemu pri ameriškemu veleposlaniku Williamu Bullittu, kjer je spoznala finančnika Bonneta, Mandela, Herriota, socialista Bluma, Pierra Lavala in druge. Po ogledu poteka Maginot-eve linije ob francosko-nemški meji, kamor so jo ponovno pripeljale vplivne Henryjeve zveze, se je Clare vrnila v Pariz in nadaljevala s pisanjem knjige, ki jo je pozneje objavila z naslovom *Europe in the Spring*. Na ameriškem veleposlaništvu se je srečevala z dobro obveščeniimi ljudmi in z njimi razpravljala o možnostih poteka

vojne. Po pogovoru z vojaškim atašejem pri VP ZDA polkovnikom Horaceom Fullerjem, ki je bil mnenja, da bodo Nemci zmagali vojno, je Clare poslala telegram možu, naj nujno pride v Evropo, saj naj bi se vojna resnično začela. Henry se je res odpravil na pot in priplul v Evropo. Po prihodu sta se zakonca Luce odpravila v Veliko Britanijo, kjer sta naletela na veliko nasprotovanje ameriški politiki, ki ni hotela stopiti v vojno. Clare je občudovala veleposlanika ZDA Josepha P. Kennedyja, ki je spretno zagovarjal ameriško nevmešavanje v vojno, dokler ne bi prišlo do neposrednega napada na ZDA.

Dne 7. maja 1940 sta zakonca Luce pristala v Hagu in bila v gosteh pri ameriškemu diplomatu Georgeu Gordonu. Že naslednjega dne so Nemci napadli Nizozemsko, zato sta se odločila, da se vrneta v Pariz. Clare se je konec maja ponovno vrnila v Veliko Britanijo, kjer je oblast prevzel novi predsednik vlade Winston Churchill, ki je nasledil Chamberlaina in kmalu je spoznala, da je tudi tam zavlada vojno stanje. Dne 8. junija je odpotovala na Portugalsko in v Lizboni je bila v gosteh ameriškega pooblaščenega ministra na VP ZDA Herberta Pella. Mussolini je med tem napovedal vojno Franciji in Clare se je odločila, da se vrne v ZDA.

Na svojem posestvu v Greenwichu je v miru dokončala vojno uspešnico z naslovom *Europe in the Spring*, v ameriških političnih krogih pa se je med tem nadaljevalo kresanje mnenj o ameriški intervenciji v Evropi. Henry Luce se je zavzemal za to, da bi ZDA morale pomagati izčrpani Veliki Britaniji s tem, da bi ji poslale floto letalonosilk iz prve svetovne vojne, kar je tudi privedlo do tega, da sta bila zakonca Luce povabljeni na kosilo v Belo Hišo. Clare je predsedniku na dolgo in široko razlagala svoje poglede na položaj v Evropi ter poskušala utemeljiti razloge za ameriško posredovanje in po večurni izmenjavi mnenj je predsednik Henryju dejal, da bo to storil, če mu pomaga preko svojega medija pridobiti ameriško javno mnenje. Revija *Life* je že naslednjega dne objavila fotografije starih letalonosilk in mnenja, da bi le-te lahko rešile Veliko Britanijo iz težav. Predsednik Roosevelt je torej Veliki Britaniji ponudil 50 starih letalonosilk v zameno za postavitve ameriških vojaških baz na britanskih strateških točkah v Zahodni Evropi. Kljub dobremu sodelovanju z Rooseveltom pa je Henryjev medijski koncern nadaljeval s podporo republikanskega kandidata Wendella Willkieja. Clare se v tem trenutku še ni aktivno ukvarjala s politiko, saj je bil njen cilj končati s pisanjem knjige. Toda v trenutku, ko je predala

rokopis založniku, se je z vso vnemo vključila v gibanje *Union Now*, ki je zagovarjalo vojaško unijo z Veliko Britanijo, ni pa bilo ne na strani republikancev ne na strani demokratov. Clare je bredla vedno globlje v politične vode in prišla navzkriž celo s samim predsednikom. Z nekaterimi točkami programa Novega reda (*New Deal*) se je sicer strinjala, ni pa razumela vse večje podpore izolacionalizma Rooseveltove administracije ter njegovega dvojnega obraza. Ko je predsednik označil Henryja Lucea in njegov časopis za velike zagovornike izolacionalizma, se je Clare tako razjezila, da je tako rekoč predsedniku napovedala vojno, ki je iz političnih nasprotovanj prerasla v pravo osebno bitko. Dne 15. oktobra 1940 je Clare javno napadla novinarko Dorothy Thompson (nekdanjo novinarsko zagovornico Rooseveltove opozicije), ki je javno podprla Rooseveltovo ponovno kandidaturo in zanetila še eno osebno vojno. Thompsonovo je označila za nesposobno poznavalko političnega dogajanja in poudarila dejstvo, da gre za osebo, ki je po intervjuju s Hitlerjem izjavila, da ne bo nikoli uspel zavladati Nemčiji.

Spomladi 1941 sta se zakonca Luce odpravila na potovanje na Kitajsko, kjer se je Henry rodil 3. aprila 1898 – starša sta namreč v tistem času na Kitajskem delovala kot misijonarja. Po povratku nazaj na posestvo v Greenwich leta 1942 se je nadaljevalo bogato družabno življenje Luceovih, ki so okrog sebe zbirali imena, kot so Buff Cobb, Clifton Webb, Somerset Maugham, Gladys Freeman, sir William Wiseman, zakonca Willkie, Vincent Sheean, John Gunther, Marcia in Russell Devenport, Whitelaw Reid, ambasador Cudahy, Maggie Case, C.D. Jackson idr. Clare je ravno zaključevala s pisanjem biografije generala Homera Lea, ki je trideset let pred dejanskim napadom napovedal vojno med Japonsko in ZDA v delu z naslovom *The Valor of Ignorance* ter konflikt med Veliko Britanijo in Nemčijo v delu z naslovom *The Day of The Saxon*, ko so ZDA stopile v vojno. Februarja 1942 je Clare v vlogi vojne dopisnice ponovno odpotovala in poročala za revijo *Life* iz Indije, Burme in Kitajske. Kmalu po vrnitvi se je z revijo *Life* dogovarjala za dopisništvo iz Kitajske in Avstralije, toda tokrat se je zapletlo pri izdaji potnega lista, saj Roosevelt ni pozabil njenih gorečih napadov v času kandidature in zato notranje ministrstvo ni odobrilo izdaje potnega lista na njeno ime.

Nekega dne je Clare prejela pismo Alberta P. Morana (republikanec iz države Connecticut), v katerem ji je predlagal, naj sprejme kandidaturo za republikansko

kandidatko na volitvah v kongres za IV. volilno okrožje zvezna države Connecticut. Morano je bil politični svetovalec Clareinega očima dr. Austina, ki je predstavljal to okrožje v kongresnem obdobju od 1938 do 1940. Dne 26. januarja 1942 dr. Austin umre in Morano vidi priložnost v Clare, ki jo tudi prepriča, da sprejme kandidaturo. Na seji v Bridgeportu jo potrdijo z 84 glasovi za in 2 proti. Kampanja, v katero se je Clare podala z vsemi svojimi močmi se je glasila 'Zmagati vojno', pri čemer je opravila kar 110 javnih nastopov in naposled tudi zmagala. Kot članica kongresa je bila imenovana v Komisijo za vojaške zadeve in tako ponovno dosegla prvo mesto, najprej kot prva ženska v zgodovini, ki je predstavljala zvezno državo Connecticut v kongresu, nato pa še kot prva ženska v ameriški zgodovini, ki je bila imenovana v Komisijo za vojaške zadeve. Clare je kmalu dokazala, da je kot ženska kos svoji nalogi, saj je imela poseben dar govora in pa izreden čut za analitično obravnavanje problemov. V kongresu je ostala dve mandatni obdobji (78. in 79. kongres), od leta 1943 do leta 1947.

Dne 11. januarja 1944 je Clare doletela huda družinska tragedija, ko je njena še ne dvajsetletna hčerka Ann Brokaw izgubila življenje v prometni nesreči. Clare se je za nekaj mesecev umaknila iz javnega življenja in se borila z globoko depresijo. Prebiral je filozofske knjige, ki so razpravljale o življenju in smrti, o življenju kot bežnem trenutku neminljivosti. Kmalu pa je vendarle ponovno zbrala moči in se vrnila v Washington, kjer se je prva priložnost za vrnitev v javno življenje nakazala z vabilom republikanske stranke, da bi vodila programski govor stranke na konvenciji v Chicagu leta 1944. Za tokratne volitve v kongres so v Connecticutu demokrati izbrali žensko protikandidatko Clare Maggie Connors, ki pa jo je Clare premagala za 2000 glasov. Dne 20. novembra se je Clare s Komisijo za vojaške zadeve odpravila v Evropo. Po postanku v Londonu, je skupina odpotovala v Francijo, kjer se je srečala z generalom Eisenhowerjem in generalom Pattonom, nato pa nadaljevala pot proti Rimu. Tu se je Clare na sprejemu pri veleposlaniku ZDA Alexandru C. Kirku srečala z italijanskim predsednikom vlade Ivanoejm Bonomijem. Naloga komisije je bila, da si do božičnih praznikov ogleda položaj na evropskih frontah in se nato vrne v ZDA, toda Clare se je odločila, da bo Božič preživela na italijanski fronti, kjer sta se borili 8. britanska in 5. ameriška armada. Po povratku v ZDA je naletela na veliko nasprotovanje demokratskih članov komisije, ki so jo hoteli celo izključiti. Dne 5. marca 1945 se odzove vabilu Harolda Alexandra, ki je med tem postal poveljnik

zavezniških sil za Sredozemlje ter ponovno odpotuje v Italijo, od koder je ameriški javnosti poročala o sodelovanju angloameriških sil na zahodni fronti.

V povojnem času je Clare dne 30. januarja 1946 podala izjavo, da se na naslednjih volitvah ne bo potegovala za stolček v kongresu. Nemirna in potrta še vedno išče odgovore o smrti svoje hčerke in po pomoč se zateče k duhovniku Edwardu Wiatraku, ki ji naposled svetuje, naj se obrne na monsignorja Fultona Sheena. Ta jo 16. februarja 1946 v katedrali Sv. Patricka v New Yorku sprejme v katoliško vero.

Clare se v letu 1946 posveča veri, predvsem pa se nadaljuje njen goreči boj proti komunizmu. Skupaj s somišljeniki ustanovi prvo ameriško protikomunistično organizacijo z imenom '*Common Cause*' (*Zdravi razum*), katere neuradni svetovalec je bil tudi John Foster Dulles. Že leta 1946 navežejo stike z rusko tajno protikomunistično organizacijo N.T.S. (ki se je imenovala po sovjetskem Ljudskem narodnem združenju v opoziciji - *Narodny Trudovoi Soyuz*) in s sedežem v kongresni palači navezujejo stike z vsemi begunci komunističnega režima v Evropi. Zanimiv je podatek, da si je organizacija *Common Cause*, katere član je bil tudi J.F. Dulles, s Clare Boothe Luce na čelu že leta 1947 prizadevala za vrnitev Trsta k Italiji.

Konec leta 1947 se Clare posveti pisateljski karieri in svojemu možu, s katerim se ponovno odpravita na potovanje v Rim, kjer tudi obiščeta papeža. Leta 1948 izide njena nova komedija z naslovom *Come to the Stable*, ki je bila leta 1949 nominirana za prestižno ameriško nagrado *Academy Award*. Do leta 1952 je Clare razpeta med Connecticutom in Hollywoodom, kjer se ukvarja s scenariji in režijo. Ko je novembra 1952 na predsedniških volitvah izvoljen republikanski kandidat Dweight Eisenhower, Clare ponovno zaplava v politične vode, saj ji predsednik ponudi pomembno diplomatsko mesto v Rimu. Dne 7. februarja 1953 je tako uradno imenovana na mesto veleposlanice ZDA v Italiji, 2. marca jo Senat potrdi in 14. aprila že odpotuje z ladjo *Andrea Doria* v Neapelj, kjer pristane 28. aprila. V Rimu ostane do leta 1956, ko se zaradi zdravstvenih težav odloči zapustiti diplomatsko mesto in se vrne v Washington. V zadnjih mesecih njenega mandata je v javnost pricurjla vest, da naj bi se VP Luce zastrupila z arzenom, ki naj bi ga vseboval omet na stropu spalnice v rimski rezidenci. Leta 1959 jo predsednik Eisenhower imenuje na mesto veleposlanice ZDA v Braziliji,

vendar se po vroči razpravi o njenem imenovanju v kongresu odloči, da se bo mestu odpovedala.

Henry Luce umre leta 1967. Med leti 1970 in 1987 je Clare še vedno politično aktivna in sodeluje z republikanskimi politiki, vključno s predsednikoma Nixonom in Reaganom, kot njuna politična svetovalka. Clare Boothe Luce umre 9. oktobra 1987.

4.2. Politične usmeritve Clare Boothe Luce in njeno odločno nasprotovanje komunizmu

Za boljše razumevanje vpliva VP Luce na reševanje tržaške vprašanja je potrebno najprej razumeti njene poglede na politično stanje v svetu po drugi svetovni vojni, posebno s poudarkom na protikomunistični ideologiji in mestu, ki ga je zavzemala znotraj konfiguracije razmerij moči v času hladne vojne. Kot je bilo že omenjeno, je bila Clare Boothe Luce žena pomembnega lastnika revij *Time*, *Life* in *Fortune*, se pravi enega najvplivnejših urednikov v Združenih državah Amerike Henryja Luce-a. Za oba lahko rečemo, da sta gojila konservativna protikomunistična čustva in zagovarjala agresivno politiko ZDA do Sovjetske Zveze še pred koncem druge svetovne vojne.⁵⁰

Henry Luce je v reviji *Life*, že med vojno, 17. februarja 1941, objavil esej z naslovom *The American Century*, v katerem ponuja načrt, po katerem bi si ZDA zagotovile boljši položaj, tako na domačih tleh kot tudi v svetu. Henry Luce je v tistem trenutku zgodovinski termin *american frontier* apliciral na preostali del sveta, ki je stremel po ameriški pomoči, upanju, hrani in prenosu tehnologij. ZDA bi morale po njegovem mnenju izkoristiti ta trenutek moči ter sprejeti dolžnosti svetovne nacije, saj je od njih odvisna usoda demokracije in kapitalizma v svetu, ki je prežet z nasiljem in sovraštvom. Poudaril je, da sta ameriška kultura in tehnologija že zarisali pot v stoletje velikega ameriškega internacionalizma, saj je svet že spoznal ameriško jazz glasbo, hollywoodske filme, mehanske stroje in patentne produkte. S svojimi pogledi na ameriško moč v svetu je Luce močno vplival na ameriško javno mnenje, ki se je glede ameriške zunanje politike kmalu opredelilo za odločno nasprotovanje komunizmu. Preko revij *Time* in *Life* ter številnih Luceovih medijskih zaveznikov se je širila ideja ameriškega hegemonia in vsakdo, ki je na ameriško stoletje gledal s stališča imperializma ali arogance, je bil nemudoma razglašen za izdajalca ali komunista.⁵¹

Henry Luce je sčasoma postajal vse bolj zaskrbljen glede moči, ki jo je pridobivala Sovjetska zveza, zato je leta 1945 začel zavzemati odločnejša stališča glede same SZ

⁵⁰ Npr. Rabel, 1986, str. 147; NARA, LC, MD, CBL, 640, povzetek članka Luigija Barzinija Meet Clare and Henry Luce v reviji *Epoca*, 29. julij 1956.

⁵¹ Hogan, 1999, str. 11-29.

in komunizma. Ostro je zavračal Rooseveltova stališča, češ da naj bi ameriška politika gledala na Vzhodno Evropo kot na področje sovjetskega vpliva, in Clare Boothe Luce se je z možem povsem strinjala. Že v času njenega službovanja v kongresu so se jasno nakazovale ideje, ki jih je zagovarjal Henry Luce. Po koncu druge svetovne vojne se je Clare v kongresu zavzemala za ostrejšo politiko do SZ, ki ji sicer ni pozabila pripisati zasluge za prizadevanja v času vojne, istočasno pa je obsodila komunizem kot največje človeško zlo in ga postavila celo ob bok fašizmu. S svojimi političnimi usmeritvami se je Clare že med vojno zoperstavila Rooseveltovi zunanji politiki, kar je tudi razvidno iz vrste radijskih govorov, ki jih je imela v času od 31. maja do 17. julija 1945. Njeni govori so bili jasni in povedni – komunisti so ubijalci, ruski narod pa njihovi sužnji.

V njenem prvem kongresnem nagovoru z naslovom *America and World Communism – Shall it Be One World?* z dne 29. maja 1945⁵² je poudarila, da ima SZ posredni ali neposredni vpliv na vse evropske vlade. Ta vpliv naj bi si po njenem zagotovili preko treh točk izvajanja politike: 1. s politiko bratstva in enotnosti podjarmljenih narodov, 2. z likvidacijo vseh protikomunistov in 3. z dajanjem oblasti (orožje, hrana, finančna sredstva) v roke manjšini, ki podpira sovjetske programe. Govor zaključuje z mislijo, da se ZDA ne morejo in smejo sprijazniti s komunizmom, saj bi se dva pola kmalu znašla v svetovnem konfliktu, kot smo mu bili priča v času nacističnega totalitarizma. Predvidela je med drugim tudi poskuse SZ, da bi iz varnostnih razlogov zasedli Nemčijo, kar je razvidno iz kongresnega poročila, v katerega je vključila članek Davida J. Dallina z naslovom *Between War and Peace*. Iz članka izhaja, da se je vojna z Nemčijo zaključila, vendar se je bitka zanjo šele začela in še ni mogoče govoriti o miru; od tod tudi izhaja interes SZ za vzpostavitev linije Stettin - Trst, se pravi širitev sovjetskega interesa v Evropi. Glavni komunistični cilj zadnjih 27-ih let je bil tesno sodelovanje in zavezništvo z Nemčijo, kajti Nemčija je srce Evrope in kapitalistična Evropa ne more preživeti brez srca. Politika zahodnih zaveznikov pa kljub sovjetski nevarnosti žal ne zna ubrati prave poti in deluje neodločeno brez kakršnega koli programa oziroma koncepta. Politiko zaveznikov ne moremo označiti ne za trdno ne za mehko politiko, dejstvo pa je, da če bodo ZDA nadaljevale z omahovanjem, bo v

⁵² Govor objavljen v reviji *Vital Speeches of the Day*, Vol. 11, No. 21, 15. avgust 1945, str 647-649.

naslednji unilateralni akciji, ki jo bo izvedla SZ, vsakršen poskus zaustavitve s strani ZDA zaman.⁵³

V številnih člankih je Clare Boothe Luce ostro obsojala tiste, ki so zagovarjali zmernejšo in prijateljsko politiko ZDA do SZ ter napovedovali strpne sovjetsko-ameriške odnose. Politiko ZDA glede sovjetskih odnosov z Avstrijo, Madžarsko, Jugoslavijo, Nemčijo, Poljsko in Češkoslovaško je označila za uslužnostno, saj se ni, v skladu z določbami, sprejetimi na konferenci na Jalti, spraševala o problematiki oblikovanja novih režimov vladanja v omenjenih državah.⁵⁴ Njena razmišljanja o sovjetski prevladi v Evropi je v celoti podprla revija *Time*, ki je dne 30. julija 1945 objavila obsežen članek z naslovom Kongresnica proti Rusiji (*Congresswoman v. Russia*), iz katerega sledi:

*"Connecticut's Congresswoman Clare Boothe Luce has sent many a verbal slingshot at Communist Russia. Over the radio and in articles she has pounded away at the thesis that Russia, as the strongest power in Europe, is rapidly communizing the continent. In a series of Congressional Records she discussed all the small countries in Russia's orbit, detailed the Communist influence in their present Governments."*⁵⁵

Članek tudi omenja, da jo je ruski propagandist David Zaslavsky v časopisu *Pravda* označil z imeni fašistka in Goebbelsova neutolažljiva politična vdova, ki naj bi do Rusov gojila tako sovraštvo, ki presega celo ameriško nasilje in se približuje afriškemu. V bran Clare Boothe Luce je takrat stopil kongresnik Joseph E. Talbot, ki je v članku *Why They Hate Mrs. Luce*, objavljenem julija 1946, poudaril, da se Clare spušča v zgodovino komunizma z zmerno objektivnostjo, novinarje *Pravde* pa naj bi razjezilo predvsem to, da se v ta prepovedani svet spušča predstavnica ženskega spola. Avtor članka zagovarja tudi dejstvo, da je kongresnik odgovoren javnosti, se pravi da mora jasno predstaviti svoja stališča in usmeritve delovanja administracije. Članek zaključuje z mislijo:

⁵³ "Between War and Peace", Congressional Record, June 13, 1945, A 2855-6.

⁵⁴ »Leaning Over Backward in Austria«, Congressional Record, June 13, 1945, A 2857-858; »Leaning Over Backward in Hungary«, Congressional Record, June 23, 3026-27; »"Leaning Over Backward Yugoslavia«, Congressional Record, June 25, 3059-60; »Leaning Over Backward in Czechoslovakia«, Congressional Record, July 5, 1945, A 3263.

"Mrs. Luce is doing a service to the United States. In fact, it might be added that anyone who really is doing a service to the United States today rather than to the communist Russia ... is almost certain to be accused of being a Fascist. To love your own country in preference to Moscow is practically treason in the eyes of left-wingers."⁵⁶

Clare je nadaljevala svariti pred sovjetsko nevarnostjo, sta tudi reviji *Time* in *Life* zavzeli stališče, da je SZ glavni sovražnik ZDA. Revija *Life* je junija 1946 objavila članek pravnega zastopnika Wall Streeta in republikanskega zunanjepolitičnega svetovalca Johna Fosterja Dullesa, v katerem je poudaril, da je najzahtevnejša naloga ameriškega državniškega aparata preprečiti resen spopad s SZ. Zapisal je, da si sovjetski voditelji predstavljajo, da sta svetovni mir in varnost odvisna od sprejemanja sovjetske politične ideologije, ki zatira temeljne človekove pravice. Razlike med sovjetskim in ameriškim pojmovanjem strategij zagotavljanja miru in varnosti so jasne. Mir lahko zavlada le v primeru, če se sovjetski voditelji odrečejo svojim nepopustljivim metodam, s katerimi poskušajo izkoreniniti razlike. Dokler bo SZ iskala svojo nacionalno varnost v težnjah, usmerjenih v idejo *Pax Sovietica*, bodo ZDA primorane zoperstaviti se vsaki ekspanzionistični težnji sovjetske politike.⁵⁷

Revija *Time* je v članku z naslovom *What does Russia want?* zapisala, da želijo ZDA zaustaviti širjenje komunizma v Evropi, kar pa bi pomenilo, da bi morale za evropsko politično, ekonomsko in socialno stabilnost vložiti 15 milijard dolarjev. V primeru, da se državi zapleteta v III. svetovno vojno, pa bi bil strošek, ki bi ga nosile ZDA vsaj 350 milijard dolarjev. Članek se zaključuje z mislijo, da je mir med ZDA in SZ mogoč vse dokler ostajajo ZDA vodilne.⁵⁸

Ker sta si bila zakonca Luce po ideološkem prepričanju zelo blizu, tako kar se tiče notranje kot zunanje politike, sta na ameriških državnih volitvah leta 1952 tudi soglasno podprla republikanskega kandidata Dweighta Eisenhowerja, katerega nasprotnik je bil demokrat guverner Adlai E. Stevenson. Reviji *Time* in *Life* sta javnost pozivali, naj se odloči za republikanskega kandidata in Clare je imela preko 40

⁵⁵ *Time*, 30. julij, 1945.

⁵⁶ »Why They Hate Mrs. Luce«, *Congressional Record*, July 17, 1946, A3502.

⁵⁷ *Life*, June 3, 1946.

javnih nastopov v njegovo podporo. Po zmagi republikanskega tabora se ji je predsednik Eisenhower zahvalil za podporo z njenim imenovanjem na mesto veleposlanice ZDA v Rimu.

Članek v reviji Time z dne 16. februarja 1953 pozdravlja predsednikovo odločitev glede imenovanja Clare Boothe Luce, ki je kot prva ženska v zgodovini ZDA zasedla mesto veleposlanice pri eni od pomembnejših ambasad v svetu⁵⁹, poleg tega pa je bila tudi prva ženska veleposlanica v Rimu. V članku je izpostavljeno tudi njeno neutrudljivo nasprotovanje komunizmu.⁶⁰ Poleg številnih pozitivnih odmevov⁶¹ pa je imenovanje Clare Booth Luce povzročilo marsikatero kritiko in nasprotovanje, najprej protestantske cerkve, ki je zaradi njenega katoliške usmeritve organizirala pravo protikampanjo, med skeptiki so bili številni ameriški funkcionarji State Departmenta, predvsem pa je njeno imenovanje naletelo na velika nasprotovanja v italijanskih političnih krogih.⁶² Provladni mediji in vodilni funkcionarji Krščanske demokracije (*Democrazia cristiana* - DC) so imenovanje zagovarjali ter ga podkrepili z dejstvom, da bi Clare Boothe Luce znala pomeniti pravo priložnost za italijansko vlado, ki bi prav zaradi intimnega prijateljstva med zakoncema Luce in predsednikom Eisenhowerjem, pridobila posebne garancije v Beli hiši. Imenovanje Clare Boothe Luce so povezovali tudi s pomembno medijsko verigo *Life/Time*, ki bi prav tako

⁵⁸ Time, April 1, 1946.

⁵⁹ Sicer je bila Clare Boothe Luce druga ženska, ki je bila v zgodovini ZDA imenovana na mesto veleposlanice, za kontroverzno figuro iz Trumanove administracije L. Perle Mesta, ki so jo zaznamovali številni diplomatski škandali. Novinar SC (novinar se je podpisal samo z inicialkami) se v milanskem dnevniku Milano sera, z dne 13. februarja 1953 sprašuje, ali bo Clare Boothe Luce končala kot Perle Mesta. Zanimivi so tudi podatki iz rimskega časopisa La Settimana Incom z dne 11. aprila 1953, ki pravi, da so v zadnjih letih v ZDA imenovali 5 žensk na mesto veleposlanice (dve na Norveškem, ena na Danskem, ena v Luksemburgu in ena v Italiji), medtem ko je skupno število žensk v 294 diplomatskih predstavništvih ZDA po svetu 3000. ZDA imajo le eno senatorko in 10 predstavnic v predstavniškem domu. Italija trenutno nima niti ene ženske veleposlanice oziroma generalne konzulke, vendar pa ima 43 poslank v parlamentu in eno državno sekretarko. Indija in Jugoslavija imata po 32 poslank, Zahodna Nemčija 31, Francija 30, Švedska 25 in Velika Britanija 15. Mehika je pred časom na mesto veleposlanika pri Združenih narodih imenovala žensko, ima pa še 110 predstavnic v diplomatsko-konzularnih predstavništvih po svetu.

⁶⁰ Time, February 16, 1953.

⁶¹ Zelo zgovorna je poezija Domenica Dèstita (podpisan kot častni član Kolumbijske Univerze), ki jo je naslovil na novo veleposlanico; »BENVENUTA, CLARA BOOTHE LUCE/ Benvenuta, Clara Boothe Luce,/ benvenuta, gentile Messaggera/d'un popolo d'eroi e di pionieri, figlio di libertà, dal cuore immenso/quanto le sue foreste ed i suoi fiumi, quanto i suoi campi opimi ed i suoi mari. // Sole splendente nell'azzurro cielo / di questa ardente primavera nostra, stendi il tappeto dei tuoi raggi d'oro / ai piedi di Colei che alla mia Patria amore porta e sogni d'altra Terra, / a noi sì cara per comune lotte, / per ideale, per fraterno sangue. /E voi, serre odorose, /luminosi giardini, alme contrade / d'Italia, offrite al Suo passaggio atteso / i vostri fior più belli, i vostri gigli, /e Tu, mio Dio, fa ch' Ella ognor serena / il cammino percorra della vita, / che della Patria Sua e di mia gente / radioso sia il domani d'opre e gloria«, NARA, LC, MD, CBL, 632, nedatirano.

doprinesla k boljši podpori Italije. V prvih mesecih leta 1953 pa so se v italijanskem zunanjem ministrstvu pojavljali resni dvomi o tem, ali bi država sprejela žensko veleposlanico in stvari so šle celo tako daleč, da je zunanje ministrstvo naročilo takratnemu veleposlaniku Republike Italije v Washingtonu Albertu Tarchianiju, naj poskuša imenovanje preprečiti.⁶³ Mario del Pero v svojem članku z naslovom *American Pressures and Their Containment in Italy during the Ambassadorship of Clare Boothe Luce, 1953 – 1965* še navaja, da je zunanje ministrstvo Tarchianiju naročilo, naj nasprotovanja utemelji z razlago, da feministično gibanje v Italiji še ni pognalo korenin, zato naj bi tudi imenovanje ženske veleposlanice slabo vplivalo na italijansko javnost. Od Tarchianija so še zahtevali naj omenjene pomisleke ameriškemu State Departmentu preda na način, ki ne bi omenjal vpletenosti italijanskih vladnih krogov.

V času njenega mandata v Rimu je Italija postala ena glavnih ameriških zunanjepolitičnih tem kar se tiče povojne Evrope, in čeprav ni imela diplomatskih izkušenj je veleposlanici Luce, zaradi vplivnih poznanstev v washingtonskih krogih ter odločnega protikomunističnega prepričanja, uspevalo, da je pri akterjih odločanja dosegla rešitev, ki je bila v korist Italiji. Italijanska politika je kmalu spoznala, da ji lahko Clare Boothe Luce zaradi svojih poznanstev zelo koristi; poznala je samega predsednika Eisenhowerja ter državnega sekretarja Dullesa, v vsakem trenutku je lahko prišla v stik s posebnim predsednikovim svetovalcem C. D. Jacksonom (nekdanja desna roka Henryja Luce-a), pomembne pa so bile seveda tudi družinske

⁶² Del Pero Mario (2004), str. 414 – 418.

⁶³ Iz pisma možu Henryju, 23. januarja 1953, NARA, LC, MD, CBL, 641, je razbrati zaskrbljenost Clare Boothe Luce glede italijanskih odzivov na imenovanje. V Pismu Clare omenja Dullesove neuradne konzultacije s predsednikom italijanske vlade Alcidejem De Gasperijem, ki je od premierja izvedel, da Clare ni ravno *persona grata*, kot jo poskušajo prikazati mediji, temveč naj bi bila situacija v resnici povsem drugačna. De Gasperi je izrazil strah, da bo imenovanje povzročilo napetosti med državama zaradi proti ženske politike v Italiji, zaradi protikatoliškega vzdušja, predvsem pa se je bal napadov na revijo Time, ki je bila njemu in njegovi vladi vseskozi naklonjena. De Gasperiju je Dullesu povedal, da bi bilo primernejše na mesto veleposlanika imenovati že uveljavljenega diplomata. Iz pisma še sledi, da je bilo Dullesovo mnenje tudi bolj naklonjeno temu, da se Clare Boothe Luce ponudi kakšno drugo funkcijo znotraj administracije ter da se počaka na primernejši trenutek, ko bo v Rimu bolj sprejemljiva. Iz naslednjega zapisa z dne 28. januarja 1953 – *Report of Dulles' phone call as made to Mr. Luce by Mrs. Luce over the phone*, NARA, LC, MD, CBL, 641, je razvidno, da ji je Dulles sporočil, da se bo 30. januarja, na predsednikovo željo srečal z De Gasperijem v Rimu in poskušal raziskati nastalo situacijo, predvsem pa je izrazil upanje, da bo imenovanje mogoče. V istem zapisu je tudi omenjeno, da je VP Italije v ZDA Tarchiani zagotovil Clare Boothe Luce, da De Gasperi ne nasprotuje njenemu imenovanju in je dopisnikom revije Time v Rimu celo izjavil, da osebno pozdravlja njeno imenovanje. Zapis se zaključuje z mislijo, da so bile Dullesove besede sicer mirne, vendar brez pričakovanega zagotovila za ugoden razplet situacije.

vezi v največjem medijskem koncernu *Time/Life*. Tudi italijanski tisk jo je kmalu sprejel in ji posvečal tisto pozornost, kot je v navadi, ko gre za slavne osebnosti. VP Luce se je znala gibati v aristokratskih krogih in v Rimu ji ni bilo težko v zelo kratkem času navezati tesne stike s številnimi javnimi osebnostmi, med katerimi Mario del Pero omenja Dina Grandija (minister za zunanje zadeve v Mussolinijevi vladi) in beneškega gospodarstvenika grofa Vittoria Ciniija.

Clare Boothe Luce se je v zagovoru pred komisijo za zunanje zadeve v senatu 5. marca 1953, preden je bila imenovana na mesto veleposlanice ZDA v Republiki Italiji⁶⁴, označila za »konstantno predlagateljico realističnega internacionalizma, predvsem pa 'bipartizanstva' v zunanji politiki. Vedno sem tudi bila odločna nasprotnica širitve komunistične ideologije doma kot tudi nasprotnica sovjetskega imperializma v svetu.«⁶⁵ Svoj realistični internacionalizem je v enem od svojih poznejših govorov v Italiji utemeljila z besedami Woodrowa Wilsona, maja 1916, ki je dejal, da »hočemo ali nočemo, smo (ZDA) udeleženci življenja na tem svetu. Interesi vseh nacij so sedaj tudi naši interesi. Smo v partnerstvu z ostalimi. Kar zadeva človeštvo je nedvomno tudi naša stvar, kot tudi stvar Evrope in Azije«. ⁶⁶ VP Luce je predala akreditivna pisma italijanskemu predsedniku Luigiju Einaudiju 4. maja 1953.

Dne 8. maja 1953 je VP Luce imela pozdravni nagovor ob obisku slušateljev *National War College*-a, v katerem je omenila tudi bližnje državne volitve v Italiji, ki »so izjemnega pomena tako za Italijo, kot za ZDA in svobodni svet. Če bodo zmagale sredinske stranke, bo to pomenilo zmago za dolgoročno politično usmeritev premierja Alcida de Gasperija, kar pomeni močno podporo NATO, Evropski obrambni zvezi (*European Defense Community*), Združenju za premog in jeklo, Evropski plačilni uniji (*European Payment's Union*) ter posledično približevanje Evropski skupnosti, kar vključuje tudi tesno in zanesljivo sodelovanje z ZDA kar se tiče političnih, vojaških in ekonomskih vprašanj. V obratnem primeru, se pravi v primeru poraza sredinskih strank, bi politično prizorišče dalo možnost zmage radikalnim levičarskim in

⁶⁴ Mnenje State Departmenta je bilo, da bi VP Luce nastopila z delom po državnih volitvah v Italiji, vendar jim je načrte prekrizala odločitev italijanske vlade, da se volitve, ki bi morale biti aprila, prestavijo na junij ter zavrnitev ponudbe o podaljšanju mandata s strani takratnega ameriškega veleposlanika v Rimu Ellswortha Bunkerja.

⁶⁵ NARA, LC, MD, CBL, 632 in 641, Zapis zagovora pred senatno komisijo, 17. februar 1953.

⁶⁶ NARA, LC, MD, CBL, 688, govor na sedežu nacionalne banke v Rimu z naslovom *Gli Stati Uniti e l'Europa*, 6. november 1953.

desničarskim strankam, kar bi pripeljalo do velikega nazadovanja, predvsem pa nevarnega preloma protisovjetske verige, od katere je v veliki meri odvisna tudi naša (ameriška) nacionalna varnost.«⁶⁷

Veliko prahu v medijih in v javnosti je vzdignil govor VP Luce na Ameriški trgovinski zbornici za Italijo v Milanu dne 28. maja 1953, v katerem je javno poudarila pomen zmage desno sredinskih strank na italijanskih državnih volitvah junija 1953. V polurnem nagovoru je ameriški in italijanski javnosti predstavila novosti v ameriški zunanji politiki ter poglede nove Eisenhowerjeve administracije na ekonomskem področju doma in v tujini. Govor je zaključila z mislijo, da lahko Italija kar se tiče ekonomskega sodelovanja in povojne obnove gospodarstva mirno pričakuje pomoč s strani ZDA, »bomo pa, mi Američani, zelo žalostni, če bomo videli, da se bo ta občudovanja vreden razvoj ustavil. V primeru, da postane Italija žrtev totalitarnega sistema, levega ali desnega totalitarizma, bi trenutno toplo in tesno sodelovanje med državama utrpelo tragične, vendar logične posledice«.⁶⁸ Govoru so, kot že rečeno, sledile vroče razprave tako v skrajnih levih kot v desničarskih krogih. VP Luce so obtoževali neupravičenega pogojevanja in vmešavanja v italijanske notranjepolitične odnose. Novinar H. V. Kaltenborn je dne 5. junija 1953 na WNBT TV in NBC Television Network komentiral dogajanja na italijanskem predvolilnem prizorišču takole: »Zakaj imamo v Italiji takšen interes? V prvi vrsti imamo v Trstu nekaj tisoč vojakov; naša celotna sredozemska strategija, NATO strategija, temelji prav na tem delu Sredozemlja. Od konca druge svetovne vojne smo v Italijo vložili 1,5 milijarde dolarjev. Vse to gre v prid razlagi in opravičilu govora VP Luce na milanski trgovinski zbornici, ko je italijanske volivce posvarila, da bi bile v primeru zmage ekstremističnih strank (levih ali desnih) ZDA primorane okrniti gospodarsko pomoč Italiji.«⁶⁹ Dan pozneje je isti novinar nadaljeval z razpravo o intervenciji VP Luce v italijanskem predvolilnem boju ter njeno posredovanje primerjal s posredovanjem ameriškega veleposlanika v Grčiji. »Tudi njega so kritizirali, vendar je s tem pomagal predsedniku vlade Papagusu, da je vzpostavil najstabilnejšo grško vlado po koncu

⁶⁷ NARA, LC, MD, CBL, 688/Speech file, Suggested remarks by Ambassador for National War College Group, 8. maj 1953.

⁶⁸ NARA, LC, MD, CBL, 632, Advance to be held for Release after 10:00 p.m., 28. maj 1953.

⁶⁹ NARA, LC, MD, CBL, 638/Radio Reports, Texts for Broadcasts AM, FM, TV, New York (Confidential), Special for Time, 5. junij 1953.

druge svetovne vojne. Če bo VP Luce v Italiji uspelo v tej meri, kot je to uspelo veleposlaniku v Grčiji, bo njena intervencija upravičena«. ⁷⁰

⁷⁰ NARA, LC, MD, CBL, 638/Radio Reports, Texts for Broadcasts AM, FM, TV, New York (Confidential), Special for Time, 6. junij 1953.

5. TRŽAŠKA KRIZA 1953 - 1954 IN REAKCIJE AMERIŠKE ADMINISTRACIJE; VPLIV CLARE BOOTHE LUCE

5.1. Dogodki pred viškom tržaške krize leta 1953

Po neredih v Trstu 20. marca 1952, ki so izbruhnili ob četrti obletnici podpisa tristranske izjave, je bila dne 26. marca storjena prva koncesija Italiji, pri čemer je ZVU z ukazom št. 51 raztegnila veljavnost predpisov za italijanske administrativne volitve na cono A STO in določila, da bodo volitve v Trstu 25. maja 1952, se pravi isti dan kot v italijanski republiki. Dne 3. aprila se je v Londonu začela trojna konferenca (Velika Britanija, ZDA in Italija), katere namen je bil, da bi se Italiji zagotovil enakopraven položaj z Jugoslavijo na območju STO. Jugoslovanska politika je v nadaljevanju enostranskih akcij, kljub zagotovitom zaveznikov, da želijo sporazumno ureditev vprašanja, ostro nasprotovala in temu so sledile velike protestne akcije po vsej državi⁷¹. Dne 9. maja 1952 se je tristranska konferenca v Londonu, med katero je prišlo tudi do resnejših zapletov,⁷² zaključila. Doseženi sporazum je vseboval memorandum, ki je določal, da bodo italijanski uradniki (na predlog italijanske vlade, imenoval pa jih bo poveljnik angloameriške vojaške uprave) vodili vse sektorje civilne uprave razen policije, uprave pristanišča, poštne službe, pravnega oddelka in oddelka za informacije⁷³. Jugoslovanska diplomacija se je odzvala z opozorilom vladama ZDA in VB, da je bila s predajo administracije cone A STO Italiji izvedena protipravna realna unija ozemlja z Italijo, s čimer so bili tudi resno prizadeti interesi

⁷¹ 15. aprila 1952 je bilo v Beogradu veliko protestno zborovanje, ki se ga je udeležilo nad 200 tisoč meščanov, v protestni demonstraciji v Ljubljani 16. aprila 1952 je sodelovalo 120 tisoč ljudi, podobne demonstracije pa so se vršile tudi po drugih mestih Jugoslavije. Na zborovanjih so sprejemali resolucije, v katerih so od zvezne vlade zahtevali, da sprejme ustrezne ukrepe za preprečitev enostranskega reševanja vprašanja, pri katerem so bili jugoslovanski narodi prizadeti (Jeri, str. 236 in 247).

⁷² Dne 11. aprila 1952 je bila konferenca suspendirana zaradi italijanskih zahtev po celotnem nadzoru nad upravo STO, vključno s policijo.

⁷³ Pred uveljavitvijo londonskega memoranduma je bilo v ZVU 33 položajev direktorjev, šefov oddelkov, oziroma višjih uradnikov, ki jih je zavzemalo 15 Britancev, 13 Američanov in 5 Italijanov. Po sporazumu 9. maja 1952 pa je bilo na teh mestih 6 Britancev, 5 Američanov in 21 Italijanov. Ukinjeni sta bili mesti generalnega vicerektorja za civilne zadeve in izvršnega direktorja, dodano pa je bilo mesto političnega svetovalca italijanske vlade, čigar pristojnost je bila izenačena s položajem britanskega in ameriškega svetovalca pri ZVU. Dne 5. julija je italijanska vlada na to mesto imenovala profesorja Diega De Castra (po rodu iz Savudrije), med drugim tudi avtorja obsežne monografije o tržaškem vprašanju.

Jugoslavije, ki bo v nadaljevanju storila vse za zavarovanje svojih interesov, predvsem pa bo preprečila izpolnitev italijanskih aspiracij glede cone B STO.⁷⁴

Središče sinhronizirane politično-diplomatske akcije je bilo v Washingtonu, saj je ameriška diplomacija pokazala s svojimi predlogi in sugestijami za rešitev tržaškega vprašanja več naklonjenosti do italijanskih zahtev, kakor pa britanska, ki je zagovarjala sorazmerno stvarnejše stališče ter je vsaj do neke mere upoštevala dejstvo, da sporazumne poravnave ni moč doseči s predlogi, ki praktično terjajo koncesije samo na eni strani. Jeri v svoji knjigi Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni vidi kot eno glavnih značilnosti italijanske politike v obdobju do sprejetja enostranskega angloameriškega sklepa z dne 8. oktobra 1953 in še po njem, De Gasperijev namig na uporabo sile, s katero naj bi rešili tržaško vprašanje, kar je razvidno tudi iz njegovega pisma italijanskemu veleposlaniku v Washingtonu A. Tarchianiju 14. maja 1952, iz katerega sledi navodilo, da nobena italijanska vlada ne bi mogla privoliti v razdelitev STO po obstoječi demarkacijski liniji. Konec leta 1952 je torej velesilam postalo jasno⁷⁵, da bo potrebno rešitev, ki bo skrbno pripravljena, obema stranema vsiliti, saj nobena stran ni mogla prevzeti političnega tveganja, da bi sprejela predlog, ki bi ga predložila nasprotna stran.

Posledica sistematičnih italijanskih intervencij v Washingtonu je bil ameriški predlog z dne 4. decembra 1952, znan kot Achesonov načrt, ki ga je State Department poslal tudi predhodno v Pariz in London. Takratni ameriški zunanji minister je predlagal razdelitev tržaškega območja med Jugoslavijo in Italijo, po katerem naj bi Italija, poleg cone A, dobila še občino Koper, Jugoslavija pa v coni A za kompenzacijo Repentabor in Bazovico ter nekaj olajšav v tržaškem pristanišču. De Gasperi je 8. decembra urgiral pri takratnem ameriškem veleposlaniku v Rimu, predhodniku VP Luce, E. Bunkerju, češ da so ti pogoji za Italijo nesprejemljivi in zahteval, da bi v coni B Italiji pripadalo ozemlje starega koprškega okraja do ustja Dragonje. Po neuspehu ameriškega predloga je nato britanski predsednik vlade A. Eden 16. decembra 1952

⁷⁴ Jeri, str. 238.

⁷⁵ Obisk britanskega zunanjega ministra A. Edena v Jugoslaviji od 18. do 23. septembra 1952 pomeni pomembno fazo v procesu, ki se je zaključil z enostranskim angloameriškim sklepom z dne 8. oktobra 1953. Eden je pred obiskom opravil razgovor z De Gasperijem, ki mu je zatrdil, da Italija ne more sprejeti niti nadaljevanje obstoječega stanja niti italijansko-jugoslovanski kondominij na STO, kot ga je predlagala Jugoslavija. Eden mu je predlagal sprejetje razdelitve teritorija po demarkacijski črti, o

obnovil svoj načrt in ga predložil ZDA (Francijo je izpustil). Predlog se je nanašal na napoved o vrnitvi cone A Italiji s skupno tristransko izjavo, da se lahko državi sami med seboj sporazumeta o definitivni rešitvi problema. Do napovedi in umika angloameriške vojske iz cone A naj bi prišlo pred volitvami v Italiji. Kljub temu pa je italijanska diplomacija vztrajala pri tristranski deklaraciji iz leta 1948 in naposled je uvidela, da bo imela več uspeha pri republikanski vladi, zato je svoj predlog prepustila v nadaljnje reševanje Achesonovemu nasledniku Johnu Fosterju Dullesu. Dne 21. februarja 1952 je VP ZDA v Rimu Bunker De Gasperiju sporočil novi ameriški predlog, ki bi Italiji zagotovil poleg Kopra še Izolo in Piran, v zameno pa bi Jugoslaviji odstopili v coni A občino Zgonik in Dolino ter dostop s koridorjem do morja pri Sv. Katarini (med sv. Nikolajem in Valdoltro).⁷⁶ Predlog naj bi Jugoslaviji predstavili z odločnim pritiskom. Zanj pa je izvedel politični svetovalec pri ZVU De Castro, ki je nato italijansko vlado prepričal o nujnosti, da bi morala Italija dobiti tudi obalni pas do Savudrije, glede kompenzacije pa je bil mnenja, da bi morali tržaško pristanišče odstopiti v uporabo Jugoslaviji za dobo 99 let. Italijanske vedno večje teritorialne zahteve so začele vznemirjati vladne washingtonske kroge, k čemur je pripomogel tudi obisk posebnega odposlanca državnega sekretarja Dullesa, H. Byingtona v Rimu 10. in 11. aprila 1953. De Gasperi je namreč sogovorniku povedal, da je zadnji ameriški predlog slabši od navadne razdelitve teritorija STO po obstoječi demarkacijski črti.

V času od 16. do 21. marca 1953 je bil predsednik Tito na uradnem obisku v Veliki Britaniji, med katerim so razpravljali tudi o tržaškem vprašanju. Tito je poudaril, da lahko pride do rešitve le na podlagi dvostranskih razgovorov med prizadetima vladama. V nadaljevanju sta italijansko povečevanje ozemeljskih zahtev ter De Castrova označitev ameriškega predloga za slabšega od navadne razdelitve vznemirila tudi uradni Washington, ki pa je kljub temu sprejel italijanske zahteve (srečanje Dulles – De Castro, 24. aprila v Parizu) po priključitvi domala vsega obalnega pasu.

čemer pa se De Gasperi ni želel opredeliti. Eden-u je postalo jasno, da bo potrebno za rešitev vprašanja obema stranema vsiliti rešitev.

⁷⁶ Že 3. januarja 1953 je generalni sekretar italijanskega MZZ V. Zoppi poslal italijanskemu VP v Londonu sporočilo o možnosti ustanovitve koridorja, ki bi povezoval Jugoslavijo z morjem pri Sv. Katarini v koprskem zalivu, medtem ko bi preostalo ozemlje dobila Italija (Jeri, str. 269).

Omenjene zahteve so kot take onemogočale, da bi strani našli sporazumno rešitev tržaškega vprašanja.⁷⁷

V času priprav na mesto veleposlanice se je Clare Boothe Luce seznanjala s stanjem v Italiji, kar je razvidno iz številnih ameriških in italijanskih člankov. Rimski dnevnik *Il Tempo* je na primer 23. marca 1953 objavil članek Gina Tomajuolija z naslovom *Čemu bo gospa Clara Luce posvetila svoj mandat v Italiji*. V članku beremo, da se je VP Luce v zadnjem času veliko posvečala študiju italijanske politične in gospodarske zgodovine, pri čemer je odkrila staro resnico – češ da so Italijani v svoji tisočletja dolgi zgodovini poizkusili že vse oblike vladavine in upravljanja, in da se naposled vendarle zavedajo, da je predstavniška vlada edina možna oblika vladavine, ki se zmore na miren način soočiti z ekonomskimi in socialnimi težavami nacije. Spregovorila je tudi o močno prisotnem fenomenu komunizma v Italiji in izrazila prepričanje, da se bo večina Italijanov odločila za demokratično obliko vlade, ki lahko edina zagotovi socialne pravice, kot si jih želi italijansko ljudstvo. Glede trenutno perečih problemov, s katerimi se sooča Italija, gledano z ameriškega stališča, je Clare povedala, da jih je veliko in med drugim omenila problem liberalizacije ekonomskih izmenjav z Italijo, valorizacijo italijanskega prispevka k varnosti v Sredozemlju in s tem v povezavi tudi tržaško vprašanje. »Osebno sem zelo podrobno proučila tržaško vprašanje, tako z zgodovinskega, geografskega kot tudi strateško-političnega zornega kota. Glede na to, da gre za izredno občutljivo vprašanje, bom za zdaj povedala samo to, da se povsem zavedam, zakaj si to vprašanje italijansko ljudstvo in njegova vlada tako ženeta k srcu. Zagotavljam vam, da bom o razvoju dogodkov na tem področju, predvsem pa o vaših zahtevah in pričakovanjih vestno obveščala svojo vlado in prepričana sem, da bo na koncu storjena pravica, ki bo v splošnem interesu.«⁷⁸ Prihod VP Luce v Rim je v številnih italijanskih – tržaških krogih tudi vzbudil upanje v končno rešitev tržaškega vprašanja, kot je to razvidno iz članka v italijanskem časopisu *Messaggero Veneto* z dne 1. aprila 1953, ki pravi: »Če vsa Italija gleda na Clare Luce s spontanim zaupanjem in simpatijo, gleda Trst na njo s trepetajočim upanjem.« V mapah iz njene osebne korespondence po nastopu na mestu veleposlanice v Rimu je shranjenih veliko število pisem navadnih ljudi, ki so se

⁷⁷ Jeri, str. 257-260.

⁷⁸ *Il Tempo*, 23. marec 1953, *Come la signora Clara Luce svolgerà la sua missione in Italia*.

obračali na novo ameriško veleposlanico z upanji in željami, in zelo povedna je tudi misel, izražena na koščku papirja, ki pravi:

»Clare Luce si ricordi di Trieste. Ricordi che né Trieste può vivere senza Italia né Italia può vivere senza Trieste – A nome di Trieste, lo dice un Triestino.«⁷⁹

Kakor je v navadi, da se diplomat pred odhodom v državo sprejemnico sreča z veleposlanikom države sprejemnice v lastni državi, se je seveda tudi Clare Boothe Luce sestala s takratnim veleposlanikom Republike Italije v ZDA Albertom Tarchianijem, s katerim je govorila tudi o tržaškem vprašanju. Do pogovorov je prišlo na sprejemu, ki je bil prirejen njej v čast na Ameriško-italijanskem združenju v Washingtonu pred njenim odhodom v Rim, 14. aprila. Tarchiani je poudaril, da se VP Luce podaja na pot v času, ko se Italija sooča s številnimi težavami, med katerimi pa je najbolj pereče prav tržaško vprašanje, katerega pravična rešitev je odločilnega pomena za realizacijo popolne evropske solidarnosti. VP Luce je povedala, da Italija vprašanja ne more rešiti sama, temveč se mora nasloniti na tujo pomoč, pri čemer je zagotovila, da bodo ZDA tržaškemu vprašanju namenjale posebno zanimanje in pomoč. Ameriška zunanja politika, je še poudarila, sloni na mednarodnem programu, na programu sodelovanja prijateljskih narodov in kot taka vključuje ne samo varnostno, temveč tudi gospodarsko pomoč.⁸⁰

Svoje diplomatsko delo, kakor je razvidno iz zapisa zagovora pred senatno komisijo in komisijo za mednarodne odnose, dne 17. februarja 1953,⁸¹ je Clare Boothe Luce razumela kot »implementacijo in raziskovanje vseh metodoloških in predpisanih oblik diplomacije, ki državi pošiljateljici zagotavljajo mir, razvoj trgovine in razumevanje države sprejemnice«. V misiji ameriške veleposlanice se je videla na mestu predstavnice in poročevalke, izpostavila pa je predvsem predsedniško predstavništvo vseh Američanov pred vsem ljudstvom države sprejemnice, ne glede na njihovo

⁷⁹ »Clare Luce, spomnite se na Trst. Spomnite se, da tako kot Trst ne more živeti brez Italije, tako tudi Italija ne more živeti brez Trsta. V imenu Trsta, to pravi Tržačan.« NARA, LC, MD, CBL, 630, nedatirano in nepodpisano.

⁸⁰ Il Tirreno (Livorno), 10. april 1953, Tarchiani e Clara Luce sul problema di Trieste.

⁸¹ NARA, LC, MD, CBL, 641, Zapis zagovora pred senatno komisijo dne 17.2.1953. Komisija za mednarodne odnose se je sestala ob 11:45, predsedoval ji je senator Alexander Wiley, prisotni pa so bili še naslednji senatorji: Smith, Hickenlooper, Tobey, Taft, Langer, Ferguson, Knowland, George, Green, Fulbright, Sparkman, Gillette in Mansfield. Od članov komisije za mednarodne odnose so bili prisotni: Wilcox, Kalijarvi, Marcy, Holt in O'Day.

politično prepričanje, raso ali družbeni razred. Kot predstavnica države v tujini se je zavezala, da bo z vso prizadevnostjo in natančnostjo sledila direktivam in navodilom ameriškega State Departmenta in predsednika. Kot poročevalka pa se je zavezala, da bo precizno in objektivno poročala o reakcijah in predstavništvih v državi sprejemnici, pri čemer njeni osebni pogledi in prepričanja ne bodo vplivali na objektivnost njenega dela. Senator Smith ji je med razpravo postavil vprašanje o tem ali je podrobno proučila stanje glede komunizma v Italiji v zadnjih nekaj letih. VP Luce je na to odgovorila precej manj odločno kot v nekaterih predhodnih javnih govorih. Sicer pa je komunizem v Italiji označila kot resen problem na bližajočih se volitvah, poleg tega pa je omenila še zaskrbljujočo rast vpliva neofašističnih strank in tako komentirala volitve: če bi se sredinska vlada oslabila, bi to za De Gasperija lahko pomenilo velike težave pri vodenju države. Če bi De Gasperijeva vlada padla, bi to vsekakor pomenilo prevzem oblasti komunističnih strank oziroma koalicije komunističnih in neofašističnih strank. Senator Fulbright se je v nadaljevanju dotaknil tudi tržaškega vprašanja in Clare Boothe Luce vprašal, ali je morda o njem kaj razmišljala. Odgovorila je, da je tržaško vprašanje trenutno eno najbolj perečih vprašanj v Italiji, ki pa ga iz ameriškega zornega kota zaznamuje predvsem razvoj dogodkov po letu 1948. O njem se ni želela podrobneje opredeliti, dokler ne bodo določene direktive in strategije administracije glede vrnitve Trsta Italiji. Senator Fulbright je v nadaljevanju izpostavil vprašanje njene opredelitve glede ameriško-jugoslovanskih odnosov v zadnjih treh oziroma štirih letih, na katerega pa je odgovorila zelo na kratko, in sicer da bi si glede vprašanja pomoči Titovemu režimu osebno želela več politike *quid pro quo*. Nazadnje je nevarnost komunističnega prevzema oblasti v Italiji povezovala tudi z velikim porastom italijanskega prebivalstva, še posebno po vrnitvi okrog 650.000 Italijanov iz izgubljenih kolonij. Številka, ki je ponazarjala višek prebivalstva se je že bližala trem milijonom in italijanski predlog je bil, da bi letno prerazporedili po svetu od 400 do 450 tisoč Italijanov.

Po prihodu v Rim 22. aprila 1953 se je Clare Boothe Luce kmalu znašla v vrtincu italijanske notranje politike, pri čemer je prišlo prav med volilno kampanjo junija 1953 do nasprotujočih in odklonilnih reakcij glede njenega vmešavanja v italijanske notranje politične zadeve. Kot že predhodno omenjeno je VP Luce italijansko javnost posvarila, da če ne bo prišlo do izvolitve koalicije pod vodstvom Krščanske

demokracije (DC), bodo ZDA primorane ustaviti pritek ekonomske pomoči Italiji.⁸² Njeno posredovanje pri italijanski javnosti seveda ni bil *precedens*, saj je do podobne akcije prišlo že leta 1948, ko so ameriški funkcionarji Italijo posvarili pred izvolitvijo komunističnega režima, kar bi privedlo do izključitve Italije iz Programa evropske obnove - Marshallovega plana (*the European Recovery Programme*).⁸³ Omenjeni poseg leta 1948 pa ni sprožil toliko polemik kot jih je sprožil govor VP Luce na ameriški trgovinski zbornici v Milanu dne 28. maja 1953, saj je bila za Italijane domača politika pomembnejša od stopnjujoče se politike hladne vojne in pripravljene so bili podpreti tisto stranko, ki bi jim prinesla največ koristi.⁸⁴ Pripomogli so tudi sovjetski predlogi za mir, ki so si jih Italijani razlagali kot mednarodno popuščanje napetosti, in v tem primeru ni bilo nobene potrebe po povečanem oboroževanju ter tesnejšem sodelovanju z ZDA in ostalimi zahodnimi zavezniki. Tako razmišljanje je veljalo v komunistični stranki (PCI), ki je ostro nasprotovala De Gasperijevi podpori glede Evropske obrambne skupnosti (*European Defense Community*); ta je bila zastavljena kot koncept nadnacionalnega zavezništva, ki bi imelo skupne institucije, skupne oborožene sile in skupno financiranje. Levičarske stranke na čelu s komunistično stranko so torej močno nasprotovale tesnim De Gasperijevim stikom z zahodom in ZDA in so njegovo politiko označile za podrejeno in uslužnostno. Prav tako ni bilo prav skrajnim desničarskim strankam, ki jih je motila premierjeva šibka zunanja politika, predvsem kar se tiče tržaškega vprašanja. Kljub notranjim trenjem pa se je italijanska politika navzven pokazala kot zvesta atlantska zaveznica, ki je želela navezati tesne vezi z ZDA, pri čemer pa je bila opazna razlika v dojemanju komunistične nevarnosti, ki so jo Italijani zaznavali dosti šibkeje kot Američani. Leta 1952 je nekdanji veleposlanik ZDA v Rimu James Clement Dunn centralni ameriški vladi predlagal spremembe v politiki do Italije, ki se je v tistem času pripravljala na državne volitve. Ameriško vlado je pozval, naj potrpežljivo spodbuja demokratične sile, predvsem kar se tiče zahtev javnosti po samostojnosti na mednarodnem področju. Poudaril je, da bi morale ZDA počasi prepuščati odgovornosti na druge, ameriški vplivi na izvajanje politik pa bi se morali izvajati tajno in ne pred očmi javnosti. Glede

⁸² NARA, LC, MD, CBL, 632, Advance to be held for Release after 10:00 p.m., 28. maj 1953.

⁸³ Rabel, 1986, str. 147.

⁸⁴ V milanskem časopisu *Il Candido* z dne 7. junija 1953 lahko beremo: »*Se non votiamo per la Democrazia Cristiana la signora Luce ci metterà in castigo, nel senso che la sudetta signora ha pronunciato a Milano un discorso in cui ha detto che una sconfitta del centro democratico potrebbe avere gravi conseguenze per la collaborazione italo-americana. In genere e per gli aiuti E.R.P. in*

priprav na bližnje volitve v Italiji je nekdanji VP Dunn še poudaril, da bi morale ZDA usmeriti vse svoje moči in načrte na jasno podporo demokratičnih strank, tudi če se njihov program v vseh točkah ne ujema z ameriškimi pogledi in pričakovanji in tudi če se sestava bodoče vlade ne bi povsem ujemala z ameriškimi pričakovanji, kar pa bi morali doseči na nevsiljiv in potrpežljiv način. Po njegovem mnenju je bilo pomembno upreti vse moči v zmerno podporo demokraciji.⁸⁵

Zgoraj omenjeni predlogi VP Dunna pa niso odvrnili VP Luce, ki je ubrala povsem nasprotno in bolj agresivno taktiko za dosego cilja, se pravi zmago krščanske demokracije. Glede volilne kampanje je State Departmentu kmalu po prihodu poročala, da v Italiji ni tistega pravega duha predvolilnega boja, ki bi s seboj prinašal novosti. Prav tako naj bi v italijanski politiki primanjkovalo idej glede notranjepolitičnega programa za prihodnost države, razlog za to pa so nesoglasja na notranjepolitičnem področju med sredinsko koalicijo in krščansko demokracijo.⁸⁶ Iz članka v *New York Timesu* dne 27. maja 1953 je razvidno, da je VP Luce za zagotovitev podpore De Gasperiju javno obljubila ameriško ekonomsko pomoč, članek pa še poroča, da je VP Luce predsedniku vlade De Gasperiju sporočila, da so ZDA namenile dodatnih 22 mio USD za Italijo. Članek se zaključuje z mislijo, da ameriška pomoč Italiji ne bo izgubljena in da bo cilj gotovo dosežen. Že dva dni pozneje je sledil zgoraj omenjen govor na ameriški trgovski zbornici v Milanu, ki je odmeval tudi v ameriškem tisku kot vaba za polemike in skoraj gotove politične posledice, čeprav so se v *New York Timesu* našla tudi opravičila zanj, češ da se bo tako vsak Italijan zavedal svojega volilnega glasu.

V svojem prvem političnem govoru, ki je povzet v članku iz *New York Timesa*, z dne 29. maja 1953, je VP Luce poudarila glavne usmeritve nove Eisenhowerjeve administracije, pri čemer pa ni izpustila napadov na sovjetske mirovne predloge. Po njenem mnenju so nove taktike SZ vsebovale številne nevarne elemente za svobodni svet, pri čemer gre omeniti predvsem zvite namene za delitve znotraj zaveznic ter za

particolare... Luce non si considera ambasciatrice presso la rappresentanza italiana, ma soltanto presso il Partito Democratico Cristiano.

⁸⁵ »The Ambassador in Italy (Dunn) to the Department of State«, 31. januar 1952, FRUS, 1952 – 1954, VI:1565 – 1569.

⁸⁶ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State«, 3. junij 1953, FRUS, 1952 – 1954, VI:1606 – 1608.

podporo skrajnih političnih strank, z namenom, da bi v do tedaj nekomunističnih državah zavladali totalitarni sistemi. VP Luce je Italiji obljubila posredno in neposredno pomoč, ki bo zagotovljena vse do trenutka, ko bo obstajala sovjetska grožnja, Eisenhowerjeva administracija pa naj bi tudi poskrbela za pereči problem prenaseljenosti ter posledične brezposelnosti v Italiji.

Glede vpliva, ki ga je imela VP Luce na izide junijskih volitev so mnenja različna. V javnosti je bilo sicer več kritik na njeno vmešavanje v notranje italijansko-politične zadeve, saj naj bi se tudi privržencem ameriškega posredovanja zdele grožnje VP Luce nekoliko pretirane, s čimer se je tudi zmanjšalo zaupanje v ameriške odnose. Ameriška ekonomska pomoč je s seboj prinesla tudi ponovno potrebo po oboroževanju in politika ZDA je tako dobila pravico do vmešavanja v notranje zadeve. Če torej upoštevamo nastalo situacijo in nasprotovanja italijanske javnosti, lahko rečemo, da je VP Luce na državnih volitvah 7. junija 1953 ovirala italijansko vlado. Sredinska koalicija si je sicer pridobila večino v senatu, vendar je v predstavniskem domu dosegla manj kot 50 % glasov. Sredinske stranke torej niso dosegle 65% sedežev v predstavniskem domu, kot bi to dosegle pod novim volilnim zakonom, če bi dobile večino ljudskih glasov.⁸⁷ Kljub vsemu je De Gasperi poskušal sestaviti novo italijansko vlado in predstaviti njen vladni program, ki je temeljil predvsem na zavzemanju za izpolnitev določb Atlantskega pakta, v zameno za ugodno rešitev tržaškega vprašanja. *New York Times* je 16. in 19. junija 1953 poročal o izidu italijanskih volitev, pri čemer je povzemal članek, ki je bil objavljen v reviji *Esteri* (glasnik italijanskega zunanjega ministrstva), češ da naj bi bila ratifikacija sporazuma

⁸⁷ Po zapisu (poročilo volitev), naslovljenem na VP Luce s strani Gaulina, ki je nedatiran in vsebuje podatke o italijanskih volitvah leta 1946, 1948 in 1953 izhaja, naslednje: »Volitve so potekale pod novim volilnim zakonom, ki je v predstavniskem domu povišal število članov iz 574 na 590 ter v zbornici avtomatično zagotovil stranki oziroma skupini strank, ki bi dosegle 50,1% glasov 380 sedežev (od skupno 590). Šlo naj bi za zelo kontroverzen zakon, ki sta ga oblikovala De Gasperi in Scelba, z namenom, da bi se zoperstavili opoziciji (posebno komunistični stranki in Nennijevim socialistom). Predstavniška zbornica: vladne stranke (krščanska demokracija, demokratični socialisti, liberal republikanci, južnotirolska ljudska stranka) so dosegli 49,79% glasov in skupno 304 sedeže. Krščanska demokracija je dobila 10,859,554 (40,1%) glasov in zasedla 262 sedežev v zbornici. Levosredinske stranke (komunisti in Nennijevi socialisti) so dosegli 35,3% glasov in 218 sedežev (od tega komunisti 143 sedežev, Nennijevi socialisti pa 75 sedežev). Desnosredinske stranke (monarhisti, MSI – italijansko socialno gibanje, ljudska unija, nacionalna demokratična zveza in druge liste) so dobile 12,68% glasov in 68 sedežev (monarhisti 39 sedežev, italijansko socialno gibanje 29). Senat: vladne (sredinske) stranke so dobile 50,2% glasov in 125 sedežev (od tega krščanska demokracija 40,7% - 116 sedežev). Levičarske stranke so dobile 86 sedežev (PCI 54, Nennijevi socialisti 28), desničarske stranke pa skupno 23 sedežev (monarhisti 14, MSI-neofašistična stranka pa 9 sedežev). NARA, LC, MD, CBL, 632, Italian elections, nedatirano – verjetno je šlo za del dokumenta – poročila o volitvah v Italiji, ki ga je VP Rim posredoval v State Department junija 1953.

o evropski obrambni zvezi prva manifestacija izvajanja politike atlantskega pakta. Članek je poudaril dejstvo, da naj bi Trst z zaledjem vrnil Italiji, obenem pa je bila krivda za izid volitev v Italiji pripisana sovjetskemu mirovnemu načrtu, ki so ga socialistične in komunistične stranke izrabile kot predvolilno obljubo ter neizpolnjeni tristranski izjavi vlad VB, Francije in ZDA iz leta 1948, ki so jo izrabile desničarske stranke v opoziciji. V članku je omenjena tudi izjava za javnost italijanskega zunanjega ministrstva, iz katere je razbrati prepričanje, da je bilo italijansko politično prizorišče kar se tiče tržaškega vprašanja povsem enotno, saj so se vse politične stranke zavzemale za rešitev v korist Italiji. Stališče zunanjega ministrstva je zatorej bilo, da bi bila edina sprejemljiva rešitev tista, ki bi bila usklajena z nesporno etnično realnostjo v Trstu in njegovi okolici. Trst naj bi torej bil vrnjen Italiji, saj bi le na ta način bil postavljen temelj za politično, gospodarsko in vojaško sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo.⁸⁸

Po tem, ko so zahodne zaveznice povabile Jugoslavijo na vojaške pogovore v Washington, je italijanska vlada protestirala, češ da naj bi s tem izničili še zadnje upanje za ugodno rešitev tržaškega vprašanja. Dne 8. junija je takratni državni podsekretar na jugoslovanskem MZZ Aleš Bebler ocenil italijansko stališče, ki je zahtevalo domala cel obalni pas kot brezobzirno, saj kot tako reže jugoslovansko etnično ozemlje, pri čemer je še navedel, da ozemlje med Tržičem in Trstom, med Trstom in Miljami ter med Miljami in Koprom ni italijansko in da bi ozemeljska zveza med katerim koli izmed teh mest pomenila resno žrtev, ki bi jo bilo treba kompenzirati. Poudaril je, da že sam koridor od Tržiča do Trsta predstavlja največjo možno žrtev, ki si jo je mogoče sploh zamisliti, tako da zaradi te žrtve ni mogoče od jugoslovanske strani zahtevati še druge dele obale, ki je poseljena z jugoslovanskim etničnim prebivalstvom. Jugoslovansko stališče glede tržaškega vprašanja je torej temeljilo na kompromisu, ki bi enakovredno upošteval oba etnična elementa (načelo pravičnega ravnovesja) na spornem področju.⁸⁹

De Gasperi je osebno posvaril zahodne zaveznice, da se približuje kriza v odnosih med Italijo in zaveznicami, če se ne bo tržaško vprašanje kmalu umaknilo iz vladnega dnevnega reda. Med drugim je De Gasperi dne 20. junija 1953 povabil VP Luce na

⁸⁸ New York Times, 16. in 19. junij 1953.

⁸⁹ Jeri, str. 260.

pogovor o trenutnem političnem stanju v državi, o čemer je že naslednji dan poročala predsedniku in državnemu sekretarju, saj naj bi šlo za resen položaj v Italiji, ki bi lahko imel posledice za ameriško zunanjo politiko. De Gasperi je izrazil skrb za razvoj demokracije in je slab izid volitev delno pripisal tudi okrnjeni ameriški ekonomski pomoči. Glede tržaškega vprašanja je poudaril, da bi lahko ogrozilo obstoj demokratične Italije, trenutna politična razmerja v parlamentu pa naj mu ne bi onemogočala konstruktivnih poskusov reševanja problematike STO, poleg tega pa naj bi bil prisiljen vztrajati na politiki, ki je temeljila na tripartitni izjavi. Po njegovem mnenju bi vlada prav gotovo padla, če bi pristali na Titova pogajalska izhodišča glede koridorja do morja. V nadaljevanju je De Gasperi še obsodil britansko politiko, češ da naj bi brezkompromisno podpirala Tita in pri tem pričakovala, da bo Jugoslavija postala neke vrste zahodno evropska država v stilu socializma.⁹⁰

Tu velja omeniti še 19 strani dolgo poročilo – analizo zadnjih volitev v Italiji, ki ga je VP Luce naslovila na predsednika in državnega sekretarja Dullesa. V njem je poudarila, da bo De Gasperi težko ohranil vladno koalicijo, saj bi lahko že vsaka manj pomembna parlamentarna diskusija pomenila razkol v koaliciji in posledično padec vlade. Zaničala je mnenja nekaterih, ki so trdili, da je ameriška pomoč povzročila padec v priljubljenosti Krščanske demokracije, za razlog neuspelega dosega 50,1 % glasov v predstavnem domu pa je navedla dejstvo, da so se tako skrajne levičarske kot desničarske stranke zavedale, da lahko 65% sedežev doseže le sredinska koalicija, zato so se povezale in skupno nastopile proti njej. Komunistična stranka je pridobila znatno več glasov, kot je bilo pričakovano, kar je pripisati veliki revščini in nezaposlenosti, pa tudi okrnjeni ameriški ekonomski pomoči. V poročilu je VP Luce posebno poudarila, da se Italijani zavedajo protislovij v ameriški politiki in jih obsojajo predvsem kar se tiče ameriške politike do tržaškega vprašanja, emigracije in trgovine. Po njenem mnenju naj bi De Gasperi gladko dosegel 50,1 % glasov, če bi bil le eden od prvih dveh vprašanj rešen v prid Italiji. V primeru, da se ne doseže diplomatski sporazum glede Trsta ter se ne sprejme ustrezna zakonodajna rešitev glede emigracijske politike, dodaja, se lahko zgodi, da so bila vsa ameriška prizadevanja in finančna pomoč zaman. Izkušnja, ki izhaja iz državnih volitev naj bi

⁹⁰ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, 21. junij 1953, FRUS, 1952 – 1954, VI:1614 – 1617.

potrdila dejstvo, da se Italija počasi, vendar odločno premika proti Kremlju, vsekakor pa naj bi bila naloga ZDA, da pozdravi zmago De Gasperija nad komunizmom, pri čemer pa bi morala v bodoče odpraviti vsa protislovja v svoji zunanji politiki. VP Luce je še poudarila, da če je analiza dogodkov, ki je pripeljala do tovrstnega izida volitev pravilna, in če ZDA ne storijo ničesar, je tako postavljena pod vprašaj celotna politika v Evropi.⁹¹

S tem je VP Luce predlagala neizvedljivo politiko, saj se ni zavedala težav glede podpiranja tristranske izjave o vrnitvi celotnega ozemlja STO Italiji. Dejstvo je bilo, da se cona B STO ni dala kar tako prenesti pod italijansko upravo, kajti v njej je že od leta 1945 delovala jugoslovanska vojaška uprava. VP Luce se tudi ni zavedala, da bi se vsa bilateralna pogajanja zaključila brez sprejetega kompromisa, vse dokler bi Italija brez odstopanj vztrajala pri uveljavitvi tristranske izjave. Predsednikov svetovalec C.D. Jackson je 6. julija 1953 na VP Luce naslovil pismo, v katerem je pohvalil njeno izčrpno poročilo volitev v Italiji in dokument ocenil kot izredno zanimiv in dobro argumentiran.⁹² Enakega mnenja je bil tudi predsednik Eisenhower.

Kljub podpori zahodnih zaveznic pa De Gasperiju vendarle ni uspelo obdržati vladne koalicije, ki je razpadla 28. julija 1953. To je tudi pomenilo preobrat v zgodovini italijansko-ameriških odnosov, ki so kazali na to, da je Italija hotela zaživeti samostojneje in brez ameriškega pokroviteljstva, ki ga je obsojalo čedalje več Italijanov. Ameriška stran je na De Gasperijev padec gledala precej bolj dramatično, saj je bil v trenutku postavljen pod vprašaj ves trud, ki so ga ZDA namenile za to, da bi Italija ostala del zahodnega bloka. Problematika Italije je bila obravnavana na dveh sejah Nacionalnega sveta za varnost, na 149. seji dne 9. junija 1953, kjer so govorili o notranjepolitični situaciji v državi ter na 157. seji dne 30. julija 1953, ko so razpravljali o razlogih za De Gasperijev padec. Iz zapisa seje izhaja, da so bili omenjeni naslednji razlogi: Krščanska demokracija ni uspela prepričati skupin z nižjim dohodkom, poraz je pripisati tudi predlogu novega volilnega zakona, ki se ga je med kampanjo prijel izraz 'sleparski zakon', neorganiziranost manjših strank, ki so

⁹¹ Ambassador Luce's Analysis of the Recent Italian Elections, FRUS, 1952 – 1954, VI:1618 – 1620 in NARA, LC, MD, CBL, 632, dokument, datiran 19. junij 1953.

⁹² The Special Assistant to the President (Jackson) to the Ambassador in Italy (Luce), FRUS, 1952-1954, VI: 1622. Jackson zaključuje z mislijo: »Again, sincerest congratulations on a wonderful job, and needless to say I am always delighted to read such material.«

doslej podpirale De Gasperijevo vlado, naraščajoče nezadovoljstvo v vseh slojih prebivalstva, sovjetska mirovna kampanja ter negotovost italijanskega prebivalstva glede ameriške politike. Videti je, da je razprava temeljila tudi na poročanjih VP Luce iz Rima in njenih pogledih na razvoj dogodkov (sicer je bila VP Luce mnenja, da je za slab izid volitev kriva le neizpolnjena obljuba ZDA, VB in Francije glede vrnitve STO Italiji), saj se je predsednik Eisenhower dotaknil tudi vprašanja Trsta. Poudaril je, da se popolnoma zaveda pomena, ki ga ima mesto Trst za Italijane in prav tako se zaveda, da bi se volitve odvijale povsem drugače, če bi ZDA odločno vztrajale pri politični obljubi iz leta 1948. Neodločenost ameriške politike do tržaškega vprašanja je tako utemeljil z dejstvom, da je bilo nemogoče držati obljubo zaradi Jugoslavije.⁹³ Iz dokumenta so torej razvidna razhajanja med stališči VP Luce in Eisenhowerjevo strategijo, ki je vprašanje Trsta postavljala v širši kontekst povojne ureditve Evrope in razmerij moči, nasproti agresivni in brezkompromisni strategiji VP Luce, ki je State Department zalagala z nasveti, da se ZDA nikakor ne smejo ukloniti Titovim diktatorskim apetitom. Primer takega poročila je pismo, ki ga je pisala predsednikovemu svetovalcu za psihološko vojno C.D. Jacksonu, nekdanjemu podpredsedniku in članu vodstva Henryjevega časopisnega koncerna, ki je sicer nedatirano, iz vsebine pa gre razbrati, da je bilo pisano najverjetneje avgusta 1953, pri čemer je opaziti, da se njegova vsebina sklada tudi z vsebino analize dogodkov v Italiji, o kateri je VP Luce poročala državnemu sekretarju Dullesu 7. avgusta 1953. V pismu, ki je bilo namenjeno C. D. Jacksonu je VP Luce povzela napake ameriške zunanje politike do Italije, s poudarkom na 'brezglavem' sklepanju kompromisov z Jugoslavijo, češ da naj bi ta vodil v izgubo zaveznice Italije ter njeno posledično predajo komunizmu. Sporočila mu je tudi, da bi tržaško vprašanje, če ga ne bi bilo mogoče rešiti, posredno vplivalo na ameriško notranjo politiko. Demokratska stranka bi namreč imela vso pravico trditi, da se Republikanska stranka uklanja totalitarnemu diktatorju, pri tem pa prodaja demokracijo komunistom. V primeru, da bi NATO izgubil Italijo, bi bilo po njenem mnenju utemeljeno, da bi jo napadli kot predstavnico ameriške vlade v Italiji.⁹⁴

⁹³ Memorandum of Discussion at the 157th Meeting of the National Security Council, Thursday, July 30, 1953, FRUS, 1952 – 1954, VI:1623 – 1624.

⁹⁴ Pismo VP Luce C.D. Jacksonu, nedatirano (verjetno september 1953), NARA, LC, MD, CBL, Trieste File, 635.

VP Luce je znanemu ameriškemu zunanjemu dopisniku *New York Timesa* Cyrusu Sulzbergerju povedala: »Če bi v Italiji zmagal komunizem, bi to pomenilo tudi velik poraz za Republikansko stranko. V primerjavi s tem, bi izguba Kitajske pomenila le kapljica v morje. Izguba Italije bi močno vplivala na Američane italijanskega rodu in na ameriške katoličane.«⁹⁵

Da bi zgoraj omenjeno nevarnost preprečili, je VP Luce predlagala spremembe na področju treh glavnih protislovij v ameriški zunanji politiki do Italije: Trst, emigracijska politika in trgovina.⁹⁶ Italija si je prizadevala za večje koncesije in odpravo gospodarskih blokad s strani ZDA, poleg tega pa je imela tudi velik dolarski deficit, kar je pomenilo dodatno odvisnost od ZDA. Italijani so nasprotovali tudi ameriški emigracijski politiki, namreč leta 1952 je emigracijski zakon odpravil rasno opredeljenost, ni pa odpravil pravnih posledic, ki jih je imel v povezavi z nekaterimi državami. Decembra 1953 so ZDA sprostile nekatere ovire in za določeno obdobje povečale kvote emigrantov. Za Italijo je to pomenilo 60 000 ljudi na leto, z dodatnimi 10 000 ljudi, ki so prihajali iz Trsta.

Kljub njenim vsakdanjim poročilom o italijanski nevarnosti, ki so bila dokaj prepričljiv vir informacij za številne uslužbence State Departmenta, pa je bilo za Eisenhowerja, vsaj do poletja 1953, pomembnejše korejsko vprašanje. Po zaključku mirovnih pogajanj je obstajala velika možnost, da se bo vojna nadaljevala, vendar sta se strani s pomočjo tajnih pogajanj preko Indije vendarle sporazumeli in podpisali premirje. Vojna v Koreji je bila tako končana, s tem pa je bila izpolnjena tudi predvolilna obljuba republikanske administracije. Za Washington je torej napočil primernejši čas, da posveti večjo pozornost tržaškemu vprašanju in italijansko-jugoslovanskim odnosom.

⁹⁵ Sulzberger (1969), str. 977.

⁹⁶ Memorandum by Walter K. Scott and Edward G. Platt of the Executive secretariat to the Secretary of State, June 25, 1953, FRUS, 1952-1954, VI: 1618-1620.

5.2. Višek tržaške krize od avgusta do novembra 1953

Dne 15. avgusta 1953 je bila po neuspelem poskusu Attilia Piccionija vendarle sestavljena nova italijanska vlada pod vodstvom voditelja desne struje Krščanske demokracije Giuseppa Pelle, ki je bil doslej vodja gospodarskih resorjev v skoraj vseh prejšnjih De Gasperijevih vladah. Dne 24. avgusta je bila v poslanski zbornici izglasovana zaupnica novi vladi. Vlado so v parlamentu podprle tudi stranke skrajne desnice (monarhisti in z nekaterimi pridržki tudi neofašisti), ki so v njej videle možnost, da se aktivneje kot doslej vključijo v politično življenje. Sicer je Pella svojo vlado javno označil za prehodno vlado in povedal je, da bo odstopil po parlamentarnem sprejetju proračuna oktobra 1953.⁹⁷

VP Luce je v State Department pošiljala resna opozorila, češ da naj bi neodločenost in kontroverznost ameriške zunanje politike uničila vse pro- ameriške in pro- NATO sile v Evropi. Ameriška zunanja politika med leti 1946 in 1951 naj bi se po njenem mnenju povečini skladala s temeljnimi interesi Italije. V tem obdobju naj tudi ne bi bilo zaslediti večjih nasprotovanj ameriški politiki, kar pa naj se bi spremenilo s preobratom ameriških interesov. Do preobrata naj bi prišlo zaradi naslednjih treh razlogov: 1. ekonomska pomoč Italiji se je spreobrnila v vojaško pomoč; 2. zmanjšala se je nevarnost napada s strani SZ (razloga sta dva: obnovitev splošne evropske moči ter mirovni namigi iz Kremlja) in 3. neodločno ravnanje ZDA glede izpolnitve tristranske obljube iz leta 1948. Torej preobrat naj bi se zgodil v trenutku, ko se je pokazalo, da ZDA ne nameravajo vztrajati pri izpolnitvi tristranske izjave iz leta 1948, temveč vse bolj podpirati Tita in njegov režim. Po njenem mnenju je bilo italijansko javno mnenje še vedno v prid NATO, Evropski obrambni skupnosti in evropskim procesom integracije, vendar, kot je poudarila, bi se morale te organizacije zavedati svoje vloge razumevajočega instrumenta v smislu italijanskih obrambnih konceptov in ne delovati zgolj v smislu »ameriškega razkazovanja«. Trdila je tudi, da se italijanska javnost zaveda protislovij med ameriško vojaško politiko intervencije (milijardni zneski na račun možnosti izbruha vojne v Evropi – za Italijo je to pomenilo 800 milijonov dolarjev, nasproti 20 milijonom dolarjev za mirovne namene) in izolacionalistično ekonomsko politiko (diskriminatorna trgovinska in emigracijska

⁹⁷ Editorial Note, FRUS, 1952-1954, VI: 1630.

politika), prav tako med ameriško ideološko vojno proti komunizmu in totalitarizmu ter njeno podporo komunističnemu diktatorju Titu, ki ga je označila za »najbolj osovraženega moža v Italiji«, in nenazadnje tudi med potrjevanjem teze o ameriškem moralnem vodstvu v nasprotju z odklonitvijo tristranske izjave. VP Luce zaključuje poročilo z mislijo, da če se pri vsej analizi stanja ne moti, bi morala politična moč krščansko demokratičnih strank v Evropi, ki so bile vseskozi zaveznice proameriških in pro zavezniških stališč, počasi pojemati. Kot rezultat je videla vzpon levičarskih nekominformovskih socialistov, se pravi bi po njenem sledilo obdobje mirnega sobivanja, strankarskega nepartizanstva in zmernosti v politiki, prav takšne, kot jo išče VB v Evropi. ZDA bi se morale v obdobju, ki prihaja zavedati, da »Italijani vedno bolj razmišljajo o testeninah kot o orožju ter veliko bolj o blaginji kot o evropski integraciji ter nenazadnje jih tudi tržaško vprašanje bolj zanima kot evropsko vojaško sodelovanje.« Svojim nadrejenim je ponudila t.i. realistični načrt za delovanje, ki ga je strnila v naslednjih osem točk: 1. ponovna ocenitev ciljev NATO striktno v luči ameriške varnosti; 2. jasna določitev rokov za doseg potrebnih dogovorov glede ciljev NATO; 3. rešitev tržaškega vprašanja, ki je temelj vsega nezaupanja Italije do ZDA, tudi kar se tiče vprašanj NATO; 4. potreba po vzpostavitvi mehanizmov, ki bi tudi manjšim državam (kot je Italija) omogočili več vpliva pri odločanju glede vojaških in strateško-političnih ciljev, ki zadevajo Evropo; 5. v tej luči bi bila potrebna tudi revizija nekaterih kategorij trgovanja med vzhodom in zahodom; 6. revizija ameriške politike trgovanja z zahodom; 7. podaljšanje ekonomske pomoči Italiji za nevojaške namene ter podporo gospodarstvu in 8. revizija ameriške emigracijske politike, ki je najmočnejše orožje komunističnega arzenala proti ZDA. (»Ko mali Italijan izgubi upanje, da bi nekega dne lahko odšel v Ameriko za boljšim življenjem, mu ostane le še upanje v to, da bo prišla Rusija v Italijo in ga rešila.«) VP Luce zaključuje z mislijo, da če bi bilo mogoče razvozlati vsaj nekaj od teh vprašanj, bi se ameriška priljubljenost v Italiji ponovno vzpostavila.⁹⁸

Glede osnovnega koncepta italijanske politike do tržaškega vprašanja, ki ga je začel De Gasperi v smislu rešitve v skladu s tristransko izjavo, ki naj bi jo dosegli s pritiskom zahodnih velesil (zlasti ZDA na Jugoslavijo – kar je bila tudi izhodiščna točka stališč VP Luce), je nova vlada Pelle ubrala podobno pot v smislu, da mora

⁹⁸ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, August 7, 1953, FRUS, 1952-1954, VI: 1624-9.

Italija pokazati vso svojo moč pri razpletu tržaškega vprašanja.⁹⁹ S tovrstno politiko si je Pella poskušal zagotoviti popolno podporo desničarskih strank v parlamentu in s tem tudi vladno stabilnost. New York Times je 17. avgusta 1953 potrditev nove italijanske vlade komentiral kot sledi: »*Signor Pella has always been a firm supporter of the North Atlantic Treaty Organization, though ... he has repeatedly insisted that rearmament efforts should not be so great as to bring about a danger of inflation.*« Dne 20. avgusta lahko v istem dnevniku preberemo izjavo, da Pella pričakuje od svojih zaveznikov in NATO pomoč pri iskanju zadovoljive rešitve tržaškega vprašanja.

Stališče nove vlade in diplomacije (kljub dejstvu, da je bila vladna koalicija šibka in je bilo jasno, da se bo ohranjala le dokler bodo zadovoljene nacionalistične ambicije) je torej bilo, da si mora zagotoviti tudi formalno priključitev cone A, kar naj bi posledično okrepilo italijanski položaj v boju za cono B (Pella je stališče predstavil veleposlanikom treh zahodnih velesil 31. avgusta 1953). S tem bi bil vzpostavljen neke vrste paritetni položaj z Jugoslavijo na območju STO. V zahodnih zavezniških krogih so stališča Pella odmevala kot pogojevanje v smislu britanskega in ameriškega pritiska glede rešitve tržaškega vprašanja v zameno za ratifikacijo pogodbe o Evropski varnostni skupnosti.

Proti koncu avgusta 1953 se je torej položaj med državama zaostрил, saj so poslabšani odnosi skoraj pripeljali do vojaške konfrontacije. Jugoslovanska stran se je na potezo italijanske vlade, ki je zahtevala formalno priključitev cone A odzvala z izjavo, da bo proučila svoja stališča glede tržaškega vprašanja (sporočilo agencije Jugopress 28. avgusta 1953)¹⁰⁰, kar pa je italijanska stran razumela kot napoved priključitve cone B Jugoslaviji (kljub temu, da je agencija Tanjug dne 31. avgusta to zanikala). Sledila je netaktna poteza italijanske strani, ki je 30. avgusta poslala vzdolž meje z Jugoslavijo in cono A STO tri oklepne divizije in padalske enote, v Benetke pa je priplul tudi del italijanske vojne mornarice.

⁹⁹ Pella Names Cabinet Members, Highlights of the Mutual Security Agency and the United States Information Service, Roma, August 15-16-17, 1953, NARA, LC, MD, CBL, Trieste File, 635.

¹⁰⁰ Od 24. do 28. avgusta 1953 so v Washingtonu tudi potekali pogovori z jugoslovansko vojaško delegacijo, ki so po mnenju Massima De Leonardisa pomenili pomemben napredek v primerjavi s predhodno misijo Handy. Strani sta se dogovorili za srečanje s poveljniki NATA oktobra meseca, do katerega pa ni prišlo zaradi vse večje tržaške krize. K okrepitvi mednarodnega položaja Jugoslavije je

Pella je pozval britansko in ameriško vlado, naj podpreta italijansko odločitev, saj bi v obratnem primeru njegova vlada odstopila, kar pa bi imelo negativne posledice tudi kar se tiče Italije v zvezi NATO. To je seveda iz zahodne perspektive pomenilo nevaren preobrat v razvoju dogodkov, saj Italija še vedno ni ratificirala pogodbe o Evropski varnostni skupnosti.¹⁰¹

Poizkus, ki so ga soglasno podprle desničarske politične sile, da bi z demonstracijo vojaške moči izsilile rešitev tržaškega vprašanja v smislu svojih zahtev, je naletel na dokaj kritičen odmev v mednarodni javnosti.¹⁰² Jugoslavija bi bila tudi upravičena odzvati se z istimi metodami, vendar tega ni storila in je 1. septembra italijanski vladi posredovala protestno noto, v kateri je opozorila, da je akcija znak povečanja sovražne politike proti Jugoslaviji. Tito je 6. septembra na Okroglici izjavil, da bo jugoslovanska stran reagirala s silo le v primeru sovražnikovega napada ter ponovno pozval k iskanju rešitve z neposrednimi razgovori. Janko Jeri je menil, da je bil to poizkus italijanske diplomacije, da bi Jugoslavija s pričo teh izzivalnih ukrepov »izgubila živce« in storila korake, ki bi jih lahko italijanski uradni krogi izkoristili kot povod za enostransko akcijo v coni A. Po neuspeli akciji je Pella 13. septembra spet predlagal, da bi tržaško vprašanje rešili s takojšnjim plebiscitom na vsem ozemlju STO,¹⁰³ ki bi vseboval izbiro med Italijo in Jugoslavijo, kar je jugoslovanska stran z noto 28. septembra zavrnila.

Jeri je t.i. manever s plebiscitom označil za prikrivanje istočasne akcije italijanske diplomacije za priključitev cone A k Italiji z enostranskim sklepom ZDA in Velike Britanije (ki je prišel v javnost 8. oktobra 1953). Do podobnega sklepa sta prišla tudi Novak in Duroselle, medtem ko Valdevit opravičuje odločitev predsednika vlade Pelle z dejstvom, da je želel z umetno dramtizacijo dogodkov le ustvariti notranji konsenz.¹⁰⁴ Iz povzetkov iz italijanskega tiska, ki jih je na ameriškem veleposlaništvu v Rimu tedensko pripravljajl oddelek za obveščanje izhaja, da je komunistični in

prispevala tudi obnova diplomatskih stikov s SZ (konec junija 1953), ki je posledično onemogočala morebitno nevarnost nasprotovanja SZ pri reševanju tržaškega vprašanja (De Leonardis, str. 273-274).

¹⁰¹ Novak, str. 419, Rabel, str. 148.

¹⁰² Jeri, str. 263.

¹⁰³ Italijanska vlada je prvič uradno predložila rešitev tržaškega vprašanja s plebiscitom že 11. marca 1952, kar je jugoslovanska vlada zavrnila z aide-mémoirem 28. marca 1952. Jeri, str. 264.

¹⁰⁴ Duroselle, str. 376, Novak, str. 420 in Valdevit (1986), str. 259.

prokomunistični tisk, ki se je glede rešitve tržaškega vprašanja sicer vseskozi nagibal k izpolnitvam določb Pariške mirovne pogodbe (ustanovitev svobodnega tržaškega ozemlja pod okriljem OZN in s tem umik jugoslovanske vojaške uprave iz cone B in anglo-ameriške vojske iz cone A) Titovo reakcijo komentiral kot predhodno usklajeno z atlantskimi silami.¹⁰⁵ Po poročanju revije *Time* 7. in 14. septembra 1953 naj bi Trst za Tita predstavljal zgolj vprašanje ponosa in notranjega prestiža, med tem ko je Italijanom pomenil vprašanje globokega emocionalnega nacionalizma, tistega, ki združuje vse Italijane, razen komunistov (oziroma tudi veliko njih).

Dopisnik revije *New York Times* Cyrus Sulzberger je dogodke komentiral kot odraz šibkega zahodnega zavezništva. Iz obrambnega vidika, je razmišljal, je jugovzhodna Evropa za zahodno zavezništvo izrednega pomena, saj ima nadzor nad Donavskim področjem, Turško ožino, Monastirsko sotesko kot vez proti Grčiji ter Ljubljansko kotlino kot vhod v Italijo. Zaradi nastale situacije se je »vzhodno krilo zahodnega zavezništva« znašlo v neprijetnem položaju, za kar pa je krivil zahodne sile, ki so Italiji obljubile celotno območje STO, česar pa potem niso bile sposobne izvesti. Opozorila Italijanov o dvomljivi podpori NATO v primeru padca Pellove vlade je Sulzberger sprejemal kot temačne, vendar uresničljive grožnje.¹⁰⁶

VP Luce je podrobno spremljala razvoj dogodkov, srečanje s Pello 3. septembra 1953 pa je še dodatno okrepilo njeno razumevanje resnosti kriznega položaja. Pella je namreč poudaril, da je rešitev tržaškega vprašanja nedvoumno prvotnega pomena in pred vsemi ostalimi odprtimi vprašanji, s katerimi se je soočala italijanska politika. Državni sekretar Dulles je istega dne na tiskovni konferenci povedal, da ZDA še proučujejo različne možnosti glede rešitve tržaškega vprašanja, vendar ni še nobena od njih uradna. Sledila je tudi izjava, da ZDA niso uvrstile tristranske note iz leta 1948 med zakone, ki bi veljali za večno ("*US did not put the 1948 declaration in the class of laws of the Medes and Persians, which stand forever.*"). Med tem ko je pri Jugoslovanih izjava naletela na pozitivne odmeve, je seveda v italijanski javnosti in v politiki (pa tudi pri VP Luce, ki se je morala predčasno vrniti iz počitnic na jugu Italije) sprožila val zmede in hude krvi. Med pogovorom med VP Luce in

¹⁰⁵ Prepared by the Combined Information Service of the Mutual Security Agency and the United States Information Services, Italian Press Trends, No.91, Analysis for week ending September 13, 1953. Pella, Trieste and the Allies, NARA, LC, MD, CBL, 639, Ambassadorial File, Folder 4, Press.

podsekretarjem na italijanskem zunanjem ministrstvu Benvenuttijem je bilo izpostavljeno, da bi bile lahko posledice omenjene izjave, če bi ostala nespremenjena in nerazjasnjena, naslednje: a) v skladu z izrečenim bi lahko Tito prišel na dan z novimi zahtevami glede tržaškega vprašanja; b) posledično zaostrovanje odnosov; c) utrjevanje proti-ameriških in proti-zahodnih stališč v Italiji, ki bi lahko pripeljale do oddaljitve stališč zahodno usmerjene italijanske zunanje politike (tudi kar se tiče NATO), do hitrega vzpona skrajnih političnih elementov in do padca Pellove vlade. V luči povedanega je Benvenuti pozval k čimprejšnji in ugodni (v duhu tristranske izjave) razjasnitvi izjave državnega sekretarja Dullesa. VP Luce je podala zaključek, da nobena od navedenih ocen, ki jih je navedel Benvenuti ni pretirana, zato bi nerazjasnjen položaj in dolgo iskanje rešitve tržaškega vprašanja lahko ogrozila trenutno ameriško politiko v Evropi.¹⁰⁷

Po poročanju *New York Timesa*, so uradni italijanski krogi, kljub optimističnim interpretacijam Dullesovih besed, čutili, da so jim ZDA zadale veliko zaušnico. Uradni odzivi na izjavo so odmevali domala v vseh italijanskih medijih. Takšno obravnavanje s strani ZDA se je Italijanom zdelo povsem nepravilno, še posebno glede na to, da je bila Italija vseskozi lojalna država, ki je vedno sledila navodilom ZDA ter nikoli ni povzročala nikakršnih težav. Zavezanost svetovni svobodi naj bi Italija imela zapisano v kamen, kot so bili zapisani medijski in perzijski zakoni.¹⁰⁸ Revija *Time* je 14. septembra 1953 poročala o tem, da bi zadnji dogodki v Italiji lahko celo povzročili bojkot NATO ter da je bila Dullesova izjava izrečena ob najmanj primernem času, pri čemer so citirali rimski dnevnik *Il Tempo*, ki je poudaril, da je bila s tem povzročena nepopravljiva škoda - ločitev 47-milijonskega bloka prebivalcev od civiliziranega sveta in posledično odprtje rožnatega obzorja sovjetskemu zunanjemu ministru Malenkovu in Togliattiju. *Time* je kot ponavadi tudi kritiziral ameriško politiko do tržaškega vprašanja in svaril, naj zahodne sile že enkrat zamenjajo svojo brezbržno politiko glede Trsta in naj jo zamenjajo z diplomacijo, kajti obstaja velika nevarnost, da bodo izgubili prijateljico in trdno zaveznico v hladni vojni, Italijo.

¹⁰⁶ New York Times, September 3rd, 1953.

¹⁰⁷ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, September 4, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 250-2.

VP Luce se je zavedala, da je tudi na njej veliko breme in odgovornost za nastale razmere, zato se je odločila uporabiti svoje vplivne vezi v vrhu ameriške administracije. Dne 4. septembra 1953 je najprej telefonirala Dullesu in mu razložila, da so razmere kar se tiče Trsta zelo resne, nekaj dni za tem pa je pisno seznanila tudi State Department in C. D. Jacksona, pri čemer je navedla svoje poglede na trenutno stanje. V dokumentu je poudarila dejstvo, da gre v primeru Rima za resno nevarnost, pri čemer je Dullesa pozvala, naj se problemu posebno in osebno posveti ("*Dulles*) ... *should have a good look at it himself*").¹⁰⁹ Pri Dullesu je še urgirala, naj Italijanom zagotovi, da se ameriška politika glede prizadevanj za vrnitev Trsta Italiji ni spremenila, kar ji je tudi uspelo, saj je Dulles v nadaljevanju odpravniku poslov na VP Italije v Washingtonu Mariu Luciolliju zagotovil vdano prijateljstvo, zavezništvo in solidarnost demokratskih narodov.¹¹⁰

New York Times je 6. septembra 1953 poročal o tem, da se je atmosfera odnosov med ZDA in Italijo po dolgem pogovoru VP Luce - Pella vendarle nekoliko otoplila. Iz članka je tudi razbrati, da je VP Luce uspela pomiriti italijanskega predsednika vlade, ki mu je zagotovila, da se ameriška strategija glede rešitve tržaškega vprašanja ni spremenila in da so bili strahovi o nasprotnem pretirani.

VP Luce je prvih dneh septembra dnevno poročala State Departmentu o razmerah v Italiji, bolj ali manj pa so to bila priporočila ameriški vladi za izvajanje drugačne politike ZDA do Italije. Tovrstna politika naj bi slonela na tem, da je potrebno pokazati pomen, ki ga predstavlja Italija za ZDA. Poudarjala je, da najmanj kar lahko ZDA storijo za Italijo je to, da ji dovolijo priključitev cone A. V primeru, da bi Italija pristala na razdelitev cone A in cone B med obe državi, bi bilo s tem preprečeno nadaljnje iskanje podpore pri ameriški vladi glede novih ozemeljskih zahtev ("*... so that the Italian Government could accept a Zone A - Zone B split without imposing upon us the necessity of supporting further Italian claims.*").¹¹¹ VP Luce se je zavzemala za realistično rešitev, kakor je večkrat poudarjala. Razdelitev območja in dodelitev cone A Italiji bi po njenem mnenju močno okrepilo pozicijo Pellove vlade

¹⁰⁸ The New York Times, September 5, 1953.

¹⁰⁹ "Memorandum of Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State", September 5, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 258-9; Rabel, str. 148.

¹¹⁰ Npr. De Leonardis, str. 295; De Castro, II, str. 541-544.

ter s tem postavilo Italijo tudi v enakovreden položaj z Jugoslavijo, ki je že imela nadzor nad cono B. Iz omenjenega sledi, da se je VP Luce zavedala trenutnega razmerja moči in s tem tudi najboljše rešitve, se pravi delitve ozemlja STO med obe državi, kljub temu, da je iz njenih "očitkov" tudi po septembru 1953 še vedno razbrati nostalgичno vračanje k tristranski izjavi iz leta 1948. V takratnem okolju in času pa je tudi tovrstni realistični predlog povzročil krizne reakcije, ki so kazale bolj na oboroženi spopad med prizadetima stranema kot na mirno rešitev preko neposrednih pogajanj. Dne 5. septembra se je Eisenhower v pogovoru z Dullesom prvič resno posvetil vprašanju Trsta¹¹², ko je na glas razmišljal, češ da so Italijani že dlje časa njihovi prijatelji in zavezniki, med tem ko so Jugoslovani »zadnji prišleki«. Dulles je predsedniku prenesel tudi mnenje VP Luce, da se ameriška administracija preveč nagiba na jugoslovansko stran.

VP Luce je nadaljevala z ostrimi nastopi proti usmeritvi Eisenhowerjeve administracije glede podpore Titovega režima. Pisala je, da če se bo Pentagon še naprej navduševal nad Titovimi divizijami, obstaja velika možnost, da ZDA izgubijo Italijo, brez katere pa tudi Jugoslavije ne bi morali oskrbovati v primeru vojne proti vzhodnemu bloku. ZDA bi po njenem mnenju potrebovale svojo zunanjo politiko, ki bi bila bolj neodvisna od britanske – ta si namreč na vso moč prizadeva, da bi Tita spreobrnila v zahodno evropsko usmerjenega socialista. VP Luce je želela dokazati, da se moralno in duhovno ni mogoče odločiti za Tita, komunističnega diktatorja, če je pri tem možno izbrati za enkrat še vedno demokratično Italijo. Verjela je, da »napačni koraki, ki jih dela ameriška zunanja politika že od leta 1948 dalje, in dodatno zapleta že tako težek položaj še s podporo Jugoslaviji, kažejo na amaterstvo ameriške diplomacije«. State Department naj bi po njenem mnenju premalo pomagal Italiji, po drugi strani pa naj bi podpiral Titov režim v Beogradu.¹¹³

¹¹¹ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, September 5, 1953, FRUS 1952-1954, VIII: 262-263.

¹¹² Memorandum of Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State, September 5, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 258-259; tako tudi De Leonardis, str. 296.

¹¹³ The Ambassador in Italy (Luce) to the President's Special Assistant (Jackson), September 7, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 265. Po poročanju *New York Timesa*, dne 24. septembra 1953 je razbrati, da so bili zahodni opazovalci zadovoljni z jugoslovanskimi vojaškimi enotami; pri izvajanju vojaških manevrov se je namreč izkazalo, da so sposobni upravljati z orožjem, da med njimi vlada dobra morala in da so dobro pripravljene, oficirji pa so vajo izpeljali do potankosti natančno. »Feldmaršal Sir John Harding, poveljnik britanskega generalnega štaba je danes izjavil, da ima jugoslovanska vojska sestavine močne in sodobne vojske, med tem ko je poveljnik ameriške vojske Charles Palmer mnenja,

Konec septembra 1953 je C.D. Jackson posredoval predsedniku Eisenhowerju poročilo VP Luce z dne 29. septembra 1953 skupaj z memorandumom, ki je podpiral njena stališča. V njem je predsednika posvaril, da naj bi tržaško vprašanje, ki je še leta 1948 kazalo na nezahteven in enostaven razplet, dobivalo vse zahtevnejši predznak, ki se bo najverjetneje v prihodnjih mesecih še dodatno poslabšal. Jackson pa se ni strinjal z VP Luce v tem, da bi se Tito, v primeru, da ne bi dosegel izpolnitev svojih zahtev glede Trsta, obrnil po pomoč k Moskvi ali se celo odločil za vojaški spopad z Italijo. Vsekakor se mu je zdelo pomembno, da ZDA ostanejo »on working terms with Tito«. Jacksonovo mnenje glede tržaškega vprašanja je tudi bilo, da je šlo bolj za administrativne kot pa politične težave, saj so se vse strani v bistvu strinjale, da je potrebno zadevo nemudoma rešiti.¹¹⁴ K poročilu, ki ga je VP Luce naslovila na C. D. Jacksona je bil dodan še zanimiv verz, ki ga je spesnila že junija, ko je sestavljala poročilo o italijanskih volitvah, namenjeno predsedniku Eisenhowerju, vendar ga takrat ni poslala zaradi resnosti položaja v Koreji. Iz verza sledi zgovorna razlaga pogledov VP Luce na politično stanje v Italiji ter na pomen mesta Trst – kot ga je sama razumela. Verz je bil sicer verjetno napisan kot parodija na stanje v Italiji, in kljub uradnim verzijam, v katerih se je VP Luce tako rekoč borila za mesto na strani Italijanov, nas nekoliko zbode v oči posplošena končna misel, češ, da se vse skupaj vrti okrog nekega manj pomembnega mesta. Verz kot tak kaže na ekstremna in pretirana stališča, ki so značilna za VP Luce in njene politične usmeritve.

For the want of Trieste, an Issue was lost.

For the want of an Issue, the Election was lost.

For the want of an Election, De Gasperi was lost.

For the want of De Gasperi, his NATO policies were lost.

For the want of his NATO policies, Italy was lost,

for the want of Italy, Europe was lost.

For the want of Europe, America.....?

All for the want of a two-penny town.¹¹⁵

da jugoslovanska vojska dobro upravlja s težkim ameriškim orožjem, tovornjaki in tanki, ki jih je dobila v pomoč.«, prav tam, 26. september 1953.

¹¹⁴ Rabel, str. 149.

¹¹⁵ NARA, LC, MD, CBL, 635, Trieste File.

Predsednik Eisenhower je istega dne, kot je C. D. Jackson posredoval predsedniku Eisenhowerju poročilo VP Luce (29. septembra 1953), poslal državnemu sekretarju Dullesu memorandum, v katerem ga je pozval, naj se že enkrat tržaško vprašanje uredi (*»What are we doing about the Trieste affair? Ever since I returned to Europe in January of '50, I have been expecting some kind of solution within a month. In spite of the fact that I was, of course, hopelessly optimistic, it does not lessen the importance of the subject to Italy – and consequently to Western Europe and to America.«*).¹¹⁶

Kljub svarilom VP Luce in odmevom le teh v italijanskih, britanskih in ameriških medijih je bil nacionalni interes Eisenhowerjeve administracije vendarle v tem, da ekonomsko in vojaško pomaga tako Italiji kot Jugoslaviji. Glavni cilj ameriške zunanje politike je bil torej zavarovati Evropo pred Sovjetsko zvezo, zato pa je bilo potrebno imeti na svoji strani obe vpleteni državi. Nekateri ameriški strategji so bili mnenja, da varnost v svetu temelji na združenih Evropi, zato lahko zahodno usmerjena Jugoslavija veliko pripomore k varnosti na kontinentu.¹¹⁷ Ameriško pomoč Jugoslaviji moramo zato razumeti kot del širše strategije za vzpostavitev trdnega kolektivnega sistema varnosti v svetu (vključno z jugovzhodno Evropo) v luči nevarnosti pred agresijo iz SZ. Jugoslovansko-italijansko zблиžanje bi pomenilo udejanjenje te pomembne povezave v jugovzhodnem delu Evrope. In prav tu lahko vidimo razhajanja med vizijami VP Luce in predsednika Eisenhowerja. Predsednik Eisenhower je namreč na celotno situacijo italijansko-jugoslovanskih odnosov, v katerih se je tržaško vprašanje vedno bolj zrcalilo v luči lokalnega konflikta, gledal iz širšega zornega kota in v povezavi z njemu najljubšo točko dnevnega reda – atlantskim zavezništvom, medtem ko se je VP Luce držala okorelih stališč trdne republikanske politike zadrževanja komunizma, pri čemer pa je tudi vidno nastopala v prid državi sprejemnici in doseganju njenih nacionalnih interesov.

Tito je seveda razumel, da so bile vojaške in druge garancije iz Zahoda pogojene z dejstvom, da bo moral z Italijo vzpostaviti neke vrste *modus vivendi*. Istočasno pa so tudi ameriški voditelji vedeli, da si Tito prav tako želi čem prej rešiti tržaško vprašanje, vendar s pomočjo neposrednih jugoslovansko-italijanskih pogajanj brez posredovanja ameriške strani.

¹¹⁶ Rabel, str. 149-150.

¹¹⁷ Lees, str. 122.

Čas med 14. septembrom in 8. oktobrom 1953 je po mnenju Massima De Leonardisa zaznamoval dvojni razvoj dogodkov: na eni strani so potekale anglo-ameriške konzultacije, katerih rezultat je bila odločitev, da se Italiji prepusti upravo nad cono A, na drugi strani pa so bila italijanska prizadevanja pri britanski, ameriški in francoski vladi, ki pa niso imela direktnih posledic na odločitve v Londonu in Washingtonu. Italijanska vlada je zaveznicam dala vedeti, da bi bila v primeru zavrnitve plebiscita edina preostala možnost prepustitev cone A Italiji.

Kot že omenjeno je Jugoslavija v nadaljevanju zavrnila možnost plebiscita, o čemer je 21. septembra 1953 obvestila zavezniške vlade, šele 28. septembra pa tudi italijansko vlado. V svoji izjavi je jugoslovanska vlada poudarila, da nima nikakršnih načrtov glede priključitve cone B, češ da je itak že pod njihovo upravo, medtem ko je predlagala internacionalizacijo Trsta ter koncesije glede tržaškega pristanišča. Sicer se tako britanska kot ameriška vlada nikoli nista uradno izrekli glede italijanskega predloga za izvedbo plebiscita. V italijanski javnosti in politiki je močno odmeval Titov govor na Okroglici 6. septembra 1953, v katerem je poudaril, da se Jugoslavija ne bo odrekla coni A in da ne bo dovolila italijanske okupacije le-te. Razumeli so ga kot pretirano ostrega in brezkompromisnega ter pri tem upali, da bo svet vendarle spoznal pretečo nevarnost iz vzhoda, ki jo je potrebno čim prej odpraviti. Titovo obnašanje so ostro kritizirali italijanski mediji vseh političnih opcij in ga ocenili kot prevzetno in nesramno.¹¹⁸

C.D. Jackson je 2. oktobra 1953 odgovoril VP Luce na njeno oceno stanja z dne 29. septembra z optimizmom in obljubo, da bo storil, kar je v njegovih močeh, da se bo rešitev našla v devetdesetih dneh. Iz njegovega pisma še sledi:

»It is absolutely fantastic the way we have managed to get ourselves stuck with all the wrong words and images. Being for peace, we continue to use 'war' and 'warfare' in connection with all our activities, psychological and other (...) As to Trieste, I couldn't agree with you more. This whole sorry, long-drawn-out, downhill performance is a

¹¹⁸ O tem je poročal New York Times, 8. septembra 1953; glede odmevov v italijanskih medijih pa Italian Press Trends (Prepared by The Combined Information Services of the Mutual Security Agency and the United States Information Service), NARA, LC, MD, CBL, 639, Ambassadorial File.

perfect illustration of routine thinking by a lot of people who will go to any lengths in order to avoid facing up to a problem. It is strictly out the 'let the dust settle' department, in spite of the fact that even a double-yoke egghead should know by now that the dust never settles by itself, but invariably develops into a twister... I will do everything I possibly can to remind the others of this fact forcefully and frequently.»¹¹⁹

Konec septembra in v začetku oktobra 1953 je bilo torej več razlogov za optimističen razplet italijansko-jugoslovanskega vprašanja. Ves ta čas so se uradni ameriški krogi posvetovali z britanskimi in naposled Londonu predlagali rešitev, kot so jo Britanci ponujali že od leta 1952 – delitev ozemlja na dva dela.¹²⁰ Že 11. septembra 1953 je ameriška vlada pripravila neuraden predlog rešitve (ta je bil skoraj identičen tistemu, kot ga je predlagal Eden konec leta 1952¹²¹) in ga sporočila britanskemu veleposlaništvu v Washingtonu, z namenom, da o njem odločata le ZDA in VB. Naslednjega dne je bila o predlogu obveščena tudi VP Luce, 14. septembra pa je bil predlog uradno predan takratnemu britanskemu zunanjemu ministru Lordu Salisburiju. Rešitev so definirali kot »provizorično kar se tiče njenega javnega značaja, italijanska in jugoslovanska stran pa naj bi razumeli, da bo morala rešitev najverjetneje v nadaljevanju postati stalna.«¹²² Britanski in ameriški diplomati v Beogradu so pridobili stališča jugoslovanske vlade, ki naj bi se z omenjenim strinjala, v kolikor bi bila delitev stalna, med tem ko je italijanska stran poudarila (po pogovoru Tarchiani – Dulles), da bi kakršna koli trajna rešitev lahko ogrozila ratifikacijo pogodbe Evropske obrambne skupnosti.¹²³

Na zapis pogovora VP Luce – Pella z dne 7. septembra 1953¹²⁴ je State Department odgovoril, da so razpravljali o različnih načrtih za zagotovitev enakovrednega položaja Italije v coni A glede na Jugoslavijo v coni B. Pella je namreč med pogovorom ponovno izrazil pričakovanje za rešitev vprašanja v skladu s tristransko izjavo 20. marca 1948. Zavzemal se je vsaj za enakovreden položaj Italije v coni A

¹¹⁹ The President's Special Assistant (Jackson) to the Ambassador in Italy (Luce), October 2, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 288-289.

¹²⁰ Po srečanju Eden-Tito septembra 1952 je postalo jasno, da bi Tito tudi privolil v delitev ozemlja med obe državi, če bi jim to delitev vsilili.

¹²¹ Novak, str. 427.

¹²² De Leonardis, str. 306-307.

¹²³ Novak, str. 428.

¹²⁴ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, September 9, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 270-272.

glede na jugoslovanski položaj v coni B. V nadaljevanju je bilo VP Luce predlagano, naj po svoji presoji in v najstrožji tajnosti od Pelle pridobi stališče do prizadevanj ZDA, da bi Italiji zagotovili enakovreden položaj v coni A glede na položaj Jugoslavije v coni B. Popolnoma so se tudi strinjali z VP Luce, da gre nastali položaj kar najhitreje rešiti, kar kaže na določeno mero vpliva, ki ga je VP Luce vsekakor imela pri reševanju tržaškega vprašanja. Zgovorno je tudi mnenje pogajalca na ameriški strani Thompsona, ki je dejal, da je sicer to bila skoraj edina, vendar pomembna vloga VP Luce.¹²⁵

V nadaljevanju zasledimo še zanimiv članek v *New York Timesu*, 6. oktobra 1953, ki povzema podatke po »zanesljivem italijanskem viru«. Po podatkih naj bi VB in ZDA že v naslednjih urah ponudili temelj za rešitev tržaškega vprašanja, pri čemer se tudi pričakuje, da bo Italiji zagotovljena popolna enakopravnost kar se tiče cone A v primerjavi z Jugoslavijo in cono B. Vir je tudi zatrdil, da za predlogom stoji prav VP Luce, ki ji je vendarle uspelo prepričati Britance, da so podprli njihovo rešitev. Končno naj bi predlog podprli tudi VB in Francija. State Department je omenjene trditve zavrnil in poudaril, da ni mogoče govoriti o nikakršnem predlogu za dokončno rešitev, nedavne politične konzultacije z VB in Francijo pa je komentiral kot pripravo terena za neposredna bilateralna pogajanja med vladama Italije in Jugoslavije.¹²⁶

Po dolgotrajnih usklajevanjih kar se tiče taktike in *timinga* sta se ameriška in britanska stran vendarle sporazumeli, da bosta Italijo in Jugoslavijo postavili pred dejstvo ter jima predložili *fait accompli* z odločitvijo, da umaknejo upravo iz cone A in jo prepustijo Italiji. Medtem ko sta se zaveznici strinjali z odločitvijo, da bo dejanje vodilo v *de facto* rešitev, pa sta se razhajali pri mnenju ali bi tudi javno zavzeli stališče definitivnosti rešitve. Britanska stran se je zavzemala za javno razglasitev definitivne razdelitve STO, ameriška stran pa je zaradi strahu pred negativnim odzivom italijanske politike raje odločila, da se temu izogne.¹²⁷

VP Luce se je naposled strinjala z delitvijo teritorija med obe državi, ni se pa strinjala z odločitvijo državnega sekretarja Dullesa. State Department je po razgovoru s

¹²⁵ Campbell, str. 24-25 in str. 36-37.

¹²⁶ New York Times, October 7, 1953.

¹²⁷ Rabel, str. 150.

predsednikom vlade Pello opozorila, naj v končnem predlogu poudarijo začasni značaj britanske in ameriške izjave.¹²⁸ Naslednji dan je na State Department naslovila naslednje razmišljanje: »*We will now be imposing on a Pella definitive flat de facto Zone A-B solution which ... De Gasperi has consistently refused and Pella has publicly announced he will never accept. When the contents of official demarche become known they will be denounced by all parties here and there will follow a loss of prestige for the Pella government ... The Embassy feels the imposition of this now plainly definite official plan will have painful consequences to our basic interest vis-à-vis Italy.*«¹²⁹

5.3. Jesenska kataklizma¹³⁰

Dne 8. oktobra 1953 sta ZDA in VB javno razglasili, da umikata zavezniško vojaško upravo iz cone A in jo prepuščata italijanski upravi; pozneje se je uveljavil termin dvostranska izjava (*la dichiarazione bipartita dell'8 ottobre 1953; the October 8, 1953 Announcement*).¹³¹ Francoska stran je bila o tem obveščena šele dan prej, na kar je zunanji minister Georges Bidault tudi protestiral in izrazil dvome o uspehu anglo-ameriške akcije.

Razglas je potekal v rimski vladni palači Chigi, ob prisotnosti veleposlanikov Victorja Malleta in Clare Boothe Luce ter generalnega sekretarja italijanskega zunanjega ministrstva Vittoria Zoppija in pooblaščenega ministra Alberica Casardija. Poleg odločitve o prepustitvi uprave cone A Italijanom je razglas vseboval tudi tajni aneks, iz katerega je izhajalo, da VB in ZDA ne bosta poskušali preprečiti jugoslovanske priključitve cone B ter da na odločitev gledata iz vidika končne rešitve tržaškega vprašanja. Sicer sta se strani zavezali, da ne bosta nasprotovali morebitnim zahtevam po nadaljnjih bilateralnih pogajanjih glede manjših mejnih usklajevanj, vendar ne bosta zastopali interesov ene ali druge strani. Svetovni velesili sta tudi napovedali nasprotovanje v primeru jugoslovanske vojaške intervencije proti Italiji v coni A in se

¹²⁸ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, October 7, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 296-297.

¹²⁹ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, October 8, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 299-300.

¹³⁰ Tako Novak, str. 418-435.

¹³¹ Npr. Novak, str. 428; besedilo izjave npr. Duroselle, str. 388; De Castro, II, str. 585-8.

zavezali, da ne bosta nasprotovali morebitni aneksiji cone B s strani Jugoslavije.¹³² Glede na to, da je bila s tajnim aneksom seznanjena le Italija (Jugoslavija je bila istega dne seznanjena le z javnim delom besedila), sta se državi po razglasitvi znašle v nejasnem položaju. Vsaka si je izjavo namreč razlagala po svoje, tako da so bile strani priča različnim reakcijam (v Italiji, Jugoslaviji in v coni A). Pella se je takoj po razglasitvi zahvalil obema vladama, predvsem pa VP Luce za njeno uspešno posredovanje pri ameriški vladi. Poudaril je, da Italija pozdravlja izrečeno odločitev, vendar v kolikor slednja ohrani začasen značaj, saj bi v obratnem primeru naleteli na negativne odmeve ter na neodobravanje parlamenta, ki je zavezan za ščitenje interesov vseh Italijanov v STO.¹³³

Različni avtorji, ki so se ukvarjali z raziskovanjem tržaškega vprašanja in politične situacije v svetu v prvih povojnih letih so podobnega mnenja glede dvostranske britansko-ameriške izjave 8. oktobra 1953, namreč njeno šibko točko vidijo prav v tem, da ni bila jasno izrečena dokončnost odločitve o delitvi ozemlja in prepustitvi uprav obema državam.¹³⁴ Kljub temu pa je razglasitev v ameriških vladnih krogih povzročila val optimizma, saj je predsednik Eisenhower istega dne podal sliko dvostranske odločitve v smislu širšega geopolitičnega in strateškega stanja Evrope med hladno vojno: *»Today ... the British and American Governments made public a previously agreed upon position with respect to Trieste. Trieste has, of course, been for years a source of irritation and mutual recrimination between Italy and Yugoslavia. We need both nations as friends and we had therefore to try for some solution ... This is another step in a long series of things we have been attempting to do in order to strengthen America's political and security position vis a vis the Soviets. If this works – and I certainly can't think of any better solution of the problem because it is one of those that has no perfect answer – then we will vastly strengthen our position in the Adriatic and generate much greater confidence in all of western Europe. As of now, the mutual hostility between these two countries has largely neutralized any help that NATO could expect from them in times of emergency. Obviously, if both accept this solution ... we will have the chance to plan confidently*

¹³² Diego de Castro je v svoji monografiji objavil le javni del besedila dvostranske deklaracije, med tem ko o tajnem delu (dovoljenje s strani ZDA za priključitev cone B Jugoslaviji) ne govori, češ da italijansko zunanje ministrstvo nasprotuje javni objavi. O tajnem aneksu beremo v Novak, str. 428.

¹³³ De Castro, II, str. 587.

¹³⁴ Npr. Novak, str. 428-9; Rabel, str. 150; Editorial Note, FRUS, 1952-1954, VIII-302-3.

for the defense of the whole Alps region.»¹³⁵ Državni sekretar Dulles se je v nadaljevanju v telegramu VP Luce zahvalil za njeno spretno posredovanje v «pomembnem programu za Trst».¹³⁶ Glede na prve reakcije je bil prepričan, da je bila anglo-ameriška operacija uspešna, vsekakor pa naj bi po njegovem posredovanju VP Luce pripomoglo k povečanju ameriškega ugleda v Italiji. VP Luce se je Dullesu zahvalila za sporočilo in izrazila prepričanje, da bo odločitev glede Trsta skoraj neizogibno sprožila določene nevšečnosti, za katere pa je izrazila upanje, da bodo premagljive (»*The consequences of your Trieste decision must inevitably create difficulties elsewhere but I believe they will be overcome and be compensated for by increasing Italian cooperation with your European policies as the result of a great improvement in Italian-American relations.*«).¹³⁷

Pri tem se VP Luce ni zmotila, saj je britansko-ameriška izjava res povzročila novo krizo, celo večje od tiste, ki so jo uradni krogi pričakovali. Pella je uradno stališče italijanske vlade podal 9. oktobra in ponovno poudaril provizoričnost rešitve, dvostransko izjavo pa označil za delno izpolnitev tristranske izjave iz leta 1948. Italijanska desnica je bila načeloma z dvostransko izjavo zadovoljna, vendar je apelirala na takojšnje ukrepe italijanske vlade za zagotovitev prevlade tudi nad cono B. Največje kritike so prihajale s strani Komunistične stranke, katere vodja, Palmiro Togliatti, je vladi očital, da je sprejela modifikacije Pariške mirovne pogodbe in se je odpovedala tristranski izjavi iz leta 1948. V nadaljevanju ji je očital, da je sprejela enostavno delitev med conama, katero stanje *de facto* naj bi v prihodnosti zagotovo postalo stalno. Največ jeze je izjava vzbudila pri Jugoslovanih, ki so britansko-ameriško potezo označili kot velik udarec režimu in Titu osebno. Tito je v svojem govoru v Leskovcu, 10. oktobra 1953, opozoril, da bo Jugoslavija štela vkorakanje italijanskih čet v cono A za napadalno dejanje, in poudaril, da ima Jugoslavija pravico uporabiti sredstva, kot jih predvideva Ustanovna listina OZN, vključujoč tudi vojaško

¹³⁵ Rabel, str. 151; Editorial Note, FRUS, 1952-1954, VIII: 303-304.

¹³⁶ Svetovni mediji so na široko poročali o dogodku in glede vloge, ki jo je pri tem odigrala VP Luce je zgovorno npr. radijsko poročilo z 12. oktobra 1953, ki se glasi: »*Correspondent Ned Calmer in Rome this morning said that the decision to turn the western zone of Trieste over to Italy resulted largely from the proposals made by Clare Boothe Luce, the U.S. Ambassador to Italy. And our State Department reaffirmed the decision.*«, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports. Zanimivo je tudi radijsko poročilo z dne 14. oktobra 1953 z naslovom »Clare Luce may be Under Secretary of State«, iz katerega sledi, da so se v Rimu širile govorice, da naj bi Clare Boothe Luce napredovala in postala državna podsekretarka v State Departmentu, na njeno mesto pa naj bi prišel Mark Clark. NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports.

¹³⁷ Editorial Note, FRUS, 1952-1954, VIII: 303-304.

silo, če bi bilo to potrebno. Tito je v Skopju naslednji dan izjavil, da bo tisti trenutek, ko bo vstopil prvi italijanski vojak v cono A, tja vkorakala tudi jugoslovanska vojska. Sledil je še memorandum, ki ga je jugoslovanska vlada 12. oktobra poslala Generalnemu sekretarju OZN, v katerem je poudarila, da šteje za svojo pravico in dolžnost, da se v duhu 51. člena Ustanovne listine izvedbi sklepa 8. oktobra upre z vsemi sredstvi, pri čemer pa želi najprej ukreniti vse, da bi z neposrednimi pogajaji med ZDA, VB in Italijo v duhu 33. člen Ustanovne listine OZN odstranili nastali položaj. Prav tak predlog je vsebovala tudi nota z dne 12. oktobra 1953, ki je bila predana vladama ZDA, VB in Italije.¹³⁸ Razmere so se torej na enkrat zaostrele. Jugoslovanska vlada je v cono B poslala dodatne vojaške okrepitve, po večjih mestih pa je prihajalo tudi do napadov na britanska, ameriška in italijanska predstavništva.¹³⁹ Obstajala je velika nevarnost spopada jugoslovanske in italijanske vojske, zato je predsednik Eisenhower izdal ukaz Šesti floti mornarice, naj se premakne proti severu Jadrana. VP Luce je za nastalo situacijo uporabila metaforo (kot jo je uporabila junija 1953, ko ni želela vznemirjati predsednika Eisenhowerja, ker naj bi bil preveč zavzet z vrenjem korejskega lonca), češ da je sedaj zavrel tržaški lonec.¹⁴⁰

Zanimivo je opazovati nekoliko pristransko poročanje ameriških medijev, ki so bili pod vplivom Henryja Luce-a, kot izhaja tudi iz besedil radijskih poročil, ki so jih pripravljali za medijski koncern *Time* – z njimi je bila dnevno seznanjena tudi VP Luce. Dne 12. oktobra 1953 je dopisnik iz Rima Calmer poročal o demonstracijah v Jugoslaviji in Italiji, ki so bile posledica izjave 8. oktobra, pri čemer pa se je vidno postavljaj na stran Italijanov: »*Aside from a harmless demonstration of school boys in Trieste city and the flying of the Italian flag there, Italy remains officially unprovoked. If there's going to be further trouble it'll come from the Yugoslav side and not the Italians.*«¹⁴¹

Iz najbolj kritičnega položaja tržaškega vprašanja pa se je vendarle nakazovala pot k razjasnitvi, ki jo je predlagala ogorčena jugoslovanska stran. Rabel je jugoslovansko

¹³⁸ Npr. Novak, str. 430-4; Rabel, str. 150-3; Jeri, str. 275-282; De Castro, str. 596-608.

¹³⁹ New York Times je 10. in 11. oktobra poročal o jugoslovanskih izgredih na beograjskih ulicah. Med protestniki naj bi bili večinoma maldina, nekaj policistov in vojakov ter številni otroci. Peli so patriotske pesmi, hvalnice maršalu Titu in vzklikali slogane kot so 'Trst je naš!'.

¹⁴⁰ Rabel, str. 152.

¹⁴¹ »Mrs Luce Credited with gaining Trieste Zone for Italy«, October 12, 1953, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports.

gesto komentiral kot zelo pomensko, saj je šlo za vzoren primer, ko se je ena od prizadetih strani odločila za mirno pogajalsko pot.¹⁴²

Ameriški in britanski uradniki so se zadnje mesece leta 1953 posvetili usklajevanju stališč glede končnih pogajanj. Italija je vztrajala, da se izjava 8. oktobra prenese v prakso pred začetkom pogajanj ter da se v pogajanja vključi tudi francoska stran, jugoslovanska stran pa je kot pogoj za sodelovanje na konferenci postavila prav neizvršitev dvostranske izjave. Dodatno je položaj zapletla še SZ, ki je še vedno vztrajala pri izpolnitvi določb Pariške mirovne pogodbe (vzpostavitev STO pod okriljem OZN) in 13. oktobra protestirala v Varnostnem svetu OZN proti izjavi 8. oktobra. Italija in Jugoslavija sta se v nečem vendarle strinjali; obe sta namreč nasprotovali sovjetskemu predlogu, zato ga je lahko ameriška stran v njunem imenu gladko zavrnila.

S strani VP Luce je bilo v drugi polovici oktobra 1953 opaziti ponovno povečanje števila kritik na račun ameriške politike do tržaškega vprašanja. Zgovorno je pismo, ki ga je pisala C.D. Jacksonu najverjetneje konec meseca,¹⁴³ iz katerega sledijo očitki, da so njena priporočila glede izjave 8. oktobra pri ameriških akterjih odločanja naletela na gluha ušesa. »*There's a frightful hulabaloo in the press and all around the world that while maybe it was the right thing to do, it was done wrong. I am being given a good share of the blame for the way it was done. My mind is tranquil: I did not (podčrtano v originalu, op. T. M.) approve of the way it was done, and the State Department is littered with cables from me in the days before the decision was made, urging them to do it in quite a different way: Our Embassy presented a plan for a) consultation with Pella and Tito first, b) a series of demarches to make each accept, including military guarantees of borders if they did, a 5 power conference to discuss residual differences etc....*« Za italijanske reakcije je trdila, da so bile prav takšne, kot jih je sama predvidela, namreč vse kar je ameriška vlada izgubila zaradi državnih volitev v Italiji 7. junija 1953, naj bi po njenem mnenju nadoknadila z izjavo 8. oktobra 1953. Če bi izjavo tudi dejansko izvedli, kot je v nadaljevanju zapisala, bi Italija lahko ratificirala pogodbo o Evropski obrambni skupnosti še istega leta, Pella

¹⁴² Rabel, str. 150-153.

¹⁴³ Pismo VP Luce C. D. Jacksonu, nedatirano (najverjetneje konec oktobra 1953), NARA, LC, MD, CBL, 788.

pa bi utrdil svoj vladni položaj. Pismo se zaključuje s poudarkom na tem, da je pri vsej tržaški stvari pomembno vprašanje obvarovanja ljubljanskih vrat: *»I wish to God that somebody would make the President understand quite clearly that the real question now is NOT the frontiers of AB or even the EDC – it is the defense of the Ljubljana gap. What in God's name makes anyone believe that Tito will stand there when the Russians come through? Let me look through a crystal ball now, and tell you what he will do, just as sure as he is a dictator, a communist and a Slav. He will either join up – because of the final gravitational pull of Panslavia on the march – and the pressures within his own country to go home to the Kremlin (and all will be forgiven to him in a WAR) or he will stand pat until we ala Teheran and Yalta promise him great chunks of territory in Albania, Italy, Greece, and his hinterland ... This is for sure.«*

Kljub pohvalam in zahvalam, ki so prihajale s strani italijanske vlade se je VP Luce dobro zavedala, da bo trenutek petih minut slave kaj kmalu minil, ko bodo Italijani ugotovili, da je ameriški predlog v bistvu predvidel navadno delitev teritorija STO med obe državi, kar je tudi razbrati iz njenih poročil v State Department kmalu po razglasitvi dvostranske izjave 8. oktobra 1953. Podobnega mnenja je bil tudi *New York Times*, ki je v nadaljevanju 20. oktobra celo poročal o očitkih italijanskih politikov, češ da so se ameriški, britanski in francoski zunanji ministri boječe uklonili grozečim Titovim govorom.¹⁴⁴

Zgovoren je tudi zapis VP Luce, naslovljen na državnega sekretarja Dullesa, z dne 3. novembra 1953,¹⁴⁵ v katerem izraža veliko presenečenje in skorajda ogorčenje (*»I cannot believe that the U.S. seriously intends to back-track, weasel, wench, renege or ... »finesse« its decision to proceed with the transfer... of Zone A«*) nad ameriškim stališčem, ki je postavljalo paritetni položaj Italije v coni A za temelj nadaljnjih pogajanj med državama. V nadaljevanju je postavila še pomenljivo retorično vprašanje *»What price has Tito's face if America loses face in the eyes of whole Europe?«*, Dulles pa ji je v odgovor napisal, da lahko računa na njegovo trdno podporo, pri čemer je še pohvalil njena zavzemanja za rešitev nerodnega zastoja, ki je

¹⁴⁴ *New York Times*, 9. oktober 1953.

¹⁴⁵ Pismo VP Luce državnemu sekretarju Dullesu, 3. november 1953, NARA, LC, MD, CBL, 788.

nastal glede tržaškega vprašanja.¹⁴⁶ Glede vpliva VP Luce na celotno dogajanje je zgovoren tudi stavek iz istega dokumenta: »*For my part (Dulles, op. T. M.) I want you to know that your views have been under study in the Department and will be given very full attention*«.

Ameriška in britanska stran sta se torej zaradi zaostrenih razmer odločili, da še ne bosta umaknili svojih vojakov iz cone A. Po nekaj tedenskem statusu quo, ko je kljub temu postalo jasno, da se izjava še ne bo izvajala, se je italijanska javnost začela obračati proti Američanom in Britancem. O preobratu v italijanskem javnem mnenju je poročala tudi VP Luce. Na njeno oceno o italijanski politični situaciji ter zapletih okrog reševanja tržaškega vprašanja, dne 1. novembra 1953,¹⁴⁷ ji je predsednik Eisenhower odgovoril: »*I assure you first that, so far as I know, we have no intention of weaseling on our October eighth decision on Trieste. Because there were some unexpected reactions, there has been a corresponding amount of delay, coupled with some confusion, in trying to get things on the rails again. Specifically, we did not expect the enthusiastic official and public reaction from the Italian side. This unquestionably made Tito feel that he had to react adversely and much more vehemently...*«.¹⁴⁸

Tu velja omeniti tudi protestno pismo, ki ga je VP Luce naslovila na državnega sekretarja Dullesa 27. oktobra 1953, v katerem se pritožuje, da je ameriško veleposlaništvo v Rimu slabo in z velikimi zamudami obveščeno o določitvah centralne vlade, pri čemer jim onemogočajo, da bi odločitve pravočasno komentirali. VP Luce se v pismu nanaša na tristranske predloge glede rešitve tržaškega vprašanja, ki so jih pripravljale ameriška, britanska in francoska vlada, ter pošiljale svojim ambasadam v Rimu, prav tako pa je protestirala glede besedila izjave z dne 8. oktobra 1953, ki naj bi ga osebno prejela šele 24 ur pred razglasitvijo, medtem, ko so bili Britanci o vsem obveščeni že 6. oktobra. Pismo zaključuje kot sledi: »*I think it only just to keep the record quite clear between the Department and the Rome Embassy.*

¹⁴⁶ The Secretary of State to the Ambassador in Italy (Luce), November 19, 1953, FRUS 1952-1954, VI: 1639.

¹⁴⁷ Memorandum by the Ambassador in Italy (Luce) – »Estimate of the Italian Situation«, ki ga je poslala predsedniku Esienhowerju ter J.F. Dullesu in Alanu Dullesu (direktor CIA), 3. november 1953, FRUS, 1952-1954, VI: 1631-1634.

¹⁴⁸ The President to the Ambassador in Italy (Luce), November 7, 1953, FRUS 1952-1954, VI:1634-1635.

While I constantly and forcefully urged action and decision on the Trieste question, I was not informed in time to comment on the text or the actual modality of the decision finally taken. And we are not now being simultaneously informed with the British and French embassies on the text and modalities of the new proposals which, I gather (from the British) I may be expected to present shortly to the Italian Government.»¹⁴⁹

Pismo jasno kaže na to, da so v State Departmentu vendarle znali razumeti, kadar je šlo za očitna pretiravanja s strani njihove veleposlanice v Rimu, tako da so, predvsem kadar se je sprejemalo pomembne odločitve, ravnali neodvisno od njenih priporočil.

Dne 20. oktobra 1953 je državni sekretar Dulles izjavil, da bodo ZDA in VB držali obljubo glede predaje uprave cone A Italiji, vendar pa vladi še nista imeli izdelanega jasnega načrta glede časovnih določb umika zavezniške uprave. Omenil je tudi možnost pet-stranske konference za rešitev nastalega položaja.¹⁵⁰ O čimprejšnji predaji oblasti v coni A so razpravljali tudi na 167. zasedanju VS OZN 22. oktobra 1953. Predsednik italijanske vlade Pella je računal, da bo Italija prevzela upravo 4. novembra (obletnica, ko je Trst leta 1918 prešel pod Italijo), pri čemer bi dogodek primerno počastili, kot se to spodobi za ameriški 4. julij.¹⁵¹

Med tem, ko so se v Trstu odvijali hudi poulični neredi, ki so se začeli 3. novembra in dosegli višek 6. novembra,¹⁵² so se 6. novembra 1953 množice proti anglo-ameriških

¹⁴⁹ Pismo VP Luce državnemu sekretarju Dullesu, 27. oktober 1953, NARA, LC, MD, CBL, 632.

¹⁵⁰ »Mrs Dulles and Mrs. Luce bear Responsibility for Trieste Decision«, October 20, 1953, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports.

¹⁵¹ »Pella tells Luce and Mallet Italy will take over Trieste Zone«, October 10, 1953, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports, Washington Office.

¹⁵² Mesto Trst 3. novembra slavi praznik Sv. Justa (zavetnik mesta), poleg tega pa so tega dne tudi slavili 35. obletnico, ko so se v Trstu izkrcali prvi italijanski vojaki. Župan Gianni Bartoli je kljub prepovedi s strani generala J. Wintertona ob tej priložnosti razobesil italijansko zastavo, vendar jo je moral na njegov ukaz kmalu za tem odstraniti. To je seveda med italijanskim prebivalstvom povzročilo ogorčenje in na cestah so se začele zbirati množice ljudi. Naslednji dan je Komite za obrambo italijanstva v Trstu in Istri na čelu z županom Bartolijem organiziral konvoj 50 avtobusov, 150 avtomobilov in 50 motorjev, ki se je odpravil proti vojaškemu spomeniku v Redipugli. Po povratku nazaj v Trst se je okoli 1000 ljudi zbralo na železniški postaji, od koder so se napotili proti glavnemu trgu. Pred mestno palačo so poskušali razobesiti italijansko zastavo, vendar jih je civilna policija pod vodstvom britanskega majorja M. H. R. Carregherja pregnala in zasegla zastavo. Množica se je v večernih urah začela spopadati s civilno policijo. Dne 5. novembra so se neredi nadaljevali. Pred sedežem civilne policije pri cerkvi Sv. Antona novega se je zbrala skupina tristo ali štiristo študentov in napadla pripadnike civilne policije, ki je odgovorila s silo. Dva protestnika sta bila ubita in petnajst je bilo ranjenih. Dne 6. novembra je bil Trst priča vrhunca nemirov, ki so se začeli že na vse zgodaj zjutraj na glavnem trgu, kjer so protestniki napadli policijo z orožjem. Rezultat je bil dva mrtva in nekaj čez trideset ranjenih. Okoli poldne je prišlo pred poslopjem Prefektore do ponovnih spopadov protestnikov s policijo, kjer sta bili zopet ubiti dve osebi in veliko ranjenih. Protesti so trajali do večera (Novak, str. 439-444).

privržencev zbrale tudi okrog ameriškega veleposlaništva v Rimu. VP Luce se je v avtomobilu približevala ambasadi (verjetno se je vračala s pogovora pri predsedniku vlade Pelli, ki je med drugim tudi poklical na konzultacije italijanskega veleposlanika v Londonu), ko je slednji obtičal v množici. Pogumna VP Luce je stopila iz avtomobila in se peš odpravila proti poslopju vile Taverna, kjer je kljub svarilom sodelavcev, naj se vendar umakne v poslopje veleposlaništva, s stopnišča nagovorila ježno množico. Izrazila je pripravljenost, da sprejme na pogovor delegacijo protestnikov, vendar se množica naposled ni organizirala in izbrala predstavnikov, ki bi šli na pogovor k VP Luce. Dogodek je močno odmeval v takratnih italijanskih in ameriških medijih, predvsem pa je bil poudarek na korajži na videz šibke svetlolase dame (*»Mrs. Luce is facing a turbulent situation with a courage that could be imitated by even mere male Ambassadors«*).¹⁵³

Nemiri v Trstu so vznemirili tudi uradne ameriške kroge, vendar pa s tem italijanski skrajneži niso dosegli takojšnjega umika britansko-ameriške vojaške uprave. Uradna izjava State Departmenta je bila precej ostra in odločna, kot jo povzema radijsko poročilo 6. novembra 1953: *»The official statement of the State Department angrily makes it clear tonight that it will not be pressured by bomb-hurling Italian rioters in Trieste into quick withdrawal of American troops in the Allied Occupation Zone.«*¹⁵⁴ Nemiri so tudi povzročili razkol med pro-italijanskimi strankami in skupinami v Trstu in kar je še pomembnejše, izpodkopali so tla pod nogami Pellevi vladi.¹⁵⁵

Reakcija VP Luce na nedavne novembrske dogodke je bila seveda ponovno v prid Italijanom in po poročanju *New York Timesa* je poskušala s Pello oblikovati temelje za začetek konference petih. Nadaljevala je s prizadevanji, da bi svojo vlado prepričala v nujo izpolnitve dvostranske izjave 8. oktobra 1953. *«I hope I may be permitted not as an Ambassador of the United States but as a friend of Italy and as one who like many of you has known profound sadness to express my emotion at the great grief that has*

¹⁵³ Npr. »Californian mentions Mrs. Luce in Rioting Remarks«, »Ambassador Luce faces Turbulent Situation with Courage«, »Mrs. Luce watches calmly as students riot nearby«, »Ambassador Luce Unmolested by Demonstrators at American Embassy in Rome«, »Ambassador Luce Views Demonstrations outside Embassy«, November 6, 1953, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports.

¹⁵⁴ »Californian mentions Mrs. Luce in Rioting Remarks«, November 6, 1953, NARA, LC, MD, CBL, 637, Ambassadorial File, Radio Reports.

¹⁵⁵ Npr. Novak, str. 438-442.

stricken in this tragic way the city so very dear to all Italian hearts.«¹⁵⁶ VP Luce je opozarjala na to, da se lahko zgodi padec Pellove vlade zaradi vse manjše podpore s strani monarhistov glede tržaškega vprašanja. Šla je celo tako daleč, da je svojim uslužbencem naročila, naj izdelajo tajno študijo o posledicah, ki bi jih utegnil imeti na ZDA morebitni prevzem komunistične oblasti v Italiji.¹⁵⁷

Proti koncu novembra so se strasti med Italijo in Jugoslavijo polegile in 5. decembra 1953 sta se strani dogovorili za umik svojih vojsk z meje, kar je trajalo do 20. v mesecu. Poglavitna naloga, s katero sta se morali soočiti vladi VB in ZDA je sedaj bila najti sprejemljiv okvir, znotraj katerega bi v nadaljevanju potekala italijansko-jugoslovanska pogajanja. Ko se je leto bližalo koncu, je postalo jasno, da se Dullesova optimistična pričakovanja glede čimprejšnje rešitve tržaškega vprašanja vendarle ne bodo izpolnila.¹⁵⁸

¹⁵⁶ New York Times, November 7, 1953.

¹⁵⁷ The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, November 30, 1953, FRUS, 1952-1954, VI: 1640-1642.

¹⁵⁸ Rabel, str. 153.

6. POGAJANJA ZA TRST LETA 1954 IN RAZPLET KRIZE – ODMEVI O VLOGI CLARE BOOTHE LUCE

Po tem, ko sta bodisi Italija bodisi Jugoslavija decembra 1953 zavrnila nekaj ameriških in britanskih predlogov glede dokončne rešitve tržaškega vprašanja,¹⁵⁹ so se zahodne zaveznice odločile, da bodo pripravile novo strategijo za pripravo nadaljnjih pogajanj, ki bi pripeljala do kompromisa in uspešne rešitve tržaškega vprašanja. Direktor sektorja za evropske zadeve Julius Holmes in pozneje veleposlanik ZDA v Londonu je na podlagi priporočil ameriškega veleposlaništva v Beogradu predlagal tristopenjski pristop za rešitev tržaškega vprašanja.¹⁶⁰ Prvi korak bi predstavljala dokončna tristranska *demarša* Titu za pridobitev njegovega konsenza glede pripravljalnega srečanja. Drugi korak (če Tito ne bi privolil) bi predstavljal tristranski pristop k italijanski vladi za zagotovitev konsenza glede brezpogojnega pripravljalnega srečanja petih veleposlanikov, kot je predlagal britanski zunanji minister Eden in tretji korak, ki bi bil storjen v primeru, če bi se prva dva izjalovila, pa je bil naslednji: pred nadaljnjo implementacijo izjave z dne 8. oktobra 1953, bi ameriška stran britanski strani predlagala neposredna ameriško-britanska pogajanja z Jugoslavijo. Glavni namen je torej bil, da bi obe prizadeti strani privolili v pet-stransko konferenco, v obratnem primeru pa bi ZDA in VB predlagali jugoslovanski vladi, da bi se skupaj sestali v Londonu ali Washingtonu, kjer bi se tajno (brez Italije) dogovorili glede tržaškega vprašanja.

Italija in Jugoslavija sta predlog brezpogojnega pet stranskega srečanja zavrnila, zato sta se ZDA in VB odločili, da izpeljeta tretji korak zgoraj omenjenega Holmesovega načrta. Dogovorili sta se, da bodo pogajanja potekala na ravni veleposlanikov in sicer v najstrožji tajnosti v Londonu, pri čemer velja omeniti dejstvo, da si je VP Luce močno prizadevala, da bi se pogajanja čim prej začela. O tem priča glavni ameriški pogajalec Llewellyn E. Thompson, ki je v pogovoru z Johnom C. Campbellom razkril

¹⁵⁹ Ameriški pogajalec L.E. Thompson je bil mnenja, da so bili predlogi zavrjeni zato, ker so bili podani javno, kar je posledično za prizadeti vladi pomenilo velik pritisk s strani obeh javnosti. Ves uspeh za sprejetje Londonskega memoranduma je pripisal tajnosti pogajanj, ki so potekala v Londonu od januarja do oktobra 1954 (Campbell, str. 25).

¹⁶⁰ »Editorial Note«, FRUS, 1952-1954, VIII: 347; »The Council of Embassy in Yugoslavia (Wallner) to Julius C. Holmes of the Bureau of European Affairs«, December 22, 1953, FRUS, 1952-1954, VIII: 352-56.

nekaj zanimivih dejstev glede zadnje faze pogajanj v jugoslovansko-italijanskem sporu.¹⁶¹ Thompson je bil izbran za glavnega ameriškega pogajalca zato, ker je veljal za dobrega poznavalca SZ ter verjetno tudi zato, ker je bil v tistem času veleposlanik v Avstriji (od 1952 do 1955)¹⁶² in je bil bliže samim zapletom med sosednjima državama. Na britanski strani je bil izbran takratni pomočnik državnega podsekretarja pri zunanjem ministrstvu Sir Geoffrey W. Harrison,¹⁶³ na jugoslovanski strani pa takratni veleposlanik v Londonu Vladimir Velebit, v čigar rezidenci je potekala večina pogajanj z ostalima dvema pogajalcema. Italijansko stran je v nadaljevanju zastopal takratni veleposlanik v Londonu Manlio Brosio.

Namen pogajanj, ki so se začela 2. februarja 1954 v Londonu (Lancaster House)¹⁶⁴ med jugoslovanskimi, britanskimi in ameriškimi predstavniki, je bil proučiti celotni položaj v zvezi s tržaškim vprašanjem in na temelju tega ustvariti realno podlago za sporazumno ureditev vprašanja. Ker ti razgovori niso bili povezani z že zastavljenimi rešitvami, je Jugoslavija vanje privolila, saj je bilo to v skladu z njenim celotnim prizadevanjem po 8. oktobru 1953. Thompson in Harrison sta imela torej namen najti formulo, po kateri bi se tri države, ki so takrat upravljale cono A in cono B STO sporazumele o najboljši rešitvi glede določitve meje med državama. Po opravljeni prvi fazi (dogovor med tremi) bi sledila naslednja faza, ko bi ZDA in VB predložili predlog italijanski strani in sledila bi ločena pogajanja med Italijo, ZDA in VB. V zadnji fazi bi ZDA in VB odigrali vlogi posrednikov, pri čemer bi stranema pomagali, da končno dosežeta kompromis. Italija in Jugoslavija sta naposled sprejeli predlog tristopenjskega postopka pogajanj.

¹⁶¹ Campbell, str. 25.

¹⁶² Llewellyn E. Thompson je svojo doživljenjsko diplomatsko kariero začel leta 1929. Služboval je v Kolumbiji, Švici in Rusiji, bil je vodja oddelka za SZ v State Departmentu ter v nadaljevanju svetovalec državnega sekretarja ob večjih mednarodnih srečanjih (kot npr. Konference v San Franciscu leta 1945, Berlinske konference leta 1945, Sveta ministrov v Londonu, tudi leta 1945). Prisostvoval je tudi pogajanjem o mirovni pogodbi z Italijo ter nenazadnje pogajanjem, ki so pripeljala do podpisa Londonskega memoranduma leta 1954. (Campbell, str. 23-24).

¹⁶³ Sir Geoffrey W. Harrison je bil tudi izkušen diplomat, ki je kariero začel leta 1932 in služil na diplomatskih mestih v Tokiju, Berlinu, Bruslju in Moskvi, po pogajanjih pa je bil veleposlanik v Iranu, Braziliji in SZ (Campbell, str. 46).

¹⁶⁴ Ameriška stran se je sicer zavzemala za to, da bi pogajanja potekala v Washingtonu, kjer bi bilo po njihovem mnenju več pogojev za tajnost pogajanj, vendar je nato Jugoslavija izrazila željo, da bi se srečanja odvijala v Londonu – tako zaradi bližine, kot tudi zaradi dejstva, da je tržaško problematiko veliko bolj obvladal takratni veleposlanik v Londonu kot tisti v Washingtonu.

Dne 4. januarja sta ameriška in britanska veleposlanika predstavila predlog o postopnih pogajanjih na ravni veleposlanikov francoskemu zunanjemu ministru Georgesu Bidaultu. Bidault je seveda protestiral, saj sta ZDA in VB sprejeli sklep ne da bi o tem obvestili Francijo in odločil se je, da francoska stran pri teh pogovorih ne bo sodelovala. In prav to je bil odgovor, ki sta ga ZDA in VB želeli slišati. Francija od tega trenutka naprej pa vse do zaključka pogajanj ni igrala nikakršne vloge, saj je imela tudi veliko težav sama s seboj in z vojno v Indokini.¹⁶⁵

Pogajanja z Jugoslavijo so se začela 2. februarja in trajala do 31. maja 1954. Na eni strani sta torej bila Harrison in Thompson in na drugi Velebit. Nobena stran sicer ni imela veliko manevrskega prostora za pogajanja; ameriško-britansko stališče je bilo doseči dogovor z Jugoslavijo o delitvi teritorija, pri čemer so si prizadevali za delitev po obstoječi meji med obema conama, pri tem pa si niso smeli dovoliti večjih odstopanj, saj so morali tudi italijanski strani zagotoviti dogovor iz 8. oktobra 1953. Po drugi strani je Tito vztrajal pri tem, da bo kakršenkoli predlog, ki bi spreminjal obstoječe stanje statusa quo v izgubo Jugoslavije, zavržen.¹⁶⁶ Thompson se je med pogovori držal navodila State Departmenta, ki mu je velelo, naj tržaško vprašanje postavi v širšo perspektivo kolektivne varnosti, pogovori pa naj temeljijo na ponujeni 'rešitvi v paketu'. Takratni namestnik državnega sekretarja Walter Bedell Smith je Thompsonu v pismu sporočil, da pomeni tržaško vprašanje v ameriški perspektivi ne zgolj italijansko-jugoslovanski lokalni spor, temveč za ključno območje z gospodarskim, vojaškim in političnim pomenom svobodnega sveta, ki se bori proti sovjetski ekspanziji. Pozitiven razplet bi imel pomembnejše posledice za Kremelj, kakor za sami državi v sporu. Zato je Thompsonu predlagal: »*we are therefore seeking a 'package deal' which would put Italo-Yugoslav relations on a permanently sound basis ... and would enable both parties to accept sacrifices in a Trieste settlement that neither could accept if the deal were narrowly confined to the Trieste problem.*« ZDA so se torej zavzemale za delitev po etnični liniji, ki bi Italiji pustila obalni pas, v katerega bi bili vključeni Koper, Izolo in Piran. Za Jugoslovane pa bi moral biti zagotovljen prostor v tržaškem pristanišču ter neoviran dostop do njega.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Novak, str. 450.

¹⁶⁶ Novak, str. 451.

Med pogovori sta se tako oblikovali dve možni rešitvi. Prva je bila delitev STO ob manjši spremembi tedanje demarkacijske črte med obema conama v korist Jugoslavije in z jamstvom obeh velesil, da ne bosta podpirali nadaljnjih pretenzij nobene izmed neposredno prizadetih strani. Druga možnost, ki je postala ključni problem prve faze pogovorov, je bila zagotovitev izhoda na morje v Trstu oziroma v njegovi bližini za Jugoslavijo, v zameno pa bi Italiji pripadli etnični italijanski otoki v coni B (Koper, Izola in Piran). Jugoslovanska stran je zahtevala izhod na morje na področju Škednja in Žavelj, za to pa je ameriško-britanska stran zahtevala velike kompenzacije v korist Italije v coni B, na kar pa jugoslovanska stran ni bila pripravljena pristati. Po dolgotrajnih pogovorih je bila vendarle 31. maja 1954 sprejeta kompromisna rešitev, ki jo Jeri opisuje tako: »razširitev jugoslovanske civilne uprave na cono B, oziroma italijanske na cono A, premaknitev demarkacijske črte od Debelega na Tenki rtič, v korist Jugoslavije, ohranitev prostega pristanišča v Trstu, recipročni statut za zaščito manjšin, prepoved preganjanja zaradi politične aktivnosti v zvezi z reševanjem tržaškega vprašanja, ureditev finančnih vprašanj med obema državama in ukrepi, ki naj bi izboljšali sodelovanje.«¹⁶⁸

Intervjuji z glavnimi pogajalci, ki jih je objavil Campbell leta 1976, kažejo na to, da je imel vodilno vlogo ameriški pogajalec Thompson. Državni sekretar Dulles je sicer vseskozi spremljal pogajanja in potrdil širšo strategijo, vendar je detajle in taktiko pogajanj prepustil Thompsonu. Vlogi VP Luce in takratnega VP ZDA v Beogradu Jamesa Riddlebergerja je Thompson ocenil kot pomembni, saj sta oba prispevala k temu, da so se pogajanja začela kmalu po zaostitvi odnosov med državama novembra 1953. Za VP Luce je Thompson še dodal, da ji gre pripisati velike aktivnosti med samimi pogajanci, saj je neprestano opozarjala washingtonske politične akterje, da je potrebno čim prej najti rešitev, ki bi bila v prid Italijanom. Jugoslovansko stran je krivila za zavlačevanje pogajanj in trdila, da bi dolgotrajno iskanje rešitve lahko ogrozilo ameriški položaj v Evropi, Italija pa bi zaradi nestabilnega položaja zlahka postala tarča komunistov.¹⁶⁹

¹⁶⁷ »The Acting Secretary of State to the Ambassador in Austria (Thompson)«, January 28, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 368-371; Rabel, str. 154-155.

¹⁶⁸ Jeri, str. 285.

¹⁶⁹ Campbell, str. 24.

Pred prvo fazo pogajanj se je VP Luce odpravila v Washington na konzultacije, saj je bila zelo zaskrbljena zaradi morebitnega neuspeha pogajanj in posledic, ki bi jih pri tem utrpela italijanska politika, poleg tega pa so jo še skrbeli predlogi določenih kongresnih skupin, ki so se zavzemali za oživitev izolacionizma v ameriški zunanji politiki, kakor je razvidno iz nedatiranega pisma, ki ga je naslovila pred odhodom v Washington na C. D. Jacksona.¹⁷⁰ V osnutku pisma, naslovljenega na državnega sekretarja Dullesa je ponovno izrazila zaskrbljenost nad stanjem v Italiji kar se tiče komunizma ter ameriški vladi svetovala, naj nadaljuje z dosedanjo pomočjo v zameno, da bi se italijanska vlada obvarovala pred njim.¹⁷¹ VP Luce je State Departmentu v nadaljevanju predlagala, kako naj postopa pri tajnih pogajanjih z Jugoslavijo, pri čemer jim je tudi svetovala, katere taktike naj uporabijo. Menila je, da bi ameriška stran imela največ možnosti za uspeh tako, da bi začetne pogovore omejila na tiste točke, o katerih se obe strani načeloma strinjata. Po njenem, bi morali z jugoslovansko stranjo načeti vprašanje Trsta, saj naj bi Jugoslovani le doumeli, da je Trst italijansko mesto. Dogovoriti bi se morali glede dostopa do morja ter o ekonomskih in trgovskih olajšavah za jugoslovansko stran in kot nadaljuje »*From the port, discussion should proceed to the necessity of the Italians having land access to the city. This would involve the delineation of the coastal strip between the city of Trieste and the Italian frontier. Only when agreement had been reached on these two points would the matter of Italian minorities in Zone B and Slovene minorities in Zone A be taken up.*«¹⁷² VP Luce je v pogovoru s funkcionarjem State Departmenta D. G. Nesom ponovno poudarila pomen čimprejšnje rešitve tržaškega vprašanja za Italijo in pomen izjave 8. oktobra 1953, ki je pripomogla k temu, da je Pella uspel sestaviti vladajočo koalicijo. V primeru, da bi se rešitev preložila za dobo enega leta, bi to Italiji prineslo zgolj malo pozitivnih posledic in v primeru, da bi se pogovori v Londonu izjalovili, bi bila edina možna rešitev implementacija izjave z dne 8. oktobra 1953. Zanimivo je, da tokrat VP Luce ni pozivala k takojšnji in dramatični reakciji ameriške vlade, temveč je pozvala k premišljeni akciji, ki bi Italijanom le postopoma prepuščala mesta v administraciji. V zaključku je ponovno omenila, da dokler se ne reši tržaško vprašanje, Italija ne bo podpisala pogodbo o Evropski obrambni

¹⁷⁰ Pismo VP Luce C. D. Jacksonu, nedatirano (napove prihod na politične konzultacije v Washington konec decembra 1953); NARA, LC, MD, CBL, 635, Trieste File.

¹⁷¹ Osnutek pisma VP Luce Dullesu, 24. decembra 1953, v katerem sporoča, da bo prispela v New York 27. decembra; NARA, LC, MD, CBL, 787.

skupnosti, saj naj bi vsak dan zamude šibil položaj Italije znotraj NATO ter prav tako njeno zmožnost in voljo za sodelovanje v zahodni obrambni sferi.

Tako italijanski kot tudi ameriški mediji so obširno poročali o prihodu VP Luce v Washington januarja 1954 in nekateri celo namigovalio njenem morebitnem odstopu z mesta veleposlanice v Rimu. *New York Times* je poročal o tem, da je bil to njen prvi odhod v domovino po pričetku diplomatske kariere leta 1953, zato naj bi se VP Luce tudi sestala z vodilnimi osebami v diplomaciji, obrambi in obveščevalnih službah. Na tiskovni konferenci 3. januarja 1954 je podala izjavo, da se je pogovarjala z državnim sekretarjem Dullesom ter visokimi funkcionarji iz State Departmenta. Pogovarjala naj bi se o politični situaciji v Italiji in o težavah, s katerimi se je soočala Pellova vlada, pri čemer pa naj ne bi bilo govora o tržaškem vprašanju.¹⁷³ Tu lahko predpostavljamo, da je podala diplomatsko izjavo, usklajeno z navodili glede stroge tajnosti, v kateri naj bi potekala nadaljnja pogajanja v Londonu, nikakor pa to ne pomeni, da se je povsem odmaknila s prizorišča tržaškega vprašanja.

Med njenim obiskom je izbruhnil tudi diplomatski škandal, ki so ga v Rimu pripravili pripadniki komunistične stranke. Šlo je za reakcijo na neuradno novinarsko konferenco, ki jo je imela VP Luce 5. januarja v hotelu Mayflower. Na konferenci je po poročilih medijev izjavila, da »italijanska krščanska vlada ni sprejela nobenih ustreznih ukrepov za nasprotovanje komunizmu; tiska jim časopise, nikoli jih ne napada preko svojih medijev, daje jim na razpolago vladne prostore, dovoljuje vzpostavljanje trgovinskih vezi z Vzhodom, ki polnijo blagajne Stranke komunistov (PCI); dolarji, ki prihajajo iz ZDA bogatijo denarnice bogatih, namesto, da bi ublažili revščino; od 17 milijonov komunistov v Evropi, jih je v Italiji 8; in nenazadnje, Italija bi lahko v roku dveh do treh let prešla na drugo stran železne zaves«. ¹⁷⁴ Pred poslopjem ameriškega veleposlaništva v Rimu so 20. februarja 1954 našli ročno granato, kar je bilo po vsej verjetnosti povezano z nedavnimi polemikami glede nastopa VP Luce proti komunizmu.¹⁷⁵ *New York Times* je 27. marca poročal o zbiranju podpisov 35-ih poslancev italijanske levice, ki si je prizadevalo za to, da

¹⁷² »Memorandum of Conversation, by David G. Nes of the Office of Western European Affairs«, January 4, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 358-359.

¹⁷³ *New York Times*, January 3, 1954.

¹⁷⁴ *L'Europeo*, »Il segreto di pulcinella« /Javna skrivnost/, 4. april 1954, NARA, LC, MD, CBL, 637/4.

italijanska vlada razglasi VP Luce za *persono non grato*, kar v diplomaciji pomeni vabilo državi pošiljateljici, naj svojega diplomata odpokliče. V izjavi, ki so jo podpisali, je navedeno naslednje: »Veleposlanica ZDA Clare Boothe Luce v Italiji ni več *persona grata*, kar utemeljujemo z njenim neopravičljivim in žaljivim vmešavanjem v notranjepolitične zadeve naše države«. ¹⁷⁶ Izjava ni bila potrjena v parlamentu, je pa še dolgo odmevala v vseh večjih italijanskih in ameriških medijih. VP Luce je svoje izjave zanikala.

Med obiskom VP Luce v ZDA je v italijanskih vladnih krogih vrelo. Dne 5. januarja je Pellova vlada padla po neuspelem poizkusu menjave ministrskih pozicij z namenom utrditve podpore znotraj Krščanske demokracije. Predsednik Einaudi je nato 12. januarja poveril takratnemu ministru za notranje zadeve Amintoreju Fanfaniju nalogo, naj sestavi novo vlado, kar mu je tudi 19. januarja uspelo, vendar 30. januarja vlada ni dobila podpore v parlamentu. Nalogo za sestavo nove vlade je Einaudi tokrat poveril nekdanjemu ministru za notranje zadeve v De Gasperijeви vladi Mariu Scelbi. Ta je tako sestavil novo vladno koalicijo, v kateri je bilo 14 ministrov iz vrst Krščanske demokracije, 4 Social demokrati in 3 iz Liberalne stranke. Dne 10. marca je bila Scelbova vlada potrjena v parlamentu. ¹⁷⁷

V času omenjenih preobratov v Italiji in obiska VP Luce v Washingtonu je *New York Times* na široko razpravljal o komunistični nevarnosti, ki preti Italiji ter pomenu ameriške politike v Evropi. Za ZDA je bila Italija še vedno najpomembnejša partnerica znotraj NATO, saj je predstavljala vez med jugozahodnim krilom v Grčiji in Turčiji, poleg tega pa je še neposredna soseda Jugoslavije. ¹⁷⁸ Iz člankov *New York Timesa* je moč razbrati močan vpliv zakoncev Luce, saj so se njuna stališča velikokrat zrcalila v komentarjih in razmišljanjih takratnih novinarjev. Eden takih primerov je tudi predpostavka, da si je ameriška politika zadala neizvedljivo nalogo, s tem da poskuša rešiti tržaško vprašanje, vzpostaviti prijateljske odnose med Italijo in

¹⁷⁵ »Ambassador Luce not in Embassy when Granade Found«, 20 February, 1954, Radio Reports, NARA, LC, MD, CBL, 638/4.

¹⁷⁶ New York Times, March 27, 1954.

¹⁷⁷ »Editorial Note« No. 763 in »Editorial Note No. 764«, FRUS, 1952-1954, VI: 1650.

¹⁷⁸ New York Times, January 7, 8, 10, 1954.

Jugoslavijo ter prepričati Italijo, naj se pridruži v obrambno zvezo z Jugoslovani, Grki in Turki.¹⁷⁹

Kar se tiče tržaškega vprašanja, se je nova Scelbova vlada zavzela za bolj zmerna stališča, pri čemer je podpirala takšno rešitev, ki bi odgovarjala obema prizadetima stranema in postavila temelje za prijateljsko sodelovanje med državama. V primerjavi z De Gasperijevo vlado, ki je brezkompromisno vztrajala na tristranski izjavi iz leta 1948 ter vojaškimi pritiski Pellove vlade, je vlada Scelbe izbrala novi realistični pristop do končne rešitve tržaškega vprašanja. Prvič se je tudi ponovno imenovala samostojna funkcija zunanjega ministra, ki ga je vse od odstopa C. Sforze leta 1951 predstavljal sam predsednik vlade. Scelba je na mesto zunanjega ministra imenoval Attilia Piccionija iz vrst Krščanske demokracije. Obenem je Diego de Castro, ki se ni strinjal z novimi bolj zmernimi usmeritvami vlade, ponovno ponudil odstop, ki je bil tokrat sprejet, tako da je bil že 10. aprila imenovan novi politični svetovalec ZVU v coni A STO markiz Cristoforo Fracassi.¹⁸⁰

Če se vrnemo na prvo fazo pogovorov, ki so potekala med tremi 'okupacijskimi silami' STO in opazujemo ameriška stališča, lahko vidimo, da niso bila več tako pro-italijanska, prav tako pa je tudi viden manjši vpliv VP Luce, ki se je po vrnitvi iz Washingtona posvečala bolj italijanski notranjepolitični situaciji in je problematiko tržaškega vprašanja prepustila svojim nadrejenim. Rabel meni, da so se ameriška stališča v tej fazi začela nagibati k etnični rešitvi (se pravi prepustitvi obalnega pasu od Kopra do Pirana Italiji), vendar se za to niso zavzemali za vsako ceno. Kmalu je postalo jasno, da je za ZDA pomembnejše od vztrajanja na pro-italijanskih stališčih to, da se doseže vzajemno sprejemljiva rešitev.¹⁸¹

Iz ameriških virov in iz vse redkejših poročil s strani VP Luce v State Department v pripravljalni fazi pogajanj pred januarjem 1954 pa do konca maja 1954 je opaziti, da se je State Department nekoliko odmaknil od vplivov, ki so prihajali iz Rima. Kljub

¹⁷⁹ New York Times, January 7, 1954.

¹⁸⁰ Novak, str. 453. O odstopu De Castra z mesta političnega svetovalca za STO je poročal med drugim tudi torinski dnevnik La Stampa v članku »Colloquio Piccioni-Luce sul problema di Trieste« /Pogovor Piccioni-Luce o tržaškem vprašanju/, 4. april 1954 in rimski dnevnik Il Tempo v članku »Problemi economici e Trieste nel colloquio fra Scelba e Clare Luce« /Ekonomске težave in Trst v pogovoru med Scelbo in Clare Luce/, 6. april 1954.

¹⁸¹ Rabel, str. 155.

vsemu pa je britanski pogajalec Harrison priznal, da so se ameriška stališča vedno bolj nagibala k italijanski strani, kar je seveda mogoče navezati na vpliv VP Luce iz Rima (»*U.S. Government was slightly more sensitive about the Italian situation than we were.*«)¹⁸²

Med samimi pogajanji je Thompson imel tudi pooblastilo ameriške vlade, da jugoslovansko stran opomni na obisk britanskega zunanjega ministra Edena v Beogradu leta 1952, med katerim se je Tito strinjal, da sprejme predlog delitve po obstoječi razmejitveni liniji. Prav tako je imel pooblastilo vlade, da lahko v primeru zapletov z jugoslovanske strani predlaga, da se uveljavi odločitev z dne 8. oktobra 1953. Kljub temu, da je bil ameriški predlog neugoden bodisi za italijansko bodisi za jugoslovansko stran, so Američani poskušali doseči modifikacijo obstoječe razmejitvene linije. Italija bi torej dobila ozek obalni pas v coni B, Jugoslavija pa dostop do tržaškega pristanišča. Takšna delitev bi bila, v primerjavi z delitvijo po obstoječi demarkacijski liniji, bolj v prid Italiji. Thompson je te inštrukcije centralne ameriške vlade v intervjuju s Cambellom ocenil kot »brezupne«, saj mu niso dopuščale maneverskega prostora za pogajanja z Jugoslovani. Jasno mu je bilo, da jugoslovanska stran ne bo pristala na predlog, zato je poskušal prepričati State Department, naj mu dovoli predlagati dokončno mejo, ki bi temeljila na obstoječi delitveni črti.¹⁸³

Če se vrnemo na potek pogajanj je Velebit najprej zavrnil ameriški predlog, ki je temeljil na splošnem varnostnem interesu regije, saj jugoslovanska stran ni bila pripravljena sprejemati kompromisov glede Trsta. Velebit je celo poudaril, da so njihova stališča jasna in nespremenljiva; zahtevali so celotno območje STO in niti delitev po razmejitveni liniji ne bi prišla v poštev. Vendar sta Thompson in Harrison kmalu dojela, da je bilo to zgolj »metoda spuščanja pare«, kakor je dobrih deset let pozneje priznal tudi sam Velebit, ki je v intervjuju dejal: »*We had to fire off the so-called baroud d'honneur. That was rather repulsive for me to do, but I had instructions from my government to demand the whole Free Territory of Trieste. I had to put forward all the arguments – economic, geographical, military, everything – and*

¹⁸² Campbell, str. 55.

¹⁸³ Campbell, str. 26.

*I rattled them off, I think, the whole first week, keeping myself busy and keeping all the others busy.*¹⁸⁴

Prvi teden pogajanj torej ni prinesel nikakršnih rezultatov. Iz sporočila, ki ga je naslovil namestnik državnega sekretarja za evropske zadeve James Bonbright na namestnika državnega sekretarja Smitha je razbrati, da je jugoslovanska stran želela doseči le splošni kompromis, medtem ko bi se o podrobnostih pogajali direktno z Italijani. Bonbright je še dejal, da so Jugoslovani prišli na dan s konkretnim predlogom šele na petem srečanju 8. februarja 1954, ko je Velebit predlagal mednarodno zagotovitev avtonomnega statusa Trsta, kompenzacijo za jugoslovanske ekonomske izgube od leta 1922 dalje, celotno cono B ter del cone A. Bonbright je bil mnenja, da so pogovori še na točki, ki ne zagotavlja temeljev za resna pogajanja.¹⁸⁵

Thompson je bil bolj optimističen od Bonbrighta, saj je menil, da si jugoslovanska stran želi doseči dogovor in bil prepričan, da lahko skupaj dosežejo sprejemljivo rešitev glede tržaškega zaliva. Kljub temu se je svetovalcu na ameriškem veleposlaništvu v Beogradu Woodruffu Wallnerju potožil, da po petih tednih pogajanj jugoslovanska stran še vedno vztraja na vseh svojih dosedanjih zahtevah.¹⁸⁶

Ameriški funkcionarji so kmalu razumeli, da si Jugoslovani, kljub vztrajnosti glede svojih maksimalnih zahtev, vendarle želijo doseči dogovor, ki bi uredil tržaško vprašanje. Ko se je 11. marca 1954 takratni jugoslovanski veleposlanik v Washingtonu Vladimir Popović srečal s predsednikom Eisenhowerjem, mu je izrazil željo, da bi z Italijo vzpostavili prijateljsko sodelovanje, ki pa ga ovira nerešeno tržaško vprašanje. Ob tem mu je tudi priznal, da je skoraj prepričan v uspeh pogajanj. Eisenhower je izpostavil pomen sprejetja dogovora glede tržaškega vprašanja, ki bi posledično pomenil vzpostavitev obrambnega obroča v loku od Turčije, Grčije pa do

¹⁸⁴ Campbell, str. 94-95.

¹⁸⁵ »Memorandum by the Acting Assistant Secretary of State for European Affairs (Bonbright) to the Acting Secretary of State«, February 10, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 373-374.

¹⁸⁶ »The Chief United States Negotiator in London (Thompson) to the Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs (Bonbright)«, February 16, 1954, FRUS 1952-1954, VIII: 374-375; »The Chief United States Negotiator in London (Thompson) to the Counselor of Embassy in Yugoslavia (Wallner)«, March 8, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 377-378.

Italije. To bi doprineslo k zadrževanju sovjetske grožnje in istočasno k stabilizaciji stanja v svetu.¹⁸⁷

New York Times je 12. marca poročal o tiskovni konferenci po srečanju Popović-Eisenhower, na kateri je Popović izrazil upanje, da bo vendarle prišlo do rešitve tržškega vprašanja. Dnevnik je tako povzel njegove besede: *»I assure you that all we want from the Free Territory of Zone A is a few Slovene villages, which are of little consequence to Italy. Indeed, for Italy they are more of a liability than an asset.«* Popović naj bi prenesel tudi Titovo zagotovilo, da si bo Beograd prizadeval za nadaljevanje politike sodelovanja in prijateljstva z ZDA in drugimi zahodnimi državami.¹⁸⁸

Dne 17. marca je med tremi pogajalci v Londonu potekal dolg pogovor glede jugoslovanske ozemeljske zahteve v coni A. Pogovarjali so se o pasu, ki poteka od obale preko kraškega roba do Bazovice, pri čemer pa jugoslovanska stran ni bila pripravljena v zameno odstopiti dela ozemlja v coni B. Velebit je naposled vendarle odstopil od zahteve, pri čemer se je izognil temu, da bi morala Jugoslavija v zameno za Žavlje, Škedenj in Milje Italiji odstopiti Koper, Izolo in Piran.

VP Luce je bila seznanjena z jugoslovanskimi zahtevami in je 18. marca 1954 pisala State Departentu, da Italija predlaganega ne bo nikoli sprejela. Dullesu je napisala naslednje: *»Any plan such as Tito's present one, which called not only for the Italian sacrifices in Zone A and none by Yugoslavia in Zone B, but also for heavy reparations to a Communist government, plus millions of U.S. dollars to Tito to help him build a railroad and port in competition to Trieste would completely shatter whatever morale the Italian Foreign Office has left. The whole thing would strike the Italians as a most astounding result of the U.S. pressure on Tito.«*¹⁸⁹ V nadaljevanju je še poudarila, da bi v primeru ameriške podpore jugoslovanskemu predlogu, to za Italijane pomenilo zgolj dokaz, da so ZDA kljub dvojni dani obljubi (leta 1948 in 1953), za svojo varovanko izbrali Jugoslavijo. To naj bi po njenem mnenju vplivalo na zmanjšanje

¹⁸⁷ »Memorandum of Conversation by the Chief of Protocol (Simmons)«, March 11, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 380-381.

¹⁸⁸ *New York Times*, March 12, 1954.

¹⁸⁹ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Secretary of State«, March 18, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 383-389.

podpore pro-zahodnih strank ter na povečanje ugleda fašističnim in pro-kominformističnim strankam, ki naj bi jim v tistem času uspevalo ustvarjati monopol nad »patriotskimi občutki« glede tržaškega vprašanja. VP Luce je še predlagala, naj se pri Italijanih uporabi podobna tehnika pogajanj kot z Jugoslovani. V pismu seveda tudi tokrat ni pozabila opozoriti na posledice neizvedbe dvostranske izjave 8. oktobra 1953, in sicer padec italijanske vlade, pošibitev strukture NATO, skorajšnja preprečitev podpisa pogodbe o Evropski obrambni skupnosti (EOS) ter prevlada levičarskih strank, ki so vodene iz Kremlja. Pismo se zaključuje kot sledi: *»I know how deeply you are occupied with the cruel problems of Korea, Indo-China, Berlin and France. But when I reflect on where our present Trieste policy may lead us, I can't help but wonder whether it is not altogether possible that Italy could be the power keg of world War III /.../ And once again, with our failure to implement October 8th, the day of reckoning comes on apace. Half of Communists in Europe are right here in Italy now. And their numbers are growing. What are we expected to stop them with here, if not Trieste? This is the question that cannot safely remain unanswered much longer.«*¹⁹⁰

Dulles se je z VP Luce načeloma strinjal in je bil mnenja, da pogajanja vendarle potekajo v smeri, ki ni dosti odstopala od dogovora 8. oktobra 1953. Kljub vsemu pa so ameriški vladni krogi na jugoslovanska pogojevanja gledali s stališča nevarnosti, ki bi lahko ogrozila italijansko ratifikacijo pogodbe o EOS. Z druge strani so Italijani postajali nezaupljivi do ameriške strani, ki naj bi po njihovem podpirala jugoslovanska stališča in zadeva se je zapletla tudi v rimskem parlamentu, ki bi moral v tistem času razpravljati o ratifikaciji pogodbe o EOS ter o vzpostavitvi NATO oporišč na italijanskem teritoriju, ki bi bila namenjena uporabi ZDA. Italijansko stališče je torej bilo, da bi morali čim prej doseči ugoden dogovor glede ureditve tržaškega vprašanja, kar bi posledično pomenilo zaupanje v Krščansko demokracijo, s čimer bi bila tudi narejena podlaga za morebitne dogovore glede vzpostavitve italijansko-jugoslovanskega sodelovanja na področju obrambe.¹⁹¹

¹⁹⁰ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Secretary of State«, March 18, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 383-389.

¹⁹¹ O tem je razpravljal VS OZN na 190. seji 25. marca 1954, »Memorandum of Discussion at the 190th Meeting of the National Security Council«, March 25, 1954, FRUS, 1952-1954, VI: 1668-1671.

Jugoslovanska stališča so po mnenju ameriškega veleposlanika v Beogradu Jamesa Riddlebergerja, v obdobju od marca do aprila 1954, postajala vse bolj sprejemljiva, pri čemer pa je menil, da Italija po vsej verjetnosti ne bo sprejela predloga z dne 17. marca (glede suverenosti v coni B in vzpostavitvi posebnega režima za mesto Trst).¹⁹² Javno mnenje naj bi bilo v Jugoslaviji bolj obvladljivo kot v Italiji, saj je bilo (mediji) nadzorovano s strani državnih organov. Sicer pa je bilo v sami jugoslovanski vladi veliko nasprotovanj glede ustreznosti rešitve tržaškega vprašanja. Ključne osebe pri sprejemanju političnih odločitev so bili Tito, Edvard Kardelj in Aleksander Ranković (podpredsednik Izvršnega sveta in vodja Udbe), pri čemer je bil pri pogajanjih najbolj vpliven Kardelj. Za Kardeljem sta stala še dva Slovenca, Aleš Bebler in Jože Brilej (namestnik zunanjega ministra Koče Popovića). Med tem, ko je bilo Popoviću jasno, da je Jugoslavija Trst izgubila in da bo primorana pristati na razdelitev ozemlja med conama A in B, pa so se Slovenci zanj poskušali boriti do konca.¹⁹³

VP Riddleberger je pozneje poročal, da bi bilo možno nadalje razpravljati o teritorialni delitvi in je State Departmentu priporočil, naj prouči možnosti glede zamenjave pasu v okolici Bazovice za košček ozemlja v coni B, vključno z miljskimi hribi.¹⁹⁴ V nadaljevanju je še poudaril, da je jugoslovanska stran zainteresirana za ekonomsko pomoč ter za pomoč pri izgradnji železnice in pristanišča (kljub dejstvu, da je bil to predmet reparacij, ki ni sodil v sklop pogajanj glede tržaškega vprašanja). Pri tem seveda ni menil, da bi finančna nadomestila lahko v večji meri vplivala na odločitve, ki so bile primarno političnega pomena, kljub vsemu pa je računal na to, da bi lahko finančna pomoč doprinesla k zgodnejšem dosegu dogovora med državama. Zaključil je z mislijo: *»If we think, therefore, that there is a possibility of a success for the London talks, Thompson should be prepared to talk figures on extra aid as soon as possible«.*¹⁹⁵

Riddleberger je 14. aprila 1954 pisal Thompsonu in mu razložil, kaj za Jugoslovane pomeni Trst. Razmišljanje je strnil takole: *»It must not be forgotten that here the top*

¹⁹² »The Ambassador in Yugoslavia (Riddleberger) to the Department of State«, March 31, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 396-400.

¹⁹³ Campbell, str. 97.

¹⁹⁴ »The Ambassador in Yugoslavia (Riddleberger) to the Department of State«, April 1, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 400-401.

¹⁹⁵ »The Ambassador in Yugoslavia (Riddleberger) to the Department of State«, March 31, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 396-400.

officials live, breathe and sleep with Trieste. It is a problem that for them is of paramount importance and on which they think both we and the British are pro-Italian. They will, therefore, try to extract from us very conceivable concession, and I have never thought that any sort of general appeals from even very high sources will evoke large concessions. I think every point will be fought bitterly until they have gotten what they consider to be the last drop of juice.«¹⁹⁶

VP Luce je imela drugačno mnenje kar se tiče pogajanj v Londonu. Neprestano je kritizirala jugoslovanska stališča, ki naj bi preprečevala sprejetje kompromisa in naj bi kot taka povzročala vedno bolj težavno notranje politično stanje v Italiji. Državnemu podsekretarju Smithu je 13. marca 1954 pisala, da obstaja velika nevarnost izbruha državljanske vojne v Italiji, in v primeru nadaljnjega zavlačevanja pri sprejemanju dogovora, bi se lahko politični položaj zasukal v smeri prevlade komunizma oziroma v skrajno prevlado desnice, kar pa bi v vsakem primeru pomenilo diktat.¹⁹⁷

Novinar *New York Timesa* Cyrus Sulzberger je bil kljub opozorilom VP Luce mnenja, da je strah pred prevlado komunizma in izbruha državljanske vojne v Italiji vendarle nekoliko pretiran.¹⁹⁸ V svojih člankih sicer nikoli ni kritiziral reakcij VP Luce, iz njegovih spominov pa je razbrati marsikatero nesoglasje z delom, ki ga je opravljala VP Luce kot predstavnica ameriške vlade v Italiji. V njegovi knjigi lahko beremo, da se je takratna veleposlanica zgolj 'šopirila' na svojem prvem diplomatskem delu v tujini in da si je Italijo predstavljala »kot svojo osebno Indokino«, kakor naj bi mu sama priznala ob neki priložnosti, ko sta skupaj večerjala. Sulzberger je še dejal: »*I must say, ... I basically and profoundly disagree with Mrs. Luce. She is convinced communism will take over unless we intervene.*«¹⁹⁹

V mesecu aprilu 1954 je VP Luce postajala vedno bolj zaskrbljena glede ratifikacije pogodbe o EOS. Ratifikacijo je povezovala z dosego dogovora glede rešitve tržaškega vprašanja, o čemer je tudi pisno obvestila državnega sekretarja kot sledi: »*I am so sad to refer that the brief moment when it looked to me and to Bedell Smith as though the*

¹⁹⁶»The Ambassador in Yugoslavia (Riddleberger) to the Chief United States Negotiator in London (Thompson)«, April 14, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 407-408.

¹⁹⁷»The Ambassador in Italy (Luce) to the Under Secretary of State (Smith)«, March 13, 1954, FRUS, 1952-1954, VI: 1660.

¹⁹⁸New York Times, March 15, 16, 1954.

*Scelba Government really intended to act vigorously all along the line on Western policy, using the debate on the EDC in Italy as the signal for an all out political attack on the Communist problem, is past. Unless you can offer a solid Trieste carrot, or rise some more vigorous stick to secure the EDC ratification than any we have at hand here, I very much fear that the Scelba pro-EDC and anti-Communist drives will both proceed at the speed of cold molasses».*²⁰⁰

VP Luce je Dullesa obvestila o pogovoru, ki ga je opravila s funkcionarjem na italijanskem zunanjem ministrstvu grofom Magistratijem, kateremu je ponovila svoja stališča glede nevarnosti neratifikacije pogodbe o EOS. Izrazila je mnenje, da sta razloga za to dva; notranje politični položaj in nerešeno tržaško vprašanje. Magistrati naj bi po njenem izrazil prepričanje, da bi do sprejetja kompromisa glede tržaškega vprašanja lažje prišlo pred nekaj leti, ko je bila italijanska vlada močnejša, ko je bila finančna pomoč iz ZDA večja in ko jugoslovanska pozicija v svetu še ni bila tako trdna. Zavlačevanje z implementacijo dvostranske izjave 8. oktobra 1953 naj bi zadeve le še bolj zapletlo. Po njegovem mnenju trenutno ponujena rešitev za razdelitev teritorija po delitveni črti ni bila nič boljša od dvostranske izjave, vendar naj bi obstajala velika verjetnost, da jo vlada sprejme. VP Luce se je z njegovimi stališči načeloma strinjala in dodala, da naj bi se Italija bala, da bo odločitev, ki bo padla v Londonu, zgolj še eden od vsiljenih in za Italijo neugodnih diktatov. V istem pismu je Dullesa še opozorila, da so komunisti začeli izrabljati tržaško vprašanje v svojo prid, s tem ko so poskušali prikazati, da ima Italija kot zahodna zaveznica zgolj postranski pomen in je le orodje v rokah ZDA in VB.²⁰¹

Državni sekretar Dulles je bil od 23. aprila do 3. maja 1954 v Ženevi, od koder se je med drugim odpravil tudi na srečanje v Pariz z italijanskim zunanjim ministrom Attiliem Piccionijem. Tam se je prepričal, da je tržaško vprašanje v bistvu največji problem, s katerim se sooča italijanska vlada in kot tak čustveno vpliva ne samo na prihodnost pogodbe o EOS, temveč na celotni notranji razvoj Italije. V pismu, s katerim je seznanil tudi VP Luce, je poudaril prepričanje Italijanov o tem, da je

¹⁹⁹ Sulzberger, str. 964, 977 in 983.

²⁰⁰ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Secretary of State at Paris«, April 19, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 409-410.

²⁰¹ »Memorandum of Conversation, by the Ambassador in Italy (Luce)«, April 17, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 410-414.

ratifikacija pogojena z rešitvijo tržaškega vprašanja: »*If there is a favorable solution to Trieste or a clearly defined indication that a definite solution is in offing, the Italian Government can count on additional support for the EDC, particularly from the Monarchists. Also the Trieste solution will deprive both the Communists and the political right of a propaganda weapon against the EDC.*«²⁰²

Na poti iz Ženeve se je državni sekretar Dulles želel srečati z italijanskim predsednikom vlade Scelbo, s katerim je nameraval govoriti o pomenu ratifikacije pogodbe o EOS ter o stališčih ameriške vlade glede rešitve tržaškega vprašanja.²⁰³ VP Luce je 4. maja o srečanju poročala v State Department, pri čemer je poudarila, da je Scelba večino časa govoril o tržaškem vprašanju, ki ga nikakor ni mogel ločiti od ratifikacije pogodbe o EOS. Dulles je izrazil prepričanje, da bi bilo zmotno pričakovati ugodnejšo rešitev tržaškega vprašanja zgolj z zavlačevanjem ratifikacije ter pozval Scelbo, naj se zagotovi nevmešavanje medijev v pogajanja v Londonu, ker bi lahko ogrozili britansko-ameriške napore.²⁰⁴

Kljub tajnosti pogajanj so v medije vendarle prihajale špekulativne novice o poteku in morebitnih zaključkih slednjih. Dne 8. maja je *New York Times* objavil članek Cyrusa Sulzbergerja, ki je razkril veliko podrobnosti glede tajnih londonskih dogovorov. Rimski in beograjski viri naj bi mu razkrili naslednje: »*Yugoslavia would give up all claims to the city and port of Trieste; The Free Territory would be partitioned along the lines of Zone A and Zone B; certain minor border ratifications would be made; a new port of Capodistria would be constructed in Zone B and awarded to Yugoslavia; this harbor would be connected with Pula and Ljubljana by the new set of railroads and highways*«. ²⁰⁵ Naslednji dan je Sulzberger v istem časopisu objavil intervju, ki ga je opravil s Titom na Bledu in poročal o njegovem odločnem nasprotovanju italijanskim zahtevam glede začasne narave delitve teritorija.²⁰⁶ S to izjavo je Tito vznemiril britanske in ameriške kroge, ki so bili ogorčeni nad tem, da je javnosti razkril dejstva, ki bi morala ostati tajna. Diplomatski krogi so bili mnenja, da je Tito

²⁰² »The Secretary of State to the Department of State«, April 24, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 416-418; »The Secretary of State to the Ambassador in Italy (Luce)«, April 28, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 418.

²⁰³ *New York Times*, May 4, 1954.

²⁰⁴ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State«, May 4, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 419-422.

²⁰⁵ *New York Times*, May 8, 1954.

na ta način hotel pripraviti domačo javnost, ki naj bi morala sprejeti manj ugodno rešitev, kot jo je pričakovala.²⁰⁷

V zvezi s Titovo izjavo je State Department naročil VP Luce, naj italijanski vladi preda informacijo o ameriškem ogorčenju ter o tem, da naj bi šlo za netočne podatke. Pri tem naj še obvesti vlado, da lahko v kratkem pričakuje izdelan predlog, ki bi služil kot podlaga za doseg dogovora.²⁰⁸

ZDA, VB in Jugoslavija so dne 31. maja 1954 podpisale Memorandum o soglasju, da bo teritorialna meja med conama A in B premaknjena iz približno miljo in pol od Debelega rtiča proti Tankemu rtiču v korist Jugoslavije. Državi naj bi si prizadevali za medsebojno spoštovanje pravic narodnih manjšin na obeh straneh meje. Zahodne sile so Jugoslaviji obljubile finančno pomoč v višini 20 milijonov dolarjev iz ZDA in 2 milijona funtov iz VB, ki bi bila namenjena za izgradnjo koprskega pristanišča in infrastrukture.²⁰⁹ Po navajanjih italijanskega veleposlanika v Washingtonu A. Tarchianija je bila londonska kompromisna rešitev naslednja: »raztegnitev jugoslovanske civilne uprave na cono B, oziroma italijanske na cono A, premaknitev demarkacijske črte od Debelega na Tanki rtič v korist Jugoslavije, ohranitev prostega pristanišča v Trstu, recipročni statut za zaščito manjšin, prepoved preganjanja zaradi politične aktivnosti v zvezi z reševanjem tržaškega vprašanja, ureditev odprtih finančnih vprašanj med obema državama in ukrepi, ki naj bi izboljšali sodelovanje«.²¹⁰

Po sprejetju dogovora je VP Luce pisala Thompsonu in mu čestitala za odlično opravljena pogajanja, ki »so uspela zadržati brezmejne jugoslovanske zahteve«. Ocenjevala je, da bodo Italijani, po predstavitvi predloga, verjetno poskušali izbrskati še kakšno šibko točko v ameriških stališčih, kljub temu pa obstaja velika verjetnost, da bodo sprejeli ponujeno finančno pomoč v višini 20 milijonov dolarjev v primeru, da se doseže dogovor.²¹¹

²⁰⁶ New York Times, May 9, 1954.

²⁰⁷ New York Times, May 12, 1954.

²⁰⁸ Editorial Note, FRUS, 1952-1954, VIII: 425.

²⁰⁹ Rabel, str. 156.

²¹⁰ Jeri, str. 285.

²¹¹ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Chief United States Negotiator (Thompson)«, May 28, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 432-433.

Thompson in Harrison sta 1. junija 1954 izročila načrt za sprejetje kompromisa italijanskemu pogajalcu Manliu Brosiu. Načrt je vseboval točke, kot jih je navedel A. Tarchiani v zgoraj omenjenem odstavku z opombo št. 210.²¹² Kljub Dullesovim zagotovilom Tarchianiju, da je sprejeti kompromis v bistvu implementacija dvostranske izjave 8. oktobra 1953,²¹³ ga je italijanska stran sprejela z velikim ogorčenjem in ga naposled tudi zavrnila z obrazložitvijo, da ne morejo sprejeti pogajalske pozicije, ki jih je postavila tako rekoč ob zid.

Reakcija Italije na ponujeni pogajalski predlog, sprejet med ZDA, VB in Jugoslavijo je vznemirila tudi VP Luce, ki je State Departmentu predlagala, da bi morali storiti vse, da bi Italijani dojeli pomen sprejetja londonskega kompromisa, tako za samo državo kot za splošno varnost v Evropi. Predlagala je naslednje: »*The United States should speak frankly and firmly to the Italians on their attitude concerning the Balkan Pact which has now become the fuse on the Trieste bomb. We should point out to them the military value of such an alliance and urge a realistic consideration of the problems which it poses. We should urge them to take a broader view of this development, taking into account the nature of the Soviet threat and the minuteness of the Trieste question in terms of general problems*«. ²¹⁴

Državni sekretar Dulles je upošteval nasvet VP Luce in bil mnenja, da jih Italijani ne morejo prisiliti v izbiro med njimi in Balkanskim paktom oziroma v izbiro med NATO in EDC. Poudaril je, da so Jugoslovani med samimi pogajanci imeli veliko pomislekov, vendar so se resnično trudili za dosego sprejemljive rešitve. Zaključil je z mislijo, da bi bila velika škoda, če se Italija ne bi odločila za rešitev, ki je sama po sebi tudi dokaj ugodna in poštena.²¹⁵

Med pogajanci z Italijo od 16. junija do 9. julija 1954 je bil najtrši oreh prav ozemeljsko vprašanje. Italijanski uradni krogi so namreč zavračali spremembo demarkacijske črte v prid Jugoslaviji, zlasti kar se tiče obalnega področja. Italijanska

²¹² Načrt je opisan tudi v »The Ambassador in the United Kingdom (Aldrich) to the Department of State«, June 1, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 439-440.

²¹³ New York Times, June 5, 1954.

²¹⁴ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State«, June 6, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 446-648.

diplomacija se je zanašala na ameriško podporo in ves čas je potekala živahna korespondenca med Rimom in Washingtonom, pri čemer je Italija še vedno opozarjala na to, da sta tržaško vprašanje in vprašanje Evropske obrambne skupnosti tesno povezani. Pri tem je italijanska diplomacija računala na to, da bo spričo ameriških prizadevanj za vsako ceno doseči uresničenje osrednjega strateškega in političnega načrta v Evropi, dosegla še kakšno koncesijo v svoj prid glede ozemlja STO. Prav tako so tudi izvajali velike pritiske na State Department, ki naj bi vplival na Beograd, saj so si prizadevali paralizirati sleherni ukrep, ki bi okrepil mednarodni politični položaj Jugoslavije.²¹⁶ Po mesecu zastoja je bila italijanska stran naposled pripravljena nadaljevati druge faze pogajanj, pri čemer pa je postavila dva pogoja. Prvi se je nanašal na ozemeljske spremembe, kar bi pomenilo, da se Italija noče ukloniti britansko-ameriško-jugoslovanskemu »diktatu«. Drugi je predpostavljal, da se dogovor italijanski javnosti predstavi kot začasen (*»presentable to the Italian public as provisional«*).²¹⁷

Julija 1954 se je VP Luce odpravila na nekajtedenski dopust v ZDA in je pred odhodom podala zelo optimistično izjavo glede poteka pogajanj in skorajšnjega sprejetja končnega dogovora med Italijo in Jugoslavijo. *New York Times* je poročal o tem, da naj bi bil končni memorandum, kljub oznaki začasnosti, vendarle stalna rešitev dolgoletnega tržaškega vprašanja. O ključnih težavah naj bi se državi že sporazumeli, ostali pa bi le manjša odprta vprašanja, ki pa naj bi bila tudi v kratkem razrešena.²¹⁸ V Washingtonu je imela VP Luce tudi politične konzultacije, kar je razvidno iz memoranduma Merchant – Murphy, z dne 5. julija 1954. Iz zapisa pogovora sledi, da naj bi se od 6. do 9. julija mudila v State Departmentu, kjer naj bi opravila pogovore z J. F. Dullesom, Scottom McLeodom, Walterjem Bedell Smithom, Robertom Murphyjem, Robertom K. Andersonom (namestnik takratnega državnega sekretarja na ministrstvu za obrambo), Theodorjem Streibertom (takratnim direktorjem U.S. Information Agency), Allanom Dullesom ter Haroldom Stassenom (odgovornim za mednarodno pomoč). Memorandumu je bil pripet tudi dokument z glavnimi točakmi pogovorov, ki naj bi jih VP Luce imela z R. Murphyjem, med

²¹⁵ »The Secretary of State to the Embassy in Italy«, June 8, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 448-449.

²¹⁶ Jeri, str. 286-287.

²¹⁷ »The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State«, June 18, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 460-461.

²¹⁸ *New York Times*, July 10, 1954.

katerimi sta bila tudi tržaško vprašanje in protikomunistični ukrepi s pomočjo NATO.²¹⁹

Dne 14. julija sta Harrison in Thompson (ki sta od tega trenutka naprej do 5. oktobra 1954 igrala vlogo posrednikov med Brosiom in Velebitom) Velebitu predala nove italijanske predloge. S tem se je začela tretja in zadnja faza pogajanj za doseg Londonkega memoranduma. Do 3. septembra 1954 sta se Italija in Jugoslavija sporazumeli o vseh točkah, razen o ozemeljskem vprašanju, saj sta obe strani vztrajali na tem, da hočeta obdržati Tanki rtič.²²⁰

VP Luce je zaradi zastoja v pogajanjih postajala nemirna, zato se je med obiskom v State Departmentu zavzela za to, da se stranema vsili odločitev. Predlagala je naslednje: » /.../ *A certain time limit on acceptance, with the statement to the Yugoslavs that otherwise we would implement the October 8 declaration and statement to the Italians that not only would we implement the October 8 declaration but we would also come out with a strong statement that this settled the Trieste matter for once and for all and for ever.*«²²¹ Iz memoranduma o »pomenu vsiljene rešitve tržaškega vprašanja«, ki ga je Robert G. Hooker (vodja oddelka za evropske zadeve) naslovil na Livingstona Merchanta (pomočnik državnega sekretarja za evropske zadeve) je razvidno, da so predloge VP Luce upoštevali in skladno z njimi tudi ukrepali. Hooker je obljubil, da si bodo ponovno prizadevali s Titom doseči dogovor glede ozemeljskih zahtev in v primeru, da slednjega ne bi mogli doseči, mu bi jasno dali vedeti, da je odgovornost za neuspeh pogajanj na jugoslovanski strani.²²²

Dne 31. avgusta je VP Luce na predsednika Eisenhowerja naslovila analizo o nestabilnem političnem položaju v Italiji, v kateri je ponovno poudarila pomen rešitve tržaškega vprašanja, nad katerim je visela nevarnost komunizma ter nevarnost padca Scelbove vlade. Predsedniku je svetovala, naj pritisne na Jugoslavijo, da bi se vsaj do

²¹⁹ »Editorial Note«, FRUS, 1952-1954, VI: 1686 – 1687.

²²⁰ Novak, str. 454-455.

²²¹ »Memorandum by V. Lansing Collins of the Office of Western European Affairs to the Deputy Director of the Office (Tyler)«, July 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 490-491.

²²² »Memorandum by Robert G. Hooker of the Bureau of European Affairs to the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant)«, August 31, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII:495-499.

8. oktobra sprejela dokončno rešitev.²²³ Eisenhower je sprejel stališče VP Luce, ki je trdila, da jugoslovanska stran blokira nadaljevanje pogajanj v Londonu in ji priznal, da so njegovi občutki podobni. V pismu ji je odgovoril takole: *»I have studied your secret letter of the 31st. The conclusions you present, as a result of your convictions and study, are not greatly different from my own instinctive feelings, based, however, on much flimsier foundations than are yours. I shall certainly do what I can. Thank you very much for writing me«.*²²⁴ Zgoraj omenjeno kaže na to, da je VP Luce še enkrat uspelo doseči to, da so se kolesa v Washingtonu začela vrteti.

V skladu z zastojem pri londonskih pogajanjih je bila v Washingtonu, v začetku septembra 1954, naposled sprejeta odločitev, da se izvede »misija Murphy«. Namestnik državnega podsekretarja v State Departmentu R. Murphy naj bi bil poslan v Beograd, da bi premaknil pogajanja z mrtve točke. Čeprav ni povsem jasno, kdo je bil pobudnik ideje o »misiji Murphy«, pa jo avtorji, ki so se ukvarjali s tržaškim vprašanjem, velikokrat povezujejo z VP Luce. Tudi sam Murphy je v intervjuju Campbellu povedal, da mu je VP Luce, ki je sedela poleg njega pri večerji, ki jo je priredil novinar *New York Timesa* Arthur Krock, v pogovoru o tržaškem vprašanju omenila, da bi bil on prava oseba, ki bi lahko rešila zastoj.²²⁵ Avtor biografije o Clare Boothe Luce Stephen Shadegg je v svojem delu zapisal, da se je konec avgusta 1954 v Rimu VP Luce približal neznanec in se ji predstavil kot sodelavec CIA v Jugoslaviji. Povedal ji je, da se Jugoslavija zaradi suše sooča z velikimi težavami in ji primanjkuje žita, zato bi lahko 500 tisoč ton žita iz ZDA pripomoglo tudi k rešitvi tržaškega vprašanja. VP Luce se je nemudoma odpravila v Washington, kjer je o dogodku obvestila državnega sekretarja Dullesa. Ta je sicer sprejel novico, vendar izrazil dvom, da bi lahko Tito prodal Trst za 500 tisoč ton žita. Pri tem je predlagal, da bi lahko pooblastili posebnega odposlanca, ki bi opravil tajne pogovore s Titom. Čez nekaj dni je sledila večerja, kjer je VP Luce sedela poleg R. Murphyja in naslednji dan je v State Departmentu predlagala, da bi na tajno misijo poslali prav njega.²²⁶ Dne 2. septembra je pomočnik državnega sekretarja za evropske zadeve Merchant pisal namestniku državnega sekretarja W. Bedellu Smithu naslednje: *»After discussion with Mrs. Luce,*

²²³ »The Ambassador in Italy (Luce) to the President«, August 31, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 505-511.

²²⁴ Eisenhower, str. 510.

²²⁵ Campbell, str. 131; Rabel, str. 157-158.

²²⁶ Shadegg, str. 250-252; Rabel, str. 158-159.

I suggest that we should plan for Mr. Murphy to go to Belgrade and Rome to present the US-UK proposals to Tito and Scelba«. ²²⁷ Dne 3. septembra je Smith prosil Eisenhowerja za odobritev »misije Murphy«, kar je predsednik takoj potrdil. Dne 10. septembra je Smith pisal predsedniku, da je Murphy pripravljen na odhod in poudaril, da bodo v primeru nesodelovanja z jugoslovanske strani uporabili tudi ekonomske pritiske. Iz pisma sledi naslednje: »*The Yugoslavs are in great need of wheat, which we can provide under our law /.../ In addition the Yugoslavs are greatly worried by their financial problem of converting their short-term liabilities into long-term obligations. They would like our moral and political support in accomplishing this /.../ Both the wheat and the financial problem give us certain leverage on the Yugoslavs, which we intend to employ in reaching a Trieste settlement*«. ²²⁸

Pismo predsednika Eisenhowerja, ki ga je Titu osebno izročil Robert Murphy je po Velebitovih besedah odigralo ključno vlogo. Svoja razmišljanja je Campbellu pojasnil z razlago, češ da so Balkanci prijazen narod, in če do njih nekdo pristopi kot prijatelj, se prav tako prijateljsko odzovejo. In Titu se je seveda zdelo zelo zanimivo, da se je tak mož kot je bil Eisenhower, junak druge svetovne vojne in predsednik ZDA, nanj obrnil s prijateljskim pismom. Do tega seveda ni mogel ostati ravnodušen. ²²⁹ Podobnega mnenja je bil tudi sam Murphy, ki je povedal, da so se diplomati odlično odrezali, ključnega pomena pa naj bi bilo prav Eisenhowerjevo pismo in osebni obisk Tita na Brionih. ²³⁰

Pred odhodom v Jugoslavijo je Murphy od Merchanta dobil navodila za pogovor s Titom, pri čemer je bil poudarek na tem, naj se pogovora loti iz širšega zornega kota interesov obeh držav. Pri tem naj bi jugoslovanski strani že nakazal, da bi se lahko ZDA, v primeru nadaljnjega zavlačevanja s pogajanja, odločile za revizijo vojaške in ekonomske pomoči, ki jo je Jugoslavija dobivala od leta 1948 dalje. Murphy naj bi Titu tudi obrazložil, da bi rešitev tržaškega vprašanja pomembno vplivala na jugoslovansko-ameriške odnose ter na položaj Jugoslavije v zahodnem svetu. Merchant je zaključil z naslednjimi besedami: »*this combination of the screw and the*

²²⁷ »Memorandum ba the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant) to the Acting Secretary of State«, September 2, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 514-515.

²²⁸ Rabel, 158-159.

²²⁹ Campbell, str. 92.

²³⁰ Campbell, str. 133.

*carrot might have a good chance of success whereas either one or the other used alone would probably fail to turn the trick».*²³¹

Vsebina Eisenhowerjevega pisma, ki se je nanašala tudi na ameriško finančno pomoč Jugoslaviji je bila napisana v prijateljskem tonu, ki je temeljil na zaupanju v Titovo diplomatsko spretnost, ki bo znala dogodke povezati v luči večjih in pomembnejših vprašanj, ki bremenijo svobodni svet. Eisenhower je napisal: *»I have asked my friend and your friend Robert Murphy, /.../ to ask your assistance in bringing these delicate negotiations to a successful conclusion now /.../ In stressing the importance to Europe and to the United States of a prompt and happy termination of the long, drawn-out negotiation regarding Trieste, I count on your continued wisdom and statesmanship /.../ As you know, the United States is providing massive support in Europe to promote collective security which benefits both our countries /.../ I feel it is appropriate to call on you in this friendly fashion to intervene personally in the Trieste negotiations to settle the exceedingly small differences now remaining».*²³²

Ni povsem jasno, ali je na Tita vplival osebni Eisenhowerjev prijateljski pristop ali opozorilo med vrsticami glede nadaljnje ekonomske pomoči Jugoslaviji, vsekakor pa je pripomoglo k temu, da se je jugoslovanska stran naposled odpovedala Tankemu rtiču in podala nova alternativna predloga. Prvi predlog je bil, da bi se meja premaknila južno od Tankega rtiča, pri čemer bi kraj Lazaret ostal v Jugoslaviji, Italiji pa bi ostal trikotnik v coni B. Druga možnost bi bila, da bi meja potekala nekje med Debelim in Tankim rtičem, tako bi Lazaret ostal v Italiji, pri čemer pa ne bi prišlo do ozemeljskih koncesij v coni B.

Murphy je izrazil veliko zadovoljstvo nad uspehom tajnih pogajanj s Titom in se po končanem obisku odpravil v Rim, kjer je Scelbi predstavil zgoraj omenjena predloga. *New York Times* je poročal o tem, da so pogovori med Murphyjem, VP Luce in Scelbo trajali eno uro in pol ter da se v bližnji prihodnosti pričakuje končno rešitev tržaškega vprašanja. Naposled je italijanska vlada vendarle sprejela drugi jugoslovanski predlog, tako da so se osem mesečna tajna pogajanja vendarle lahko zaključila.

²³¹ "Memorandum by the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant) to the Deputy Under Secretary of State (Murphy)", September 9, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII: 525-526.

²³² Campbell, str. 168-169.

Murphy, ki je v času pogovorov v Rimu preživel veliko časa z VP Luce in njenim soprogom Harryjem, se ji je 29. septembra tudi pismeno zahvalil za gostoljubje in trud, ki ga je kot ameriška veleposlanica vložila v reševanje tržaškega vprašanja. V pismu pravi: *»I had the opportunity to tell the Secretary before he got off for London what a grand job you were doing, and with special reference to Trieste, how effective you and the Embassy are»*.²³³

Thompson, Harrison, Brosio²³⁴ in Velebit so 5. oktobra 1954 parafirali Memorandum o soglasju med vladami Italije, Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju, ki je praktično ukinjal vojaški upravi v coni A in v coni B STO ob hkratnem umiku zavezniške vojske iz cone A STO. Italija in Jugoslavija sta z manjšim popravkom Morganove linije v korist Jugoslavije (v miljskih hribih) sprejeli obstoječo razdelitev. Integralni del Memoranduma je bil tudi Posebni statut, ki naj bi vzajemno varoval pravice obeh manjšin.²³⁵ Po dolgotrajnih pogajanjih je vendarle padla odločitev, ki se je od tiste, sprejete 8. oktobra 1953 razlikovala le v tem, da je bila tokrat Jugoslavija polnopravna in enakovredna pogajalska partnerica.

State Department je 5. oktobra podal izjavo za javnost, ki se je glasila kot sledi: *»Today's initiating came as a successful conclusion to conversations among the four Governments which have been carried on for eight months in an endeavor to work out arrangements for the Free Territory of Trieste which would be acceptable to Governments of Italy and Yugoslavia. The United States welcomes the understanding reached today which it believes will lead to improved relations and closed cooperation between Italy and Yugoslavia. The United States Government takes this opportunity to declare it will give no support to claims of either Yugoslavia or Italy to territory under the sovereignty of administration of the other»*.²³⁶

²³³ Pismo R. Murphyja VP Luce, 29. september 1954, NARA, LC, MD, CBL, 635.

²³⁴ Zaradi nasprotovanja podpisu Londonskega memoranduma je odstopil takratni italijanski zunanji minister Attilio Piccioni, katerega je nasledil Gaetano Martino.

²³⁵ Gombač, str. 118.

²³⁶ »Editorial Note«, FRUS, 1952-1954, VIII: 570-573.

Glede vloge Združenih narodov pri reševanju tržaškega vprašanja je Duroselle mnenja, da sta si bodisi Jugoslavija bodisi Sovjetska zveza želeli, da bi vprašanje prenesli pred Varnostni svet OZN. Tej trditvi je Velebit v intervjuju Campbellu nasprotoval, saj naj bi se Jugoslavija zavedala dejstva, da se SZ ne bi strinjala z nobenim dogovorom (niti tistim, doseženim neposredno med obema državama), ki ne bi bil v skladu s Pariško mirovno pogodbo. Jugoslavija si tako ni prizadevala, da bi se tržaško vprašanje reševalo v okviru OZN, vendar je morda šlo za določeno mero izsiljevanja VB in ZDA, ki ga je primerjal z »neumnim« italijanskim izsiljevanjem glede ratifikacije pogodbe o Evropski obrambni skupnosti. Temu naj bi, po besedah Velebita, nasedla le VP Luce in morda državni sekretar Dulles.²³⁷ Iz do sedaj povedanega sklepamo, da je imel Velebit očitno prav.

Kar se tiče SZ, od katere so mednarodni dejavniki pričakovali velika nasprotovanja Londonskemu memorandumu, je dokument vendarle priznala. Dne 12. oktobra 1954 je predstavnik vlade SZ naslovil pismo predsedniku VS OZN, v katerem je izrazil pripravljenost SZ za priznanje sporazuma, ki bo pripomogel k izboljšanju odnosov med Jugoslavijo in Italijo ter zmanjšanju napetosti v tem delu Evrope.²³⁸

Za Eisenhowerjevo administracijo je bila rešitev tržaškega vprašanja posebnega pomena, saj je presegla dolgoletna razhajanja med Jugoslavijo in Italijo ter obema omogočila dobre odnose z ZDA v luči globalne konfrontacije s SZ. Do teh zaključkov so prišli tudi na 216. seji VS OZN, 6. oktobra 1954, pri čemer so izrazili prepričanje, da je rešitev utrdila položaj ZDA v Evropi.²³⁹ Kar se tiče zaslug ZDA in Eisenhowerjeve administracije pa je zanimivo pismo iz arhiva Clare Boothe Luce, iz katerega je razvidno, da je VP Luce 19. oktobra 1954 Nacionalnemu komiteju Republikanske stranke v Washington poslala dokumentacijo o poteku dogodkov glede tržaškega vprašanja, ki so uspešno pripeljali do podpisa memoranduma s priporočilom, naj slednje uporabijo kot pripomoček v prihodnji volilni kampanji.²⁴⁰

²³⁷ Campbell, str. 107.

²³⁸ New York Times, October 29, 1954.

²³⁹ »Memorandum of Discussion at the 216th Meeting of the National Security Council«, October 6, 1954, FRUS, 1952-1954, VIII:574-576.

²⁴⁰ Pismo tajnice VP Luce predsedniku Nacionalnega komiteja Republikanske stranke Leonardu Hallu, 19. oktober 1954, , LC, MD, CBL, 635.

Ameriški, britanski in italijanski mediji so obširno poročali o podpisu Londonskega memoranduma, ki je končal dolgoletna neskladja med Italijo in Jugoslavijo, ter kot sta poročala *New York Times* in *Time*, obvaroval Sredozemlje pred sovjetsko nevarnostjo.²⁴¹ Obe ameriški reviji sta tudi ocenili, da je Clare Boothe Luce odigrala pomembno vlogo pri reševanju tržaškega vprašanja, saj je znala »Washington pravočasno opozoriti na nujnost sprejetja rešitve za mesto Trst».²⁴² *Times* je poročal naslednje: *»Her achievement is the more remarkable because the agreement is, in effect, a carbon copy, with a few embellishments, of the United States-British declaration of October 8, 1953. This declaration, under which the two nations announced their intention of withdrawing their troops from Zone A and of entrusting its administration to Italy, was originally suggested by Mrs. Luce and was made as a result of her insistence».*²⁴³

Tudi če se Clare Boothe Luce ne bi osebno zavzela za rešitev tržaškega vprašanja, bi ZDA po vsej verjetnosti izpeljale dogodke na podoben način, kot so jih, pri čemer bi se prav tako zavzele za štiristranska pogajanja ter politično in ekonomsko pogojevanje za dosego sporazuma. Kljub temu pa lahko rečemo, da je Clare Boothe Luce odigrala pomembno vlogo, saj ni le vzpodbujala procesa, ki se je zaključil z uspešnim dogovorom, temveč je celo vztrajala na tem, da se nemudoma in za vedno razreši. Neomajno se je zavzemala za zagotovitev trdnega položaja ZDA v Jugovzhodni Evropi v luči nasprotovanj SZ in komunizmu v obdobju hladne vojne in po zaključku pogajanj glede tržaškega vprašanja je pritiskala na Italijo glede ratifikacije pogodbe o Evropski obrambni skupnosti.

²⁴¹ *New York Times*, October 5, 1954; *Time*, October 11, 1954.

²⁴² *New York Times*, October 5, 1954.

²⁴³ *Time*, October 11, 1954.

7. ZAKLJUČEK

Magistrska naloga obravnava čas, ki je sledil razdelitvi sveta na dva politično nasprotujoča si bloka in nastanku tripartitne izjave 20. marca 1948, s katero so zahodne velesile izrazile politično voljo, da se Svobodno tržaško ozemlje (STO) v celoti vrne Italiji, se pravi zahodnemu svetu. V čas, ki mu je sledilo večletno obdobje diplomatskih usklajevanj, pogojevanj in pogajanj, smo poskušali uvrstiti vlogo in pomen takratne ameriške veleposlanice v Rimu Clare Boothe Luce (1903-1987). Njeno delovanje sem proučila na podlagi neobjavljenih arhivskih virov, ki jih hrani državni arhiv v Washingtonu (NARA) in ameriških diplomatskih dokumentov (FRUS),.

O tem, ali so bile zahodne sile pripravljene na vojaški spopad med državama zahodnega in vzhodnega bloka, lahko danes zgolj ugibamo, jasno pa je, da je izključitev Jugoslavije iz kominforma 28. junija 1948 pomenila novo mednarodno situacijo na Balkanu, ki je vsekakor zahtevala drugačno oceno stanja v odnosih med Jugoslavijo in zahodnimi velesilami. Nova mednarodna slika je povzročila, da tristranska izjava iz leta 1948 ni imela več svoje prvotne teže in potrebno je bilo najti rešitev za STO, ki bi odgovarjala nastali situaciji.

V vrtinec zgodovine se tako vključi oseba, ki jo je vodja političnega sektorja italijanskega ministrstva za zunanje zadeve Gastone Guidotti označil takole: »Ga. Luce je ena najpomembnejših ambasadorok, ki so jih ZDA kdaj koli imele v Italiji, saj je del ameriškega Politbiroja. Če je karkoli, kar si želimo narediti, stopimo do nje in jo zaprosimo za pomoč, ona pa omreži State Department in telefonira v Belo Hišo.«²⁴⁴ Omenjeno je zgovoren dokaz, ki se postavlja po robu posplošenim predpostavkam o definiciji diplomata kot javne osebnosti. Ta namreč pravi, da ima diplomat zgolj omejeno moč, v kolikor je njegovo delo izvajanje politik, kot jih narekuje domača vlada ter spretno izogibanje vmešavanju v notranje zadeve države sprejemnice. V primeru Clare Boothe Luce pa lahko govorimo o redki izjemi, ki je v svojem delovanju daleč prešla okvirje diplomatskih zadolžitev.

²⁴⁴ Sulzberger, 1969, str. 983.

Kar se tiče ameriške zunanje politike na prelomu 20. stoletja lahko rečemo, da je zaton obdobja *Pax Britannica* pripeljal do začasnega pojava vakuuma na svetovnem prizorišču moči, ki so ga, zaradi preteče nestabilnosti v svetu, v luči svojih interesov zapolnile ZDA. Hladna vojna je tako zamaskirala naravo postopne tranzicije svetovnega položaja v *Pax Americana*. Ideja ameriškega imperija zgodnjega 19. stoletja, ki se kaže v Jeffersonovi ideji svobodnega imperija (*an empire of liberty*) vsebuje predvsem idejo ozemeljske ekspanzije znotraj meja ameriškega kontinenta (*conquest of the frontier*), ideja, ki se je izoblikovala po drugi svetovni vojni pa se v marsičem razlikuje od zgodnjih ekspanzionističnih teženj. Interes ZDA po drugi svetovni vojni je bil predvsem v težnji prevlade nad tistimi deli sveta, ki jih je zaznamoval komunizem. Zgodovinar Geir Lundestad govori v tem primeru o t.i. imperiju s povabilom (*empire by invitation*).²⁴⁵

Nacionalni interes Eisenhowerjeve administracije (tisti del, ki je odstopal od stališč VP Luce glede izvajanja ameriške zunanje politike) je bil v tem, da ekonomsko in vojaško pomaga tako Italiji kot Jugoslaviji. Glavni cilj ameriške zunanje politike je bil zavarovati Evropo pred Sovjetsko zvezo, zato pa je bilo potrebno imeti na svoji strani obe vpleteni državi. Nekateri ameriški strategji so bili mnenja, da varnost v svetu temelji na združenih Evropi, zato so menili, da bi lahko zahodno usmerjena Jugoslavija veliko pripomogla k varnosti na kontinentu. Ameriško pomoč Jugoslaviji moramo torej razumeti kot del širše strategije za vzpostavitev trdnega kolektivnega sistema varnosti v svetu (vključno z jugovzhodno Evropo) v luči nevarnosti pred agresijo iz SZ. Jugoslovansko-italijansko zблиžanje bi pomenilo udejanjenje te pomembne povezave v jugovzhodnem delu Evrope. In prav tu lahko vidimo razhajanja med vizijami VP Luce in predsednika Eisenhowerja. Predsednik Eisenhower je namreč na celotno situacijo italijansko-jugoslovanskih odnosov, v katerih se je tržaško vprašanje vedno bolj zrcalilo v luči lokalnega konflikta, gledal iz širšega zornega kota in v povezavi z njemu najljubšo točko dnevnega reda – Atlantskim zavezništvom, medtem ko se je VP Luce držala okorelih stališč trdne republikanske politike zadrževanja komunizma, pri čemer pa je tudi vidno nastopala v prid državi sprejemnici (Italiji) in doseganju njenih nacionalnih interesov.

²⁴⁵ William Anthony Hay, *An American Empire; An Essay on the United States as Global Power*, http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2004_04-06/hay_colossus/hay_coloss (18.04.2005).

Clare Boothe Luce je bila izjemna osebnost, lahko celo rečemo, da je ustrojila pot ženski enakopravnosti v politiki in diplomaciji, saj je bila prva ženska v zgodovini ZDA, ki je predstavljala zvezno državo Connecticut v kongresu, nato pa še kot prva ženska v ameriški zgodovini, ki je bila imenovana v Komisijo za vojaške zadeve. V diplomaciji je sicer zavzela drugo mesto za zloglasno Perle Mesta (1889-1975), vendar med tem, ko so slednjo zaznamovali številni diplomatski škandali, so Clare Boothe Luce zaznamovali dogodki, ki so postali ključne točke svetovne zgodovine.

Iz naloge lahko zaključimo, da sta zakonca Luce, glede na njuna ključna položaja v politiki in družbi, v določeni meri vendarle vplivala tako na ameriško javno mnenje kot tudi na politične akterje odločanja. Clare Boothe Luce je na koncu pogojno priznala, da so ključno nalogo opravili izkušeni diplomati, svojo vlogo pa je videla predvsem v tem, da je trmasto in vztrajno nadaljevala pot, ki si jo je v grobih okvirih zadala ameriška politika kmalu po koncu leta 1948. Tudi Diego de Castro se VP Luce spominja kot zelo »uporabne« diplomatkke, ki je delovala v prid italijanskim interesom in kot tako, ki je postopoma postajala bolj italijanska od samih Italijanov.

Že takoj na začetku mandata v Rimu se je Clare Boothe Luce osredotočila na italijanski notranjepolitični položaj, v katerem je poskušala po vsej sili spremeniti delež, ki ga je dosegala takratna komunistična stranka Italije. Na to dejstvo kažejo njene številne depeše, namenjene State Departmentu in samemu predsedniku Eisenhowerju, ki so se dnevno vrstile skozi ves čas njenega mandata. S tem, da je imela vzpostavljene prijateljske odnose z glavnimi akterji odločanja, za sabo pa celotni medijski imperij revij *Time* in *Life*, je VP Luce uspevalo uveljavljati svoje argumente. Prvič je svoj vpliv pokazala pred junijskimi volitvami v Italiji leta 1953, ko je napovedala ekonomski bojkot ZDA, v primeru če bi v Italiji zmagali komunisti, in čeprav so bile njene prve ocene nekoliko nerealne, so jo v Washingtonu vendarle upoštevali. V svojih dolgih poročilih je poudarjala, da je glavni razlog za polom Stranke krščanskih demokratov prav neuspeh implementacije tristranske izjave iz leta 1948, po kateri bi moralo celotno ozemlje STO preiti pod Italijo. Od poletja 1953 naprej je vseskozi opozarjala na nevarnost prevlade komunizma v primeru, če se Italiji ne zagotovi celotnega STO. Urgirala je v State Departmentu in pri samemu predsedniku, pri čemer je državnega sekretarja Dullesa nagovarjala, naj se izdelata načrt za rešitev tržaškega vprašanja. Z njeno pomočjo je Dulles uspel doseči dogovor 8.

oktobra 1953; ta je napovedal prekinitve zavezniške vojaške uprave v coni A in bi tako v bistvu razdelil teritorij STO med obe coni.

Dogovor z dne 8. oktobra pa je dosegel ravno nasprotni učinek od pričakovanega, saj je botroval hudi krizi med Jugoslavijo in Italijo, in bi se lahko celo zaključil z vojaškim spopadom. Dogodki so spodbudili ZDA in VB, da sta zavzeli odločnejši poziciji in po nekaj mesečnih neuspešnih poskusih reševanja težav sta se dogovorili za tri stopenjski pogajalski proces (ki se je začel januarja 1954), in je naposled pripeljal do uspešnega zaključka s podpisom Londonskega memoranduma 5. oktobra 1954.

VP Luce je še med samimi diplomatskimi pogajanja opozarjala na veliko nevarnost izbruha državljanske vojne v Italiji ter na grozečo nevarnost komunizma in prigovarjala k takojšnji rešitvi tržaškega vprašanja. Vseskozi je tudi obsojala jugoslovansko stran, češ da zavlačuje s pogajanja in ne odstopa od svojih maksimalnih zahtev. Njena opozorila glede velike nevarnosti komunizma pa so bila nekoliko pretirana in nerealna, čeprav so bila v Washingtonu kljub temu delno upoštevana, tako da je njeno trmasto vztrajanje naposled le doživelo pozitiven razplet in dokončno rešitev tržaškega vprašanja.

Če govorimo o izvajanju ameriške politike v Italiji, lahko mirno trdimo, da je VP Luce, kot tipična predstavnica Mc Chartijeve Amerike, nanjo močno vplivala in jo je kot tako prilagajala tudi v primeru reševanja tržaškega vprašanja. Dokaz za to so med drugim poročila številnih medijev, ki so po končanih pogajanjih in podpisu Londonskega memoranduma na široko razpredali o vplivu in vlogi, ki jo je v skoraj devetletnem obdobju konfliktov med Jugoslavijo in Italijo odigrala na videz krhka in neizkušena pisateljica iz Združenih držav Amerike.

8. VIRI IN LITERATURA

8. 1. Neobjavljeni viri:

- Dokumenti iz Državnih arhivov v Washingtonu National Archives and Record Administration (NARA); Manuscript Division, Library of Congress, Washington, D.C. Kazalo arhiva dokumentacije je objavljeno na spletni strani <http://lcweb.loc.gov/rr/mss/address.html> (29.12.2004).

8. 2. Objavljeni viri:

- Luce, B. Clare. America and World Communism. Shall it be One World?. *Vital Speeches of the Day, Vol. 11, No. 21* (15. avgust 1945).
- Luce, B. Clare. The U.S. Foreign Policy & Italy. The Communists and Detente. *Vital Speeches of the Day, Vol. 32, No.16* (1. junij 1976).
- Publikacije Congressional Record, več izdaj.
- (1974) *Political Relations of the United States with the Free Territory of Trieste*. Foreign Relations of the United States (FRUS) 1948 Vol. III Western Europe. Washington: US Government Printing Office, 502-580.
- (1986) *Italy – The United States Policy Toward Italy*. Foreign Relations of the United States (FRUS) 1952-1954, Vol. VI, Western Europe and Canada. Washington: US Government Printing Office.
- (1988) *Trieste – The United States interest in securing a settlement of the dispute between Italy and Yugoslavia over the Free Territory of Trieste*. Foreign Relations of the United States (FRUS) 1952-1954, Vol. VIII, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean. Washington: US Government Printing Office.

8. 3. Časopisi (najpomembnejše številke letnikov 1953 in 1954):

- New York Times
- Il Tempo
- L'Epoca
- L'Europeo
- La Stampa
- Il Corriere della sera
- Il Piccolo
- Il Giornale di Trieste

8. 4. Literatura:

- (1998) *Acta Histriae VI*. (Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, Nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji), ZRS: Koper.
- Bajc, Gorazd ur. (2004) *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004*. Koper: UP ZRS - ZDJP.
- Bekić, Darko. The Balkan Pact: The Still-born of the Cold War. *Jugoslavija v hladni vojni. Zbornik znanstvenega posveta o Jugoslaviji v hladni vojni (2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Bianchini, Stefano. I mutevoli assetti balcanici e la contesa italo-jugoslava (1948-1956). *Roma – Belgrado. Gli anni della guerra fredda (1995)*. A series on Balkan and East-European Studies. Ravenna: Longo Editore.
- Campbell, C. John (1976) *Successful Negotiation: Trieste 1954 – An Appraisal by the Five Participants*. New Jersey: Princeton University Press.
- Caretto, Enio (2003) Tito, giù le mani da Trieste o ti bombardano. *Corriere della sera* (29.10.2003).
- Cincotta, Howard (Ed.) (S.a.) *An Outline of American History*. United States Information Service: Embassy of the United States of America.
- (1987) *Crisis – A Journal of Lay Catholic Opinion. A Woman of the Century*. Brownson Institute, Notre Dame, IN. Vol. 5, No. 11.
- De Castro, Diego (1981) *La questione di Trieste, L'azione politica e diplomatica italiana dal 1943 al 1954*. I in II. Trieste: Edizioni Lint.
- De Castro, Diego (1999) *Memorie di un novantenne. Trieste e l'Istria*. Trieste: MGS Press.
- De Leonadis, Massimo (1992) *La »Diplomazia Atlantica« e la soluzione del problema di Trieste (1952-1954)*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Del Pero, Mario. American Pressures and Their Containment in Italy during the Ambassadorship of Clare Boothe Luce, 1953-1965. *Diplomatic History, Vol. 28, No. 3* (Junij 2004).
- Duroselle, Jean-Baptiste (1966) *Le conflit de Trieste 1943-1954*. Bruxelles: Editions de l'institut de sociologie.

- Eisenhower, Dwight D. (1963) *Mandate for Change, 1953-1956. The White House Years*. Garden City, New York: Doubleday & Company.
- Evans, Harold (2000) *The American Century*. New York: Alfred A. Knoph.
- Fanfani, Amintore (1957-1958) Italian Democracy Faces another Test. *Foreign Affairs; An American Quarterly Review* Vol. 36 (Nos. 1-4), 449-459.
- Ferfila, Bogomil (2002) *ZDA, Svet na dlani, 7. knjiga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gombač, Boris M. (1996) *Slovenija, Italija; od preziranja do priznanja*. Ljubljana: Debora.
- Gradišnik, Branko in Šušmelj, Jože (ur.) (1996) *Slovenija, Italija – Bela knjiga o diplomatskih odnosih*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.
- Hatch, Alden (1956) *Ambasciatrice Straordinaria*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore.
- Hay, Anthony W. *An American Empire, An Essay on the United States as Global Power*, http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2004_04-06/hay_colossus/hay_coloss (18.04.2005).
- Heuser, Beatrice (1989) *Western 'Containment' Policies in the Cold War; The Yugoslav Case, 1948-53*. London&New York: Routledge.
- Hogan, Michael J. (ur.) (1999) *The Ambiguous Legacy: U.S. Foreign Relations in the »American Century«*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeri, Janko (1961) *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Tri faze diplomatskega boja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kacin-Wohinz, Milica in Pirjevec, Jože (1998) *Storia degli sloveni in Italia 1866-1998*. Venezia: Marsilio Editori.
- Keller, Craig L. Clare Boothe Luce, Religion, and the Cold War in Italy. *Zapis predavanja na simpoziju De Gasperi, L'Italia e l'inizio della guerra fredda, Roncegno, 12.11.2004*.
- Kissinger, Henry (1994) *Diplomacy*. New York: Touchstone.
- Kolko, Gabriel (1968) *The Politics of War: The World and the United States Foreign Policy 1943-1945*. New York: Random House.
- Lane, Ann J. (1994) Coming to Terms with Tito: Britain and Yugoslavia, 1945-49. V: Richard J. Aldrich in Michael F. Hopkins (ur.) *Intelligence*

Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-war World, 13-41. Ilford: Frank Cass.

- Lazar, Maja Jančič (2004) V torek bo minilo natanko 50 let od podpisa Londonskega memoranduma. *Primorski dnevnik* (3.10.2004).
- Lees, Lorraine M (1976) *Keeping Tito Afloat: United States, Yugoslavia and the Cold War*. New York: Pen State University Press.
- Longo, Francesca in Moder, Matteo (2004) *Storia della Venezia Giulia 1918-1998*. Milano: Baldini Castoldi Dalai.
- Lyons, Joseph (1989) *Clare Boothe Luce: Author and Diplomat*. New York: Chelsea House Publishers.
- Mansur, Abdollah (1954) *International Status of the Free Territory of Trieste*, magistrsko delo. New York: Columbia University.
- Morin, Ann Miller (1995) *Her Excellency: An Oral History of American Women Ambassadors*. New York: Twayne Publishers.
- Murphy, Robert (1964) *Diplomat Among Warriors*. New York: Doubleday.
- Novak, C. Bogdan (1970) *Trieste 1941 – 1954, The Ethnic, Political, and Ideological Struggle*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pampalone Zoppo, Rosemary (1959) *American Diplomacy in Trieste: 1945 – 1954*, magistrsko delo. New York: Columbia University.
- (1997) Pariška mirovna pogodba – Integralno prevodno besedilo Mirovne pogodbe z Italijo, podpisane v Parizu 10. februarja 1947. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.
- Pirjevec, Jože (1987) *Tito, Stalin in Zahod*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Pirjevec, Jože (1990) *Il gran rifiuto. Guerra fredda e calda tra Tito, Stalin e l'Occidente*. Trieste: Editoriale stampa triestina.
- Pirjevec, Jože (1995) *Jugoslavija 1918 – 1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
- Pirjevec, Jože. Mosca, Roma e Belgrado (1948-1956). *Roma – Belgrado. Gli anni della guerra fredda (1995)*. A series on Balkan and East-European Studies. Ravenna: Longo Editore.
- Pirjevec, Jože (2005) Zakulisni boj za Primorsko in Trst v zadnjih dveh letih vojne. Govor na simpoziju zgodovinarjev v Ajdovščini, posvečenemu 60.

obletnici ustanovitve in zasedanja narodne vlade Slovenije 5. maja 1945. *Primorske novice* (podlistek), 5. do 30. maj 2005.

- (2004) *Primorska od kapitulacije Italije 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Glasnik ZRS Koper, l. 9, št. 5.
- Pupo, Raoul (1989) *Fra Italia e Jugoslavia - Saggi sulla questione di Trieste (1945-1954)*. Udine: Del Bianco Editore.
- Rabel, Roberto G. (1988) *Between East and West – Trieste, The United States and the Cold War, 1941-1954*. Durham and London: Duke University Press.
- Rabel, Roberto (1986) Prologue to Containment: The Truman Administration's Response to the Trieste Crisis of May 1945. *Diplomatic History* Vol 10, 1941-1960.
- Reitzel, William (1948) *The Mediterranean: Its Role in America's Foreign Policy*. New York: Harcourt.
- Romano, Sergio (2004) *Guida alla politica estera italiana*. Milano: BUR.
- Rusinow, Dennison I. (1969) What Ever Happened to the »Trieste Question«?: De-fusing a Threat to World Peace. *Southeast Europe Series* Vol. XVI (2), 1-22.
- Salvadori-Paleotti, Massimo (1945-1946) The Patriot Movement in Italy *Foreign Affairs; An American Quarterly Review* Vol. 23 (Nos. 1-4), 539-549.
- Salvemini, Gaetano (1944-1945). The Frontiers of Italy *Foreign Affairs; An American Quarterly Review* Vol. 23 (Nos. 1-4), 57-65.
- Salvemini, Gaetano (1944-1945) The Italo-Yugoslav Frontier. *Foreign Affairs; An American Quarterly Review* Vol. 24 (Nos. 1-4), 341-346.
- Sanson, Renzo (2003) Fantapolitica, se c'è di mezzo la Cia. *Il Piccolo* (30.10.2003).
- Schulzinger, Robert D. (1998) *U.S. Diplomacy since 1900*. New York: Oxford University Press.
- Schulzinger, Robert D. (1994) *American Diplomacy in the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- Shaddeg, Stephen (1970) *Clare Boothe Luce. A Biography*. New York: Simon & Schuster.
- Sheed, Wilfrid (1982) *Clare Boothe Luce*. New York: Dutton Publishing.

- Smith, E. Timothy (1989) From Disarmament to Rearmament: the United States and the Revision of the Italian Peace Treaty of 1947. *Diplomatic History* Vol. 13, 359-382.
- Sturzo, Luigi (1942-1943) Italy After Mussolini. *Foreign Affairs; An American Quarterly Review* Vol. 21 (Nos. 1-4), 412-426.
- Sulzberger, C. L. (1969) *A Long Row of Candles: Memoirs and Diaries (1934 – 1954)*. New York: The Macmillan Company.
- Šušmelj, Jože. Italijanski pogled na tržaško krizo. *Primorska srečanja. Revija za družboslovje in kulturo (1998)*. Let. 22, št. 206/207.
- (1950) *Trieste Handbook*. Public Information Office of Allied Military Government.
- (1999) *Trieste 1900-1999 – Cent'anni di storia*. Quinto volume (1939-1945). Trst: Publisport.
- (1999) *Trieste 1900-1999 – Cent'anni di storia*. Sesto volume (1946-1954). Trst: Publisport.
- Tripković, Djoko. Yugoslav Foreign Policy 1953-1956. *Jugoslavija v hladni vojni. Zbornik znanstvenega posveta o Jugoslaviji v hladni vojni (2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Troha, Nevenka (1999) *Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Modrijan.
- Troha, Nevenka. Predlogi Jugoslavije za rešitev tržaškega vprašanja po objavi resolucije Informbiroja. *Jugoslavija v hladni vojni. Zbornik znanstvenega posveta o Jugoslaviji v hladni vojni (2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Valdevit, Giampaolo (1986) *La Questione di Trieste 1941-1954. Politica internazionale e contesto locale*. Milano: Franco Angeli.
- Valdevit, Giampaolo (1992) *Gli Stati Uniti e il Mediterraneo - Da Truman a Reagan*. Milano: Franco Angeli.
- Valdevit, Giampaolo (1994) *Trieste 1953-1954, L'ultima crisi?* Trieste: Il Piccolo, MSG Press.
- Valdevit, Giampaolo. Italia, Jugoslavia, sicurezza europea: la visione americana (1948-1956). *Roma – Belgrado. Gli anni della guerra fredda*

(1995). A series on Balkan and East-European Studies. Ravenna: Longo Editore.

- Valdevit, Giampaolo (2004) *Trieste. Storia di una periferia insicura*. Milano: Bruno Mondadori.